

Галоўнае праўленне
Беларускага грамадска-культурнага таварыства

Беларускі каляндар на 1992 год

XXXVI год выдання

Беласток 1992

Рэдактар
Іліна Баршчэўская

Мастак
Уладзіслаў Пеструк

Publikacja sponsorowana przez Ministerstwo Kultury i Sztuki

Wydawca: Zarząd Główny Białoruskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego
w Białymstoku, ul. Warszawska 11

Druk: Spółka Wydawniczo - Poligraficzna „ORTHIDRUK”
Nakład 4500 egz. Cena 10.000 zł.

Алесь Барскі

Глядзі, беларусе, над светам світае,
І зоры свабоды ў небе яснеюць,
Узыходзіць жаданая воля над краем,
У хаты прыходзіць аб шчасці надзея.

Як доўга чакалі, каб стацца народам
Без горкага, злога чужога прыгону,
Каб вечна хадзіла па краі свабода
І песні спявала над родным загонам!

Ды поўнае шчасце не прыйдзе нам з неба.
Патрэбная праца, напружанасць волі,
Каб кожнаму ўдоваль хапіла тут хлеба,
І кожны палепшыў свой быт, сваю долю.

Яднайся, народзе, і смела наперад!
Жыве Беларусь сярод вольных народаў!
Жыць нельга шчасліва без дружбы, без веры,
Жыць нельга шчасліва без сонца свабоды.

Глядзі, беларусе, світае над краем,
Спыні ты свой сон ды вазьміся за справу.
Мы сёння гісторыю з месца скранаем
І дом свой будуюм - дом волі і славы.

СКАРОЧАНЫ КАЛЯНДАР НА 1992 ГОД

	СТУДЗЕНЬ	ЛЮТЫ	САКАВІК
П	6 13 20 27	3 10 17 24	2 9 16 23 30
А	7 14 21 28	4 11 18 25	3 10 17 24 31
С	1 8 15 22 29	5 12 19 26	4 11 18 25
Ч	2 9 16 23 30	6 13 20 27	5 12 19 26
П	3 10 17 24 31	7 14 21 28	6 13 20 27
С	4 11 18 25	1 8 15 22 29	7 14 21 28
Н	5 12 19 26	2 9 16 23	1 8 15 22 29
	КРАСАВІК	МАЙ	ЧЭРВЕНЬ
П	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29
А	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30
С	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24
Ч	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25
П	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26
С	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27
Н	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28
	ЛІПЕНЬ	ЖНІВЕНЬ	ВЕРАСЕНЬ
П	6 13 20 27	3 10 17 24 31	7 1 21 28
А	7 14 21 28	4 11 18 25	1 8 15 22 29
С	1 8 15 22 29	5 12 19 26	2 9 16 23 30
Ч	2 9 16 23 30	6 13 20 27	3 10 17 24
П	3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25
С	4 11 18 25	1 8 15 22 29	5 12 19 26
Н	5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27
	КАСТРЫЧНІК	ЛІСТАПАД	СНЕЖАНЬ
П	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28
А	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29
С	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30
Ч	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31
П	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25
С	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26
Н	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27

СТУДЗЕНЬ

Стыль			Святы, імяніны:	
новы	стары	Дзень	каталіцкія	праваслаўныя
1	19	С	<i>Новы год.</i> Мечыслава	Рыгора, Цімафея
2	20	Ч	Ізідора, Макара	Данілы, Ігната
3	21	П	Дануты, Генавефы	Вулляны, Пятра
4	22	С	Тытуса, Яўгенія	Анастасіі, Феадота
5	23	Н	Ганны, Эдуарда	Паўла, Ніфанта
6	24	П	<i>Трох Каралёў.</i> Каціра	<i>Куця.</i> Яўгінні
7	25	А	Юліі, Люцыяна	<i>Каляды (Раждз. Хр.)</i>
8	26	С	Мсціслава, Севярына	<i>Другі дзень Каляд</i>
9	27	Ч	Юльяны, Марцыяны	Спянапа, Фёдара
10	28	П	Яна, Вільгельма	Давіда, Якава
11	29	С	Ганараты, Матыльды	Марка, Маркела
12	30	Н	Часлава, Аркадзя	Анісіі, Фядоры
13	31	П	Веранікі, Багуміла	<i>Шч. вечар.</i> Меланіі
14	1	А	Фелікса, Гілярыя	<i>Новы год.</i> Васіля
15	2	С	Паўла, Макара	Сяргея, Серафіма
16	3	Ч	Марцэля, Уладзіміра	Малахіі, Гордзія
17	4	П	Яна, Антона	Антана, Сцяпана
18	5	С	Малгажаты, Пятра	Апалінара, Рыгора
19	6	Н	Марты, Генрыка	<i>Вадохрышча, (Хр. Гасп.)</i>
20	7	П	Фабіяна, Севасцыяна	Апанаса, Яўхімія
21	8	А	Агнешкі, Яраслава	Емяльяна, Максіма
22	9	С	Анастаза, Вінцэнта	Піліпа, Пятра
23	10	Ч	Ільдэфонса, Раймунда	Маркіяна, Рыгора
24	11	П	Феліцыі, Тыматэвуша	Міхала, Феадосія
25	12	С	Мілаша, Паўла	Таццяны, Савы
26	13	Н	Паўліны, Палікарпа	Якава, Ярміла
27	14	П	<i>Яна Залатавуснага</i>	Ніны, Іосіфа
28	15	А	Радаміра, Валерыя	Паўла, Прахора
29	16	С	Францішка, Здзіслава	Леанілы, Дамаскіна
30	17	Ч	Мартыны, Мацея	Антана, Васіля
31	18	П	Людвікі, Марцэлі	Афанаса, Кірылы

СТУДЗЕНЬ

1582, 15 - Перамір'е па 10 гадоў Расіі з Рэччу Паспалітай у горадзе Ям-Запольскім, паводле якога Расія адмаўлялася ад Лівоніі.

1882, 9 - Прыняццё закона пра абавязковы выкуп зямлі сялянамі і спыненні часоваабавязваючых адносін сялян з памешчыкамі з 1883 г.

1922, 30 - Адкрыццё ў Менску Інбелкульта (Інстытута беларускай культуры).

1972, 25 - Завершана будаўніцтва газаводу Орша - Магілёў (90 кіламетраў) - адвода ад магістральнай трасы Таржок - Івацэвічы.

КАЛЯДЫ - У прырададзень Каляд, у час святочнай вячэры абавязковай стравай была куцця. Звараную куццю перад захадам сонца ставілі на покуці, да вячэры не каштавалі, за сталом елі апошняй, рэшткі сімвалічна пакідалі продкам.

- У мінулым калядавалі больш тыдня, да вадохрышча. Калядны карнавал пачыналі звездары, яны насілі звязду - „сонца”, сімвал свята. Каляднікі, пераапрунутыя за казу, мядзведзя, жорава, кабылу, хадзілі па хатах, спявалі калядныя песні з віншаваннямі і пажаданнямі, лагодна кпілі з малых і старых, а гаспадары абдорвалі іх салам, каўбасамі, яйкамі. У вёсках наладжвалі варажбу, шматлікія забавы і гульні.

НОВЫ ГОД - Напрырададні Повага года па старым стылі ў вёсках наладжвалі шчадраванне: спявалі шчадроўскія песні, славілі гаспадароў і іх дзетак, варажылі - пра будучы ўраджай, дзяўчаты - пра замужжа.

Калі на куццю неба зорнае - будзе багаты прышлуд жывёлы, добры ўраджай на ягады.

Калі на Фядоса цёпла - вясна будзе ранняя.

ДЛЯ ЗАПІСАЎ:

ЛЮТЫ

Стыль			Святы, імяніны:	
новы	стары	Дзень	каталіцкія	праваслаўныя
1 2	19 20	С Н	Брыгіды, Ігната <i>Б.М.Грамнічнай</i>	Арсеня, Макара Рыммы, Яўфіма
3 4 5 6 7 8 9	21 22 23 24 25 26 27	П А С Ч П С Н	Блажэя, Гіпаліта Веранікі, Андрэя Адэляйды, Агаты Дароты, Багдана Рышарда, Рамуальда Жакліны, Пятра Апалоніі, Цырыля	Максіма, Яўгена Лявонція, Цімафея Генадзя, Клімента Ксені, Герасіма Віталія, Рыгора Марыі, Язэпа <i>Іаана Залатавуснага</i>
10 11 12 13 14 15 16	28 29 30 31 1 2 3	П А С Ч П С Н	Эльвіры, Яцэнта Марыі, Люцыяна Яўлаліі, Радзіміра Кацярыны, Рыгора Валента, Мяфодзія Евіты, Фаўстына Дануты, Юльяна	Аркадзя, Яфрэма Рамана, Якуба <i>Трох Свяціцеляў</i> Кіры, Віктара Пятра, Трыфана <i>Грамніцы</i> , Анісіма Ганны, Сямёна
17 18 19 20 21 22 23	4 5 6 7 8 9 10	П А С Ч П С Н	Лукаша, Збігнева Канстанцыі, Сімяона Арнольда, Капрада Лявона, Людмілы Элеаноры, Фелікса Малгажаты, Марты Раманы, Дамяна	Мікалая, Сідара Агаты, Феадосія Вуколы, Крымціны Лукі, Парфена Захара, Фёдара Генадзя, Нікіфара Валянціны, Паўла
24 25 26 27 28 29	11 12 13 14 15 16	П А С Ч П С	Богуша, Мацея Іцэзара, Віктара Аляксандра, Міраслава Анастасіі, Габрыеля Макара, Рамана Рамуальда	Уласа, Усесвалода Аляксея, Мялеція Зой, Святланы Канстанціна, Кірыла Ефрасініі, Анісіма Памфіла, Парфірыя

ЛЮТЫ

1852, 21 - Пастаноўка ў Менску трупай В.І. Дуніна-Марцінкевіча першай беларускай оперы „Ідылія” С.Манюшкі і К.Кжыжаноўскага.

1932, 26 - Выхад 1 нумара газеты ЛіМ (Літаратура і Мастацтва).

1982, 9-14- Чэмпіянат свету па біятлону ў Раўбічах (пад Менскам).

МАСЛЕНІЦА - Святкавалі яе напярэдадні вялікага посту з абавязковымі блінамі, вясёлымі песнямі і гульнямі. Спальвалі чучала зімы, палілі вогнішчы, вадзілі карагоды. Заканчвалася масленіца „запустаі”.

Многа снегу - многа хлеба, многа вады - многа травы.

Прыйшоў Прохар і Улас - хутка вясна ў нас.

ДЛЯ ЗАПІСАЎ:

САКАВІК

Стыль		Святы, імяніны:		
новы	стары	Дзень	каталіцкія	праваслаўныя
1	17	Н	Антаніны, Радаслава	Памфіла, Рамана
2	18	П	Галены, Гальшкі	Марыяны, Фёдара
3	19	А	Кунегунды, Марыны	Льва, Флавіяна
4	20	С	Луцыі, Казіміра	Яўгена, Архіпа
5	21	Ч	Адрыяна, Фрыдэрыка	Карціла, Агафона
6	22	П	Ружы, Віктара	Цімафея, Яўстахія
7	23	С	Паўла, Тамаша	Афанаса, Маўрыкія
8	24	Н	Беаты, Вінцэнта	Аляксандра, Палікарпа
9	25	П	Францішкі, Кацярыны	Івана, Эразма
10	26	А	Цыпрыяна, Макара	Пракопа, Тараса
11	27	С	Канстанціна, Бенедыкта	Парфіра, Севасцыяна
12	28	Ч	Бернарда, Рыгора	Пракопа, Ціта
13	29	П	Бажэны, Крысціны	Марыны, Васіля
14	1	С	Матыльды, Лявона	Антаніны, Яўдокіі
15	2	Н	Людвікі, Клеменса	Арсеня, Фядота
16	3	П	Ізабелы, Гілярыя	Кляонікі, Яўтропія
17	4	А	Патрыка, Збігнева	Вячаслава, Герасіма
18	5	С	Цырыля, Эдуарда	Іраіды, Марка
19	6	Ч	Багдана, Юзафа	Аркадзя, Канстанціна
20	7	П	Яўхіміі, Клаўдзіі	Васіля, Яўгена
21	8	С	Бенедыкта, Любаміра	Ерма, Феафілакта
22	9	Н	Кацярыны, Багуслава	40 мучанікаў
23	10	П	Пелагеі, Фелікса	Канрада, Міхала
24	11	А	Габрыеля, Марка	Рыгора, Сафрона
25	12	С	<i>Благавешчанне БМ</i>	Сымона, Феафана
26	13	Ч	Эмануіла, Тодара	Нікіфара, Цярэнція
27	14	П	Лідзіі, Эрнеста	Бенедыкта, Расціслава
28	15	С	Анелі, Сікстуса	Івана, Аляксандра
29	16	Н	Яўстахія, Віктарына	Трафіма, Юльяна
30	17	П	Амеліі, Квірына	Аляксея, Марына
31	18	А	Бальбіны, Карнеліі	Кірылы, Трафіма

САКАВІК

1802, 11 - Утварэнне Віцебскай губерні.

1942, 20 - Вызваленне Клічава ад фашысцкіх захопнікаў.

1972, 6 - Заснаванне ў Менску выдавецтва „Мастацкая літаратура”.

1972, 20 - Адкрыццё ў Менску Генеральнага консульства ІНР.

1982, 11 - Завершана будаўніцтва Мазырскага нафтаперапрацоўчага завода.

1982, 31 - У Менску начаў працаваць тэатр-студыя кінаакцёра.

Прыйшоў марэц - адмарозіў налец.

Не бярыся за плуг, пакуль баразна блішчыць.

ДЛЯ ЗАПІСАЎ:

КРАСАВІК

Стыль			Святы, імяніны:	
новы	стары	Дзень	каталіцкія	праваслаўныя
1	19	С	Гражыны, Тадоры	Дар'і, Інакенція
2	20	Ч	Францішка, Урбана	Святланы, Сяргея
3	21	П	Рышарда, Панкрацыя	Фамы, Якуба
4	22	С	Вацлава, Ізыдара	Васіля, Ісакія
5	23	Н	Ірэны, Вінцэнта	Лідзіі, Нікана
6	24	П	Ізольды, Цэlestына	Арцёма, Захара
7	25	А	Даната, Руфіна	<i>Благавешчанне БМ</i>
8	26	С	Цэзара, Дыянізія	Анны, Ларысы
9	27	Ч	Маі, Дзмітра	Матроны, Івана
10	28	П	Міхала, Макара	Іларыёна, Сцяпана
11	29	С	Лявона, Піліпа	Кірылы, Марка
12	30	Н	<i>Вербніца</i> . Юльёша	Засіма, Івана
13	31	П	Герменегільды, Іды	Апалонія, Вesp'яміна
14	1	А	Юстыны, Валяр'яна	Марыі, Яўфіма
15	2	С	Анастасіі, Васіля	Палікарыя, Ціта
16	3	Ч	Юліі, Ксені	Мікіты, Нектарыя
17	4	П	Роберта, Рудольфа	Юрыя, Язэпа
18	5	С	Аліцыі, Апалоніі	Фядоты, Платона
19	6	Н	<i>Вялікдзень</i> . Адольфа	<i>Вербніца</i> . Мяфодзія
20	7	П	<i>Вялікдзень</i> . Агнешкі	Марціна, Рыгора
21	8	А	Анзельма, Бартоша	Радзівона, Руфы
22	9	С	Каі, Лявоніі	Вадзіма, Дзісана
23	10	Ч	Ежы, Войцеха	Яанны, Аляксандра
24	11	П	Аляксандра, Рыгора	Анціна, Марцініяна
25	12	С	Яраслава, Марка	Васіля, Давіда
26	13	Н	Марцэліны, Мажэны	<i>Вялікдзень</i> . Артымона
27	14	П	Зыты, Тэафіля	<i>Вялікдзень</i> . Антона
28	15	А	Валерыі, Паўла	Анастасіі, Трафіма
29	16	С	Рыты, Пятра	Галіны, Ірыны
30	17	Ч	Кацярыны, Марыяна	Сымона, Адрыяна

КРАСАВІК

1242, 5 - Перамога войск ноўгарадскага князя Аляксандра Неўскага над крыжакамі на Чудскім возеры; удзел у гэтай бітве полацкіх дружин.

1792, 27 - Утварэнне Таргавіцкай канфедэрацыі - саюзу магнатаў і шляхты Рэчы Паспалітай.

1912, 25 - Забастоўка рабочых кавальскіх і слесарскіх майстэрняў у Мінску.

1962 - Пуск у Гомелі 1-ай лініі тралейбуса.

1972, 7 - Адкрыццё у Менску Генеральнага консульства ГДР.

ВЯЛІКДЗЕНЬ - Старажытнае веснавое свята славян у гонар Сонца; цяпер - хрысціянскае свята - уваскрэсенне распятага Хрыста. Адзін з асноўных сімвалаў - пісанкі, крашанкі.

ВЯЛІКДЗЕНЬ у наступных гадах:

год	каталіцкі	праваслаўны
1993	11 красавіка	18 красавіка
1994	3 красавіка	1 мая
1995	16 красавіка	23 красавіка
1996	7 красавіка	14 красавіка
1997	30 сакавіка	27 красавіка
1998	12 красавіка	19 красавіка
1999	4 красавіка	11 красавіка
2000	23 красавіка	30 красавіка

Красавік ваду падбірае, красачкі пускае.

Жаба голас падала - сей авёс. Не сей пшаніцы наперад дубовага ліста.

Калі на Блажавешчанне дождж - ураджай на жыта, грыбное лета; калі снег - лета мокрае; калі сухое, цёплае надвор'е - лета засушлівае, а восень марозная.

ДЛЯ ЗАПІСАЎ:

МАЙ (ТРАВЕНЬ)

Стыль			Святы, імяніны:	
новы	стары	Дзень	каталіцкія	праваслаўныя
1	18	П	Анелі, Філіпа	Кузьмы, Макара
2	19	А	Анатоля, Зігмунта	Яна, Трыфана
3	20	Н	Каістыцыя 3 Мая	Анастасіі, Гаўрыла
4	21	П	Фларыяна, Манікі	Сакрата, Януара
5	22	А	Ірэны, Вальдэмара	Віталія, Клімента
6	23	С	Юдыты, Юранда	Аляксандры, Юрыя
7	24	Ч	Людмілы, Людаміра	Валянціна, Савы
8	25	П	Станіслава, Віктара	Марка, Сільвестра
9	26	С	Дзень Перам. Кацярыны	Дзень Перамогі. Васіля
10	27	Н	Антаніны, Ізыдара	Сымона, Сцяпана
11	28	П	Францішка, Філіпа	Кірылы Тур., Віталія
12	29	А	Даміцэлі, Дамініка	Мемнона, Фядота
13	30	С	Роберта, Сервацыя	Якуба, Даната
14	1	Ч	Дабеслава, Баніфацыя	Тамары, Макара
15	2	П	Надзеі, Соф'і	Барыса, Глеба
16	3	С	Андрэя, Вячыслава	Цімафея, Фядосія
17	4	Н	Веранікі, Славаміра	Пелагеі, Сільвана
18	5	П	Аляксандры, Эрыка	Ірыны, Адрыяна
19	6	А	Мікалая, Пятра	Дзяніса, Іова
20	7	С	Базыля, Бернардына	Акакія, Ніла
21	8	Ч	Віктара, Крыспіна	Івана, Арсеня
22	9	П	Юліі, Галены	Макавея, Ісая
23	10	С	Івоны, Міхала	Таісы, Сымона
24	11	Н	Яанны, Сюзаны	Кірылы, Мяфодзія
25	12	П	Урбана, Рыгора	Германа, Ермагена
26	13	А	Дзень Маці. Піліпа	Дзень Маці. Макара
27	14	С	Яна, Юльюша	Мікіты, Сідара
28	15	Ч	Аўгусціна, Яраміра	Дзімітра, Пахомія
29	16	П	Тэадозіі, Магдалены	Музы, Фёдара
30	17	С	Фелікса, Фердынарда	Ефрасінні, Сцяпана
31	18	Н	Анелі, Патранелі	Клаўдзі, Юліі

1882, 30 - Заснаванне ў Віцебску Сялянскага пазямельнага банка.

1942, 18 - Выхад 1 нумара газеты „Звязда”.

1982, 6-29 - Міжнародны шахматны турнір „Мінск-82”.

СЁМУХА, ЗЯЛЁНЫЯ СВЯТКІ, ЗЕЛЯНЕЦ - святкуецца на сёмым тыдні пасля Вялікадня. Перад святам упрыгожвалі дамы „маем”: аерам, галінамі і дрэўцамі бярозы, клёну, рабіны, дубу, прыбіралі магілы. У царкве асвятчалі лугавыя і палявыя зёлкі і захоўвалі іх.

Калі на Юрыя не будзе ні снегу, ні дажджу - лета выдасца сухое, неўраджайнае.

Барыс і Глеб - сеюць хлеб.

ДЛЯ ЗАПІСАЎ:

Стыль			Святы, імяніны:	
новы	стары	Дзень	каталіцкія	праваслаўныя
1	19	П	Дзень дзіцяці. Якуба	Дзень дзіцяці. Карпілы
2	20	А	Канрада, Эразма	Аляксея, Доўманта
3	21	С	Тамары, Лешка	Алёны, Канстанціна
4	22	Ч	Кароля, Францішка	Узнясенне. Якуба
5	23	П	Вальтэра, Баніфацыя	Ефрасініі Полацкай
6	24	С	Паўліны, Норберта	Мялецця, Сцяпана
7	25	Н	Роберта, Веслава	Івана, Ферапонта
8	26	П	Максіма, Медарда	Лук'яна, Паўла
9	27	А	Пелагеі, Феліцыяна	Фядоры, Ніла
10	28	С	Малгажаты, Багуміла	Ігната, Мікіты
11	29	Ч	Барнабы, Радаміла	Фядоссі, Аляксандра
12	30	П	Яніны, Ануфрыя	Рамана, Якуба
13	31	С	Антонія, Люцыяна	Дода, Ерамея
14	1	Н	Элізы, Базыля	Сёмуха. Канстанціна
15	2	П	Ялянтты, Віта	Аляксандра, Пікіфара
16	3	А	Аліны, Юстыны	Лук'яна, Паўла
17	4	С	Лаўры, Марцыяна	Марфы, Марыі
18	5	Ч	Божэе Цела. Марка	Канстанціна, Ігара
19	6	П	Гервазія, Пратазія	Фёклы, Сасанны
20	7	С	Богны, Фларэнтыны	Валерыі, Фядота
21	8	Н	Аліцый, Алёйзія	Фёдара, Яфрэма
22	9	П	Паўліны, Флавіуша	Кірыла, Аляксандра
23	10	А	Ванды, Зенона	Антаніны, Цімафея
24	11	С	Дануты, Яна	Варвары, Варфаламея
25	12	Ч	Луцыі, Вільгельма	Марфы, Ануфрыя
26	13	П	Яна, Паўла	Анны, Антаніны
27	14	С	Марыі, Уладзіслава	Мсціслава, Мяфодзія
28	15	Н	Ірэнеуша, Лявона	Аўгустына, Міхала
29	16	П	Пятра і Паўла	Ціхана, Яўтропія
30	17	А	Эміліі, Люцыны	Клімента, Мануіла

ЧЭРВЕНЬ

1812, 24 - Пачатак Айчыннай вайны Расіі супраць нашэсця войск Напалеона І.

1862, VI-VII - Выдаванне газеты „Мужыцкая Праўда” Кастуся Каліноўскага - першай нелегальнай рэвалюцыйна-дэмакратычнай беларускай газеты.

1942, 28 - Дзень смерці Янкі Купалы.

1962, 6 - Заснаванне Беларускага таварыства аховы прыроды.

Хто ў Пятроўку сена не косіць, той зімой у сабак просіць.

Прышоў Ерамей - больш не сей.

ДЛЯ ЗАПІСАЎ:

ЛІПЕНЬ

Стыль			Святы, імяніны:	
новы	стары	Дзень	каталіцкія	праваслаўныя
1	18	С	Галіны, Марыяна	Іпація, Лявона
2	19	Ч	Марыі, Урбана	Юды, Засіма
3	20	П	Анатолія, Яцка	Іны, Рыммы
4	21	С	Інацэнта, Тодара	Юльяна, Цярэнція
5	22	Н	Караліны, Антона	Зінаіды, Юльяны
6	23	П	Дамінікі, Луцыі	Агрыпіны, Германа
7	24	А	Цырыля, Мяфодзія	<i>Іаана Хрысціцеля</i>
8	25	С	Эльжбеты, Пракопа	Фяўроніі, Пятра
9	26	Ч	Веранікі, Зянона	Давіда, Дзяніса
10	27	П	Амеліі, Філіна	Інесы, Самсона
11	28	С	Вольгі, Пелагеі	Сяргея, Германа
12	29	Н	Яна, Гвальберта	<i>Пятра і Паўла</i>
13	30	П	Маргарыты, Ірвіна	<i>12 Апосталаў</i>
14	1	А	Бапаўтуры, Ульрыка	<i>Кузьмы і Дзям'яна</i>
15	2	С	Генрыка, Уладзіміра	Уліты, Фоція
16	3	Ч	Марыкі, Беніты	Анатолія, Марка
17	4	П	Анеты, Багдана	Марфы, Андрэя
18	5	С	Эрвіна, Каміля	Апанаса, Сяргея
19	6	Н	Альфрэды, Вадзіслава	Юльяны, Валянціна
20	7	П	Часлава, Гераніма	Фамы, Евангела
21	8	А	Даліды, Данеля	Пракопа, Феадосія
22	9	С	Панкрата, Марыі	Марыі, Факі
23	10	Ч	Богны, Жаліслава	Антана, Апалона
24	11	П	Кінгі, Крысціны	Вольгі, Яўфіміі
25	12	С	Валянціны, Крыштафа	Арсеня, Міхала
26	13	Н	Анны, Міраславы	Гаўрылы, Сцяпана
27	14	П	Ліліі, Аўрэлія	Юсты, Анісіма
28	15	А	Аіды, Інацэнта	Юліты, Уладзіміра
29	16	С	Марты, Олафа	Валянціны, Юліі
30	17	Ч	Юліты, Людмілы	Веранікі, Марыны
31	18	П	Любаміра, Ігната	Емяльяна, Якінфа

ЛІПЕНЬ

1812, 1 - Утварэнне Часовага ўрада Вялікага княства Літоўскага - урадавага органа адміністрацыйнага кіравання на акупаванай тэрыторыі Літвы і Беларусі.

1812, 22-23 - Бой рускіх войск з напалеонаўскімі войскамі каля вёскі Салтанаўка (Магілёўскі раён).

1812, 27 - Разгром войск напалеонаўскага генерала Ж.Рэнье пад горадам Кобрынам.

1882, 7 - Дзень нараджэння Янкі Купалы - народнага паэта Беларусі.

1972, 7 - Адкрыццё ў Менску помніка Янку Купалу.

1972, 19 - Заснаванне Педагагічнага таварыства БССР.

КУПАЛІЛЕ - старадаўняя абрадавая ўрачыстасць, якая святкуецца ў ноч з 6 на 7 ліпеня: па рацэ плывуць вянкi, гарыць купальскае вогнішча, пры якім водзяцца карагоды, адбываюцца варожбы, некаторыя шукаюць папараць-кветку, якая зацвітае а 12 гадзіне ў гушчары. Уся гэтая абраднасць сімвалізуе сонца і яго жыццёвую сілу.

На Купалу пачынай касьбу, прайдзі хоць першы пакос.

Салавей і зязюля пяюць да Пятра.

ДЛЯ ЗАПІСАЎ:

ЖНІВЕНЬ

Стыль			Святы і імяніны:	
новы	стары	Дзень	каталіцкія	праваслаўныя
1	19	С	Надзеі, Юстына	Макрыны, Серафіма
2	20	Н	Карыны, Густава	Ільі, Аўраама
3	21	П	Лідзіі, Аўгуста	Сымона, Ануфрыя
4	22	А	Дамініка, Пратаза	Марыі, Магдалены
5	23	С	Станіслава, Освальда	Апалінара, Трафіма
6	24	Ч	Славы, Якуба	Барыса і Глеба
7	25	П	Дорыс, Каятана	Апшы, Алімпіяды
8	26	С	Эмільяна, Цыпрыяна	Параскі, Ермалая
9	27	Н	Рамана, Раланда	Панцеляймона, Антона
10	28	П	Багдана, Барыса	Прахора, Юльяна
11	29	А	Філамены, Сюзаны	Серафімы, Феадоцці
12	30	С	Клары, Леха	Андроніка, Валянціна
13	31	Ч	Дыяны, Гіпаліта	Юліты, Бўдакіма
14	1	П	Альфрэда, Эўзэбія	Макавеяў. Саламоніі
15	2	С	Марыі, Напалеона	Васіля, Сцяпана
16	3	Н	Рохы. Яхіма	Антоніа, Кузьмы
17	4	П	Жаны, Мірона	Яўдокіі, Канстанціна
18	5	А	Ілоны, Браніслава	Нонны, Яўсігнея
19	6	С	Баляслава, Юльяна	Спаса (Праабраж.Гасп.)
20	7	Ч	Бернарда, Сабеслава	Марына, Пімена
21	8	П	Яанны, Казіміры	Емяльяна, Мірона
22	9	С	Цэзара, Зыгфрыда	Дзімітра, Юльяна
23	10	Н	Апалінара, Піліпа	Лаўрэнція, Рамана
24	11	П	Бартламея, Ежы	Раісы, Фёдара
25	12	А	Луізы, Людвіка	Аляксандра, Фоція
26	13	С	Марыі, Зефірыны	Ірынея, Максіма
27	14	Ч	Манікі, Юзафа	Феадосія, Міхей
28	15	П	Патрыцыі, Вышаміра	Успенне Пр.Багар.
29	16	С	Сабіны, Яна	Дзяміда, Якіма
30	17	Н	Ружы, Шчаснага	Мірона, Паўла
31	18	П	Рамоны, Раймунда	Емяльяна, Флора

ЖНІВЕНЬ

1392, 5 - Востраўскае пагадненне паміж польскім каралём Ягайлам і Вітаўтам аб падзеле ўлады.

1812, 12 - Бітва рускіх войск з напалеонаўскімі войскамі каля мястэчка Гарадзечна (Пружанскі раён).

1812, 17-18 - Бітва рускіх войск з напалеонаўскімі войскамі каля горада Полацка.

1962, 18 - Святкаванне 1100-годдзя горада Полацка.

ІЛЬЯ (ІЛЛЯ) - старазанаветны прарок, які тварыў цуды, жывым узнёсся на неба ў вогненнай калясніцы. У даўніх вераваннях і фальклоры беларусаў Ілля - распа-радчык дажджоў і навальніц, апякун земляробства, абаронца ад нячыстай сілы. Гэтае свята азначала час жніва, канец лета.

СПАС - старажытнае свята земляробчага календара ў час высыпвання садавіны і гародніны. Царква прымеркавала да яго свята „Праабражэння Хрыста”. Да народных рытуалаў дабавілася асвятчэнне пладоў і насення. Да Спаса старыя людзі не елі яблыкаў.

ПРАЧЫСТАЯ (УСПЛЕННЕ, СПАЖА, ЗЕЛЬНАЯ) - праваслаўнай царквой святкуецца як дзень успення Божай Маці.

Прыйшоў Пятрок - апаў лісток, прыйшоў Ілля - апалі два.

Да Іллі купуюцца, пасля яго - з ракой развітаюцца.

Што поле ўродзіць, то жнівень пазвозіць.

Кожная хата ў жніўні багатая.

Як на Ганну ранак халодны - будзе зіма халодная.

Прыйшоў Спас - і лета ад нас.

Святая Прачыста - у полі ўрачыста.

ДЛЯ ЗАПІСАЎ:

ВЕРАСЕНЬ

Стыль			Святы, імяніны:	
нові	стары	Дзень	каталіцкія	праваслаўныя
1	19	А	Браніславы, Ідзія	Фёклы, Андрэя
2	20	С	Юльяна, Сцяпана	Самуіла, Сявіра
3	21	Ч	Ізабелы, Шымана	Фадзея, Вассы
4	22	П	Іды, Ліліяны	Яўлаліі, Агафоніка
5	23	С	Дароты, Ваўжынца	Ірынея, Калініка
6	24	Н	Беаты, Яўгена	Арсеня, Георгія
7	25	П	Рэгіны, Мельхіёра	Варфаламея, Ціта
8	26	А	<i>ПД Марыі Сеўнай</i>	Наталлі, Адрыяна
9	27	С	Пятра, Сяргея	Ліверыя, Пімена
10	28	Ч	Лукаша, Мікалая	Іова, Майсея
11	29	П	Дагны, Яцка	<i>Галавасека</i> . Ефрасінні
12	30	С	Гвідона, Радзіміра	Аляксандра, Паўла
13	31	Н	Яўгеніі, Піліпа	Генадзя, Кіпрыяна
14	1	П	Раксаны, Бернарда	Марфы, Сымона
15	2	А	Альбіна, Нікадэма	Руфіны, Маманта
16	3	С	Эдыты, Канрада	Васілісы, Анфіма
17	4	Ч	Юстыны, Францішка	Вавілы, Майсея
18	5	П	Ірмы, Станіслава	Лізаветы, Раісы
19	6	С	Канстанцыі, Януарыя	Міхала, Рамана
20	7	Н	Філіпіны, Еўстахія	Анісіфара, Лукі
21	8	П	Янаша, Матэвуша	<i>Прачыстая (Раждж.ПДМ)</i>
22	9	А	Маўрыца, Тамаша	Ганны, Якіма
23	10	С	Тэклі, Багуслава	Клімента, Пятра
24	11	Ч	Герарда, Тэадора	Сяргея, Германа
25	12	П	Аўрэліі, Ладыслава	Фёдара, Юльяна
26	13	С	Юстыны, Цыпрыяна	Карніла, Лукі
27	14	Н	Дзям'яна, Амадэуша	<i>Узняс.Кр.Гасп.</i>
28	15	П	Любы, Вацлава	Мікіты, Сцяпана
29	16	А	Міхаліны, Міхала	Людмілы, Яўфіміі
30	17	С	Соф'і, Гераніма	Веры, Надзеі, Любові

ВЕРАСЕНЬ

1792 - Адмена Канстытуцыі 3 мая 1791 года Рэчы Паспалітай .

1812, 7 - Барадзінская бітва паміж рускімі і французскімі войскамі.

1862 - Дзейнасць Віцебскага цэнтральнага архіва старажытных грамат.

1902 - Утварэнне „Польскай сацыялістычнай партыі ў Літве”; дзейнічала на тэрыторыі Заходняй Беларусі.

1922, 15 - Заснаванне ў Менску Беларускай дзяржаўнай і універсітэцкай бібліятэкі (з 1926 г. Беларуская дзяржаўная бібліятэка).

1952 - Адкрыццё ў Менску 1-ай тралейбуснай лініі.

1952 - Адкрыццё ў Мазыры педагагічнага інстытута.

БАГАЧ (БАГАТНІК, БАГАТУХА) - старадаўняе земляробчае свята, якое спраўлялася пасля заканчэння жніва. З пашырэннем хрысціянства Багач быў прымеркаваны да Божай Маці (8 верасня паводле старога стылю), якая лічыцца заступніцай ураджаю.

Прыйшоў Багач, кідай рагач, бяры сьвеньку, сей памаленьку.

ДЛЯ ЗАПІСАЎ:

КАСТРЫЧНІК

Стыль			Святы, імяніны:	
новы	стары	Дзень	каталіцкія	праваслаўныя
1	18	Ч	Дануты, Рэмігіюша	Ірыны, Соф'і
2	19	П	Дыянізыі, Тэафіля	Фёдара, Канстанціна
3	20	С	Тэрэзы, Герарда	Алега, Міхала
4	21	Н	Разаліі, Эдвіна	Мялеція, Іпація
5	22	П	Флавій, Ігара	Іоны, Факі
6	23	А	Артура, Брунона	Андрэя, Іраіды
7	24	С	Марыі, Марка	Тэклі, Уладзіслава
8	25	Ч	Брыгіды, Пелагеі	Ефрасініі, Сяргея
9	26	П	Арнольда, Дыянізыя	<i>Іаана Багаслова</i>
10	27	С	Паўліны, Францішка	Марка, Ігната
11	28	Н	Альдоны, Эмілія	Вячаслава, Харытона
12	29	П	Серафіны, Яўстахія	Андроніка, Космы
13	30	А	Эдуарда, Тэафіля	Міхала, Рыгора
14	1	С	<i>Дзень настаўніка. Лівіі</i>	<i>Пакроў Пр.Багамаці</i>
15	2	Ч	Ядвігі, Тэрэзы	Анны, Андрэя
16	3	П	Фларэнтыны, Гаўла	Дзяніса, Івана
17	4	С	Марыты, Віктара	Веранікі, Ерафея
18	5	Н	Юльяна, Лукаша	Аляксея, Пятра
19	6	П	Пятра, Земавіта	Фамы, Макара
20	7	А	Яна, Ірэны	Пелагеі, Сяргея
21	8	С	Уршулі, Гілярыя	Таісы, Трыфана
22	9	Ч	Піліпа, Марка	Андроніка, Якава
23	10	П	Марлены, Севярына	Васіяна, Тэафіля
24	11	С	Марціна, Рафала	Зінаіды, Піліпа
25	12	Н	Дар'і, Вільгельміны	Кузьмы, Марціна
26	13	П	Люцыяна, Эверыста	Веньяміна, Карпа
27	14	А	Іваны, Сабіны	Параскі, Мікалая
28	15	С	Шымана, Тадэвуша	Лук'яна, Якіма
29	16	Ч	Нарцыза, Яцка	Лонгіна, Абрагама
30	17	П	Зепобіі, Пшэмыслава	Соф'і, Лявона
31	18	С	Урбана, Сатурніна	Іосіфа, Лукі

КАСТРЫЧНІК

1812, 17-23 - Бітва рускіх войск з напалеонаўскімі каля горада Полацка.

1932, 15- да 16.ІІ.1933г. - Забастоўка ў Заходняй Беларусі рабочых лясных промыслаў Белавежскай пушчы.

1952 - Заснаванне ў Слуцку краязнаўчага музея.

1962, 7-14 - Тыдзень беларускай культуры ў Літве.

ПАКРОВЫ - старажытнае земляробчае свята славян заканчэння палявых работ. Яно злілося з праваслаўным святам Пакрова Багародзіцы.

Прыйшлі Пакровы - пытаюць, ці да зімы гатовы.

Якія Пакровы па надвор'і - такая і зіма.

ДЛЯ ЗАПІСАЎ:

ЛІСТАПАД

Стыль			Святы, імяніны:	
новы	стары	Дзень	каталіцкія	праваслаўныя
1	19	Н	<i>Дзень памёршых.</i> Андрэя Клеапатры, Івана	
2	20	П	Багдана, Бажыдара	Арцёма, Герасіма
3	21	А	Сільвіі, Губерта	Іларыёна, Філафея
4	22	С	Кароля, Альгерда	Аверкія, Сімяона
5	23	Ч	Эльжбеты, Славаміра	Якава, Іgnата
6	24	П	Фелікса, Леанарда	Апанаса, Арсена
7	25	С	Антона, Мельхіёра	Кірыла, Лазара
8	26	Н	Севарына, Гардыяна	Дзімітрыя, Феафіла
9	27	П	Урсына, Тодара	Капіталіны, Нестара
10	28	А	Андрэя, Любаміра	Неанілы, Сцяпана
11	29	С	Марціна, Бартламея	Анастасіі, Анны
12	30	Ч	Рэнаты, Вітальда	Зіновія, Маркіяна
13	31	П	Мікалая, Станіслава	Нікадзіма, Спірыдона
14	1	С	Эмілія, Ваўжынца	<i>Кузьмы і Дзям'яна</i>
15	2	Н	Альберта, Леапольда	Афонія, Маркіяна
16	3	П	Гертруды, Эдмунда	Георгія, Іосіфа
17	4	А	Саламеі, Рыгора	Ніканора, Сымона
18	5	С	Анелі, Рамана	Галакціёна, Рыгора
19	6	Ч	Эльжбеты, Севарына	Аляксандры, Клаўдзі
20	7	П	Анатолія, Фелікса	Кірылы, Фядота
21	8	С	Януша, Канрада	<i>Міхаіла Архангела</i>
22	9	Н	Цэцыліі, Марка	Анісіфара, Аляксандра
23	10	П	Адэлі, Клеменса	Алімпа, Радзівона
24	11	А	Эмы, Флары	Сцепаніды, Віктара
25	12	С	Кацярыны, Эразма	Івана, Ніла
26	13	Ч	Дэльфіны, Сільвестра	<i>Іаана Залатавуснага</i>
27	14	П	Валяр'яна, Віргілія	Піліна, Рыгора
28	15	С	Ляслава, Здзіслава	Гурыя, Дзімітра
29	16	Н	Блажэя, Сатурніна	Мацвея, Сяргея
30	17	П	Іустыны, Андрэя	Нікана, Рыгора

ЛІСТАПАД

1812, 15 - Разгром напалеонаўскіх войск каля Койданава.

1882, 3 - Дзень нараджэння Якуба Коласа - народнага паэта Беларусі.

1932, 15 - Адкрыццё ў Менску Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі.

1932, 30 - Увод у эксплуатацыю шашэйнай дарогі Мінск - Орша.

1952 - Заснаванне Дзяржаўнага народнага хору БССР.

1972, 3 - Адкрыццё ў Менску помніка Якубу Коласу.

ДЗЯДЫ (АСЯНІНЫ) - народны памінальны абрад. Так называецца дзень, калі адбываецца абрад, і п'ябожчыкаў, якіх ушаноўваецца. Дзяды спраўляюцца праз 3 тыдні пасля Пакроваў у суботу перад Змітравым днём (8 лістапада). Апрача галоўных змітраўскіх, дзяды спраўляюцца на радаўніцу, перад масленіцай, сёмухай.

ПІЛІПАЎКА - 4-6-тыднёвы пост. Забараняліся гульні, забавы, вяселлі. У піліпаўку доўгімі вечарамі пралі кудзелю, снявалі паставыя песні.

Зміцер зямлю выцер, на груды набіў, каб ніхто не хадзіў.

ДЛЯ ЗАПІСАЎ:

СНЕЖАНЬ

Стыль		Святы, імяніны:		
новы	стары	Дзень	каталіцкія	праваслаўныя
1	18	А	Наталлі, Элігіуша	Платона, Рамана
2	19	С	Бальбіны, Паўліны	Аўдзeya, Варлаама
3	20	Ч	Францішка, Ксаверыя	Анатолія, Рыгора
4	21	П	Барбары, Крысціяна	<i>Увядзенне ў Храм Пр.Баг.</i>
5	22	С	Сабы, Крыспіна	Архіпа, Валяр'яна
6	23	Н	Мікалая, Ярэмы	<i>Аляксандра Неўскага</i>
7	24	П	Амброжыя, Марціна	Аўгусты, <i>Кацярыны</i>
8	25	А	Марыі, Светаза	Клімента, Пятра
9	26	С	Леакадзіі, Веслава	Інакенція, Якуба
10	27	Ч	Юліі, Данелі	Паладзія, Рамана
11	28	П	Дамаза, Вальдэмара	Васіля, Сцяпана
12	29	С	Дагмары, Аляксандра	Нектарыя, Парамона
13	30	Н	Луцыі, Атыліі	<i>Андрэя Першаазванага</i>
14	1	П	Альфрэда, Ізідара	Навума, Філарэта
15	2	А	Ніны, Цэліны	Авакума, Андрэя
16	3	С	Альбіны, Аліцыі	Сафоніі, Івана
17	4	Ч	Алімпіі, Лазара	<i>Варвары</i> , Юльяны
18	5	П	Багуслава, Грацыяна	Захара, Савы
19	6	С	Габрыелі, Дарыуша	<i>Мікалая Цудатворнага</i>
20	7	Н	Багумілы, Дамініка	Антана, Паўла
21	8	П	Яна, Тамаша	Кесара, Патапа
22	9	А	Ганараты, Зенона	Анны, Сцяпана
23	10	С	Славаміра, Вікторыі	Ангеліны, Мілы
24	11	Ч	Адама, Евы	Данілы, Пікана
25	12	П	<i>Каляды (Божэе Нарадж.)</i>	Аляксандра, Спірыдона
26	13	С	<i>Каляды</i> , Шчапана	Яўгенія, Аўксенція
27	14	Н	Яна, Максіма	Апалона, Калініка
28	15	П	Тэафілі, Цэзара	Паўла, Сцяпана
29	16	А	Давіда, Тамаша	Марына, Феафоніі
30	17	С	Ірміны, Яўгена	Антана, Данілы
31	18	Ч	Меланіі, Сільвестра	Зой, Севасцыяна

СНЕЖАНЬ

1922 - Выхад 1 нумара „Полымя”.

1972, 29 - Заснаванне Інстытута электронікі АН БССР і Інстытута фотабіялогіі АН БССР.

1972 - Арганізацыя Гандлёва-прамысловай палаты БССР (у Менску).

Варвара ночы ўварвала, а дня прытачыла.

На Міколы нета ні зімы, ні лета.

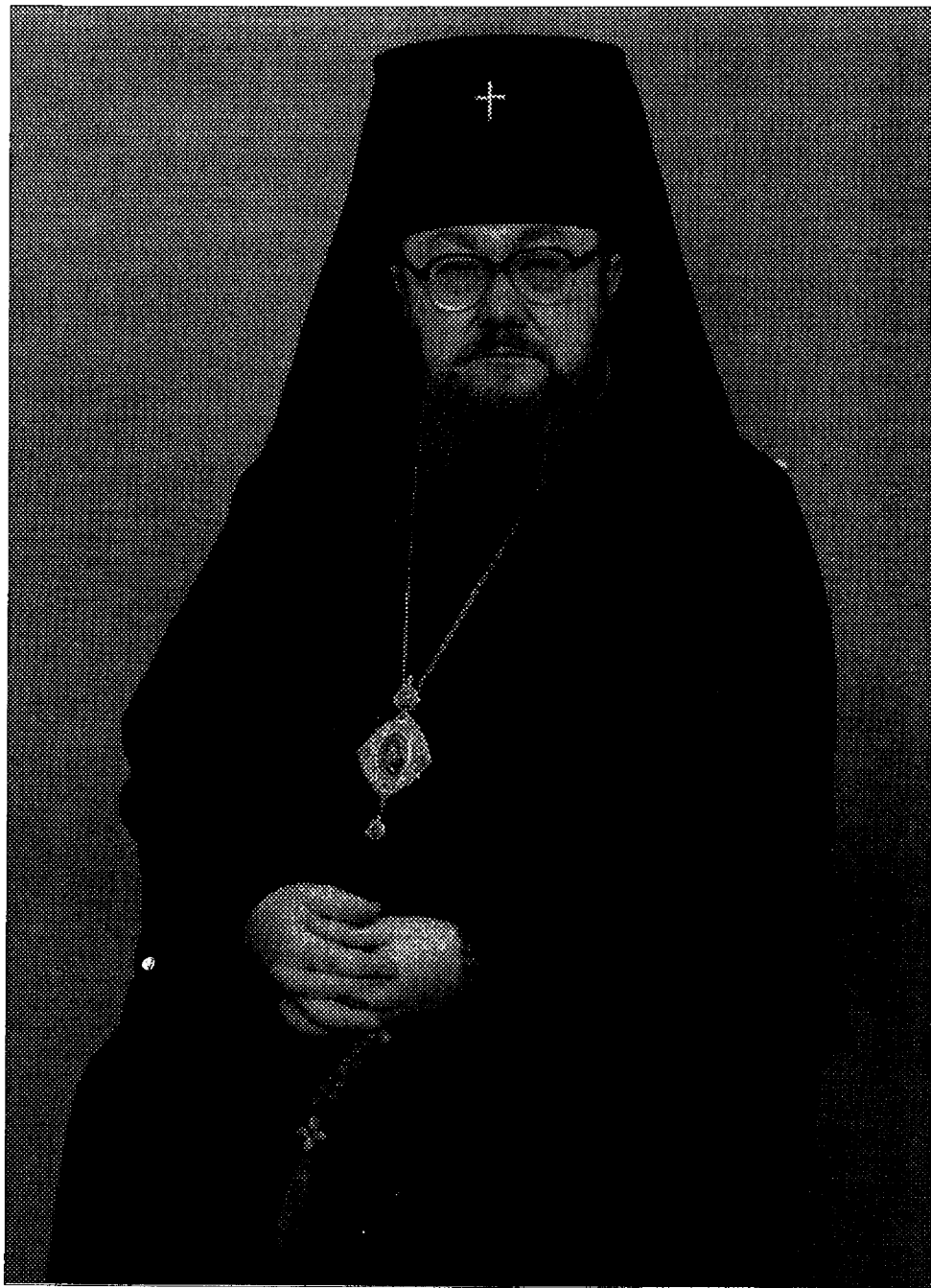
На Ганну звычайна бывае адліга.

ДЛЯ ЗАПІСАЎ:

3

ЖЫЦЦЯ

БЕЛАСТОЧЧЫНЫ

Архіепіскап Сава.

НЯХАЙ ДОБРЫ І УСЕМАГУТНЫ БОГ УСІМ БЛАГАСЛАВІЦЬ ЗДАРОУЕМ І УСЯЛЯКІМ ДАБРОМ

(Размова з Архіепіскапам Савай)

Аляксандр Баршчэўскі: - Ахарактарызуйце, калі ласка, Уладыка, сітуацыю Праваслаўнай Царквы ў Польшчы, звяртаючы ўвагу на галоўныя яе цэнтры. Скажыце таксама аб структуры Царквы.

Архіепіскап Сава: - Сёння Праваслаўная Царква ў Польшчы налічвае каля 700 тысяч вернікаў. Аб'ядноўвае ў сабе веруючых розных нацыянальнасцяў: беларусаў, украінцаў, расіянаў, палякаў, лэмкаў, грэкаў, македонцаў. Праваслаўная Царква выходзіць насупраць патрэбаў усіх нацыянальнасцяў у нашай краіне, стараючыся несіці ім добрую навіну - Навіну нашага Пана Ісуса Хрыста. Гэтая нацыянальная разнароднасць нашых веруючых, зразумела, уносіць у працу Царквы многа цяжкасцяў, але праваслаўная рэлігія ўсведамляе вернікам універсальны характар Хрыстовай навукі і гэта яднае ўсіх, групуючы вакол Царквы. Царква ў нашай краіне заўсёды была і зараз з'яўляецца апорай, вакол якой будавалі ў мінулым і сёння будуць сваё жыццё веруючыя, захоўваючы адначасова сваю нацыянальную таясамасць.

Сёння Праваслаўе выступае ва ўсіх рэгіёнах нашай краіны. Прычынілася да гэтага міграцыя насельніцтва і II сусветная вайна. Найбольшыя праваслаўныя зборышчы выступаюць у паўднёва-паўночна-усходняй частцы Беластоцкага ваяводства з такімі гарадскімі асяродкамі, як: Беласток, Бельск-Падляшскі, Гайнаўка, Сямяцічы, Саколка. Як наступныя рэгіёны, у якіх выступае Праваслаўе, трэба назваць ваяводства: Бяльска-Падляшскае, Хэлмскае, Перамышльскае, Кросненскае, Новасандэцкае, Уроцлаўскае, Кашалінскае, Шчэцінскае, Легніцкае, Сувальскае, Гданскае, Эльблэнгскае, Ольштынскае. Многа вернікаў нашай Царквы жыве ў Варшаве, Лодзі, Любліне, Кракаве, Познані, Быдгашчы, Уроцлаве, Чэнстахове і ў другіх гарадах. Адміністрацыйны падзел нашай Царквы ў сённяшні час выглядае ў наступны спосаб:

Цэлая Царква падзелена на шэсць епархій:

1. Варшаўска-Бельскую, у састаў якой уваходзяць дэканаты: варшаўскі, сямяціцкі, гайнаўскі, бельска-падляшскі, нараўскі;
2. Беластоцка-Гданскую з дэканатамі: беластоцкім, гданскім, ольштынскім, сакольскім, гарадоцкім;
3. Лодзінска-Пазнанскую з дэканатамі: лодзінскім, кракаўскім, быдгашчскім;
4. Уроцлаўска-Шчэцінскую з дэканатамі: уроцлаўскім, шчэцінскім, зялёнагурскім, кашалінскім;
5. Перамышльска-Новасандэцкую з дэканатамі: перамышльскім і Новасандэцкім;
6. Люблінска-Хэлмскую з дэканатамі: люблінскім, бяльска-падляшскім і хэлмскім.

Апрача гэтага ў малітвенна-літургічнай лучнасці знаходзяцца праваслаўныя епархіі па-за межамі Польшчы: Аквілейская (Італія) і тры ў Партугаліі.

Царква мае дзве тэалагічныя школы: Духоўны семінар і Хрысціянскую акадэмію тэалагічную, тры манастыры, у тым ліку два мужчынскія ў Яблачыне і Супраслі і жаночы ў Грабарцы. Вядзе дом для пенсіянераў у Станіславе каля Варшавы. У Царкве дзейнічае Праваслаўнае брацтва, да якога належыць праваслаўная інтэлігенцыя, і Брацтва праваслаўнай моладзі, якое аб'ядноўвае праваслаўную моладзь нашай краіны. Брацтва належыць да Усеправаслаўнай маладзёжнай арганізацыі - Сіндэмос. Царква ўтрымлівае кантакты з усімі Праваслаўнымі Цэрквамі на свеце і з многімі царкоўнымі экуменічнымі арганізацыямі. З'яўляецца членам розных міжнародных камісій, пакліканых для тэалагічнага дыялогу з Касцёламі: Рымска-каталіцкім, Англіканскім, Старакаталіцкім і Вахалыцэдонскім.

Вяртаючыся да ўнутрыцаркоўнага жыцця, трэба адзначыць, што праваслаўныя ў сваёй масе жывуць на тэрыторыі Беластоцкага ваяводства, і якраз тут зберагаецца і захоўваецца праваслаўная традыцыя: культура і звычаі. Тут таксама лягчэй зберагаць нацыянальную свядомасць.

У апошніх асяродках праваслаўныя знаходзяцца ў тэв. дыяспоры, і гэта з'яўляецца прычынай многіх цяжкасцяў у працы свяшчэннікаў, калі ідзе пра захаванне праваслаўнай веры, мовы і духовай культуры Праваслаўя. Праца духоўных пастыраў, як вынікае з гэтага, у нашай Царкве вельмі разнародная і патрабуе ад нашага духавенства многа самаахвярнасці і такту.

Калі гаворым пра кадры нашых свяшчэннікаў, то трэба падкрэсліць, што ў 90% гэта людзі, якія атрымалі адукацыю пасля II сусветнай вайны ў нашых тэалагічных школах: у Духоўным семінары і ў Хрысціянскай акадэміі тэалагічнай. У Акадэміі вучацца тэарэтычна і практычна жыць сумесна з людзьмі розных рэлігійных арыентацый. Дасведчанне і веды, атрыманыя ў ХАТ, памагаюць ім у парафіяльным жыцці.

А.Б.: - Многія з праваслаўных не ведаюць, што значыць тэрмін Аўтакефалія. Будзьце добрыя, Уладыка, і выясніце сэнс гэтага слова.

А.С.: - Я не зусім згаджаюся са зместам пытання. Кожны свядомы вернік Праваслаўя павінен ведаць, што значыць Аўтакефалія. Усё ж такі пастараюся каротка выясніць значэнне гэтага тэрміна. Паходзіць ён ад грэчаскага слова *autos* (сам) і *kerhale* (галава) = (самастойны, незалежны). Абазначае гэта незалежнасць лакальнай, мясцовай Царквы краіны ад начальствавання замежных духоўных уладаў і спалучэнне яе з апошнімі Цэрквамі пры данамозе адзінства веры і кананічных прынцыпаў. Аўтакефалія з'яўляецца адным з асноўных прынцыпаў ладу Праваслаўнай Царквы.

З пункту гледжання дагматычнай навукі Усяленская Праваслаўная Царква з'яўляецца адзінай, а Аўтакефалія, якая ёсць формай царкоўнага ладу, не абазначае ні расколу, ні парушэння гэтага адзінства. Праваслаўная Царква кіруецца прынцыпамі Канонаў Апосталаў, Усяленскіх Сабораў і навукі Айцоў Царквы праз супольнасць усіх краёвых Цэркваў і ўдзел усіх архіпастыраў. Найбольш дасканалай формай гэтай супольнасці з'яўляецца Усяленскі Сабор.

Прызнанне самастойнасці мясцовай Царкве належыць да кампетэнцыі цэлай Усяленскай Царквы, таму што датычыць перамен у дадзенай лакальнай Царкве, перамен у адносінах паасобных царкоўных арганізмаў, якія ў сваю чаргу датычаць структуры Усяленскай Царквы, зменаў ерархічных адносін адных спіскапаў да другіх і паклікання новых заканадаўчых і адміністрацыйных органаў унутры Праваслаўнай Царквы.

Незалежнасць краёвых Цэркваў не можа аднак пераходзіць пэўных межаў: ніякая лакальная Царква не мае права уводзіць новых догматаў ні парушаць юрыдычных прынцыпаў Усяленскай Царквы. Не дазваляецца беспадстаўна адкідаць старадаўнія звычаі і царкоўныя традыцыі. Кожная лакальная Царква павінна ўшаноўваць лакальныя прывілеі іншых Цэркваў, іх унутраныя звычаі і правы.

А.Б.: - Як вядома, у Беластоку і ўвогуле на Беласточчыне вядзецца царкоўнае будаўніцтва і рэстаўрацыйскія работы. Ахакарачызуйце, калі ласка, дасягненні і клопаты ў гэтай галіне.

А.С.: - Не толькі ў Беластоку, але ва ўсёй нашай Царкве будзе многа святыняў і царкоўных будынкаў. Перад тым, як раскажу пра Беласток, назаву некаторыя нашы сённяшнія месцы будавання: Гайнаўка, Кленікі, Чыжы, Чаромха, Сямяцічы, Грабарка, Мендзылесь, Галешаў, Кіёвец, Загараў, Крыніца Гурская, Гарліцы, Ждыня, Гожаў Велькапольскі, Ліпіны, Ячна, Дуброва Беластоцкая, Чорная Беластоцкая, Крушыняны, Супрасль і Беласток. У самім Беластоку зараз будуюцца тры святыні: Св.Духа, Св.Соф'і Мудрасці Божай і Уваскрэсення Гасподняга. Апрача названых святыняў ужо пабудаваныя або ў далейшым будуюцца другія царкоўныя аб'екты, неабходныя для нармальнай царкоўнай працы. Усё гэта цешыць, бо з'яўляецца пасведчаннем адданасці нашых вернікаў Праваслаўю, якія бачаць патрэбы нашай Царквы. Калі б былі людзьмі слабой веры і не хапала ім любові да Праваслаўя, мы не маглі б узяцца за такую вялікую справу, якая часта перарастае нашы фінансавыя магчымасці. Грашовыя сродкі на царкоўныя будовы паходзяць з ахвяраванняў вернікаў. Якраз тут, у такім падыходзе да спраў веравызнання павінны шукаць падтрымкі ўсе, хто сумняваецца або мае адмоўныя ці неакрэсленыя адносіны да Царквы. Вонкавы акт, якім у даным выпадку з'яўляецца візуальная пабудова, ёсць рэзультатам багатага царкоўнага жыцця. Чалавек душэўна ўбогі не ў стане зразумець такіх актаў.

Хачу падкрэсліць, што асабліва важным зараз з'яўляецца адбудаванне царквы Праабражэння Гасподняга на Грабарцы і Супрасльскай Лаўры Благавешчання ПДМ.

Пажар царквы на Грабарцы даняў да жывога вернікаў Праваслаўя. Гэта мабілізавала ўсіх веруючых да аб'яднання і распацацця адбудовы спаленай царквы. Спадзяемся, што ўжо хутка святыня будзе адбудавана.

Сустрэліся мы таксама з добразычлівым зразуменнем і дапамогай з боку іншаверцаў, а нават і няверуючых.

Калі ідзе пра другую пабудову, гэта значыць пра Супрасль, то тут напатыкаемся на вялікія цяжкасці, перад усім фінансавай натурой. На жаль, наша грамадства, асабліва Беласточчыны, не разумее справы і не ўсведамляе сабе таго месца, якое ў гісторыі адыграла вялікую ролю ў славянска-беларускай культуры.

Выкарыстоўваючы старонкі Беларускага календара, звяртаюся паўторна да вернікаў нашай Царквы, асабліва да беларусаў, каб больш актыўна, чым дагэтуль, уключыліся ў працэс адбудовы Супрасльскай Лаўры.

Актуальна найбольшай цяжкасцю ў царкоўных пабудовах з'яўляецца недахоп фінансаў.

А.Б.: - Праваслаўная Царква сужыве ў Польшчы з іншымі вызнаннямі. Скажыце, калі ласка, як укладваецца гэтае сужыццё?

А.С.: - Што ж, ад рэчаіснасці нельга ўцячы. Жывём у Польшчы, у канкрэтных рэчаісных умовах, у меншасці. Вакол акружаюць нас людзі іншых рэлігійных арыентацый, чым наша. Так яно ёсць адвякоў. Польшча на працягу сваёй гісторыі з'яўлялася кангламератам насельніцтва розных рэлігійных і нацыянальных арыентацый. Калі ідзе пра колькасць стан гэтых арыентацый, то ў гісторыі было па-рознаму. Але, незалежна ад колькасці, заўсёды жылі сумесна рыма-католікі і праваслаўныя: полякі, беларусы, украінцы і г.д. Самое жыццё прымушае нас да сужыцця з суседзямі. Праваслаўная Царква ўсведамляе сабе гэтыя рэаліі тым больш, што ў сваіх малітвах увесь час моліцца за адзінства цэлага хрысціянскага Ёсходу і Захаду. Жадаем з усімі жыць у згодзе і самі так паступаем. Сёння цяжка паказаць на нейкія прыкрыя інцыдэнты, якія вынікалі б з сужыцця з рыма-католікамі. Хаця ў гісторыі, і нават у недалёкай, было па-рознаму.

Хачу падкрэсліць, што знаходжанне Яго Свяцейшаства Папы Яна Паўла II у нашай царкве ў Беластоку і ягоныя словы, заклікаючыя вернікаў Рымска-каталіцкага Касцёла да добрага сужыцця з праваслаўнымі паўплывалі на веруючых пазітыўна. Гэта цешыць.

А.Б.: - Ці не лічыце, Уладыка, што Праваслаўная Царква і беларускі грамадска-культурны рух у Польшчы павінны паміж сабой супрацоўнічаць? Што, паводле Вас, у гэтым руху пазітыўнае, а што адмоўнае?

А.С.: - Адкажу адназначна, і то моцна падкрэсліваючы. Не бачу магчымасці поўнага развіцця, як Вы назвалі, „грамадскага беларускага руху” без супрацоўніцтва з Царквою. Без Царквы гэта будзе частковае грамадскае праяўленне. Я раней сказаў, што ў састаў вернікаў нашай Царквы, і то ў пераважаючай колькасці, уваходзяць веруючыя беларускай нацыянальнасці. Толькі ў поўнай згодзе і адзінстве, абапіраючыся на ўсе каштоўнасці, якімі валодае царкоўны арганізм, можна будаваць здаровае жыццё ва ўсіх яго праявах. Гісторыя чалавецтва пераканаўча паказала гэта. Не думаю, каб веруючыя беларускай нацыянальнасці, апрача невялікай групы, не разумелі такой праўды. Гэта толькі Царква памагла веруючым праіснаваць у цяжкі час і захаваць усё тое, што маем сёння і можам яго перадаць нашай моладзі. Цешымся, што сёння беларусы, і тыя, хто быў па-за Царквою, пачынаюць усё больш цікавіцца верай сваіх бацькоў, разумець сваю мову, культуру і шукаць апоры ў Царкве, бо яна нязменна захоўвае бога-чалавечыя вартасці.

Характарызуючы гэтыя вартасці, хачу звярнуць увагу чытачоў на наступны факт. У Беластоку ўжо 6 гадоў у адной са святыняў у час набажэнства пропаведзі абвяшчаюцца на беларускай мове. На жаль, прысутнасць у часе гэтых набажэнстваў нязначная. І гэта баліць. Кожную нядзелю перадаем пропаведзі на беларускай мове цераз Радыёвяшчальную станцыю Польскага радыё ў Беластоку. Ёсць і

другія мерапрыемствы, якія далёка ідуць на спатканне нацыянальных патрэбаў вернікаў.

Спадзяюся, што пазітыўнае супрацоўніцтва паміж Царквою і беларускімі лідэрамі, якое актуальна зарысавана, будзе і ў будучыні развівацца для супольнага добра - добра таго самага народу.

А.Б.: - Раскажыце, калі ласка, аб сваім уласным шляху ў царкоўнай службе.

А.С.: - Я паходжу з цяперашняга Замойскага ваяводства. Нарадзіўся ў рэлігійнай праваслаўнай сям'і, якая, як і многа іншых праваслаўных сем'яў, перажыла трагедыю разбурання праваслаўных святыняў і праследаванні, якія мелі месца на гэтай тэрыторыі. Зразумела, гэтыя перажыванні кінулі цень на маё дзяцінства і маладосць.

Свецкую і тэалагічную адукацыю ў ХАТ закончыў я ў 1961 годзе з дыпламам магістра тэалогіі. Потым быў я дактарантам у Белградскім універсітэце на факультэце Праваслаўнай тэалогіі, дзе ў 1966 годзе атрымаў ступень доктара тэалогіі, якая ў сваю чаргу была ўзаконена ў Хрысціянскай акадэміі тэалагічнай. Закончыўшы ХАТ, у 1962 годзе быў я накіраваны да працы ў царкоўным школьніцтве - Духовным семінары Хрысціянскай акадэміі тэалагічнай. Гэтую працу, паралельна з іншымі, працягваю па сённяшні дзень.

На дыякана быў я пасвячаны ў 1964 годзе, а на свяшчэнніка, пасля прынясення манахскага шлюбавання ў Белградзе, у 1966 годзе. Ад 1966 да 1970 года працаваў я адначасова ў царкоўнай адміністрацыі, выконваючы функцыю Дырэктара Канцелярыі Мітрапаліта, а ад 1970 года да 1979 быў Намеснікам Мужчынскага манастыра ў Яблчыне. На епіскапа быў я пасвячаны ў 1979 годзе і два гады быў у Лодзінска-Пазнанскай епархіі, а ад 1981 года па сённяшні дзень - у Беластоцка-Гданскай епархіі. У Хрысціянскай акадэміі тэалагічнай узначальваю Кафедру дагматычнай і маральнай тэалогіі. У гадах 1977-1990 быў Загадчыкам Секцыі праваслаўнай тэалогіі ХАТ, а ў гадах 1984-1990 - Прарэктарам гэтай навучальнай установы.

А.Б.: - Якія Вы, Уладыка, хацелі б перадаць пажаданні чытачам Беларускага календара?

А.С.: - Чытачам Беларускага календара жадаю многа Божлага благаслаўлення на 1992 год. Жадаю, каб быў ён годам спакою ў нашых хатах, у грамадстве, у Айчыне, у Свеце; каб сярод нас не пагасаў дух нацыянальнай свядомасці, каб супольна, у згодзе і ўзаемным зразуменні маглі мы працаваць для добра народу і Царквы.

Няхай добры і ўсемагутны Бог усім благаславіць здароўем і ўсялякім дабром! Шчаслівага Новага 1992 года!

Гутарыў Аляксандр Баршчэўскі

НАРАДЖЭННЕ, ХРЭСЬБІНЫ І ДЗІЦЯЧЫ ФАЛЬКЛОР У ВЁСЦЫ ПАДРЭЧАНЫ

Жыццё чалавека вызначаюць тры важныя этапы: нараджэнне, вяселле і смерць. Нараджэнне дзіцяці, паводле чалавечага разумення, з'яўляецца Божым дарам, і калі нейкая сям'я не мела дзяцей, лічылася яна нешчаслівай. Часта тыя, у каго не было дзяцей, спатыкаліся з насмешкай вясцоўцаў.

Паводле разумення калішніх людзей, чым больш дзяцей, тым лепей. Сведчыць аб тым прымаўка: „Дэ дочак сіём, то і доля всіём, а дэ дочка одна, то і туой долі нэма.”

Вялікую ролю прывязвалі ў мінулым да полу дзіцяці. Заўсёды лепш было, калі радзіўся сын, таму што, як кажа мая бабуля: „Сын пудрос, то і зараз будэ помшч для батька, а як дзеўчына, то што ж, туолько выдаток, а помшчы ніякой: то на ўбраніе куолько трэба, то на посаг”.

А пакуль да нараджэння, вельмі важным з'яўляецца перыяд цяжарнасці. З цяжарнасцю жанчыны звязаны розныя вераванні і забабоны. У перакананні многіх людзей цяжарная жанчына мела ўплыў на іншых, і таксама ўсё, што акружала яе, мела ўплыў на яе і дзіця. Усе згодна гавораць, што асабліва да пятага месяца жанчына павінна быць вельмі асцярожнай. Павінна пазбягаць кантакту з дрэннымі людзьмі, калекамі, павінна пазбягаць дрэнных учынкаў, як сваркі, маны, крадзежы, таму што ўсё гэта можа мець уплыў на знешні выгляд, здароўе і характар дзіцяці. Ёй нельга было:

- глядзець праз дзірку ці шчыліну, бо дзіця будзе касавокім;
- паказваць фігі, бо ў дзіцяці будуць крывыя пальцы;
- пралазіць пад жэрдкамі ці пад іншымі прадметамі, таму што дзіця не будзе расці;
- глядзець на нябожчыка, бо дзіця можа нарадзіцца мёртвым, а калі народзіцца жывым, то і так доўга не пажыве;
- глядзець на калек ці непрыгожых людзей, бо дзіця будзе да іх падобнае;
- рабіць вузлоў ці пералазіць пад шнуркамі, бо дзіця закруціцца ў пупавіне і можа задушыцца;
- насіць на шыі караляў, ланцужкоў, бо таксама пупавіна можа закрунуцца вакол шыі;
- абцінаць валасоў, бо дзіця можа нарадзіцца з адной карацейшай нагой ці рукой;
- у час нажару нельга датыкацца да свайго цела, бо ў тым месцы будзе чырвоная пляма;

- калі на цяжарную жанчыну скачыць мыш, кот ці якаясьці другая жывёліна і яна пры гэтым вельмі спалохаецца, то ў тым месцы ў дзіцяці будзе пляма ў выглядзе звярынай скуры;

- нельга набіраць у прыпол збожжа і карміць курэй, бо ў дзіцяці будзе высыпка.

Усе згодна пацвярджаюць, што цяжарная мае таксама ўплыў на акружаючы яе свет. Ёй нельга было адмовіць, калі яна прыйдзе што-небудзь пазычыць ці папрасіць дапамогі, таму што ў таго, хто адкажа, усё будучы есці мышы. Цяжарнай нельга ісці праз засеянае поле, бо будзе неўраджай. Нельга было ёй пачынаць новую працу, бо будзе яна вельмі цяжка ісці.

Сам акт родаў некаторыя жанчыны, пераважна тыя, што радзілі першы раз, прымалі са страхам, таму што роды адбываліся пры дапамозе „парадухі” ці „бабкі-акушэркі”, без лекара і былі частыя выпадкі, калі пры родах памірала дзіця ці нават маці. Але здаралася і так, што жанчыны радзілі нават на полі і ў лесе без ніякай помачы.

Калі прыходзіў час родаў, усе стараліся памагчы жанчыне. Присутныя ў хаце распляталі косы, вузлы, адчынялі замкі, адкрывалі комін, развівалі ніткі з клубкоў. А калі жанчына мела асабліва цяжкія роды і доўга не магла нарадзіць дзіцяці, прасілі нават святара, каб адчыніў у царкве райскія вароты. У час родаў не выконваліся ніякія песні. Усё адбывалася ў атмасферы павагі і цішыні.

Роля „бабкі-акушэркі” заключалася ў тым, што яна завязвала нованароджанаму дзіцяці пупавіну, купала яго і ўпавівала. Яна першы раз хрысціла дзіця, робячы на грудзях свяцонай вадою знак крыжа. „Бабка” таксама першы раз прыносіла дзіця да грудзей маці і клала яго з правага боку, каб у будучыні пачынала яго рабіць усё правай рукой.

Калі ў дзіцяці адпадзе пупавіна, яе трэба было палажыць пад „балёк” у столі, каб дзіця расло высокае. А калі ішло першы раз у школу, бацькі давалі яму развязаць пупавіну, каб лёгка давалася яму вучоба.

Зараз пасля нараджэння дзіцяці, каб запэўніць яму добрую долю, багацце і здароўе, выконваліся розныя ўздзеянні. І так, да першага купання клалі ў вадку зерне збожжа і лілі свяцоную вадку, каб было здаровае і каб добра радзіла яму збожжа. У цяперашні час збожжа заступаюць грашмыма, якія маюць забяспечыць дзіцяці ў будучыні багацце. Аб тым, што дзіця будзе багатае і шчаслівае без дапамогі магічных уздзеянняў людзей сведчыць факт нараджэння дзіцяці „у шапцы”. Але гэта здаралася вельмі рэдка, таму шчасцю людзі стараліся дапамагчы самі.

Шчасце нованароджанага дзіцяці залежала таксама ад часу і месца, у якіх дзіця прыйшло на свет, ад паводзін яго бацькоў, хросных, а таксама ад „планеты”, пад якой нарадзілася. Існуе перакананне, што разам з нараджэннем чалавека на свет прыходзіць і яго доля.

Паводле мясцовых вераванняў самым шчаслівым днём нараджэння з'яўляецца нядзеля і гадавыя святы, нешчаслівымі - серада і панядзелак. Тыя, хто нарадзіўся ў нядзелю, будуць шчаслівыя, стройныя, фарсістыя і прыгожыя, але лянівые. Нешчаслівай нарою нараджэння з'яўляецца ноч і зіма, а больш шчаслівай ёсць раніца і вясна. Амаль усе вераць у тое, што разам з нараджэннем чалавека на небе паяўляецца зорка, якая знікае разам са смерцю чалавека.

Часта, калі камусьці цяжка жывецца, людзі гавораць, што нарадзіўся ён у „ліхую годіну”, аб чым сведчаць словы наступнай песні:

„Доля моя, доля
По полі блуділа,
Нашто ж мэнэ маті
На свет народіла.
Народіла мэнэ маті
У кепську годіну,
Дала кепську долю,
Дэ ж я ейі подіену.
Понэсу я долю
У город продаті,
Узнают, што кепська,
Нэ схочут купляці.”¹

Да хрысціннага абраду належаць так званыя адведкі. Адбываліся яны ў першую нядзелю пасля родаў. У адведкі ішлі толькі замужнія жанчыны без мужоў, з мэтай адведаць і запытаць пра здароўе „нарадзіхі” і дзіцяці. Прыносілі з сабою ежу: хлеб, саланіну, муку. У цяперашні час нясуць пераважна мяса, гарэлку, вопратку для дзіцяці і цацкі. Калі ўваходзілі ў хату, звярталіся да бацькоў заўсёды са словамі: „Поздравляем з новонароджанным, нэхай Буог ёго годзе і долю готуе”.² Потым жанчыны падыходзілі да дзіцяці і, як правіла, усе гаварылі: „Цьфу, цьфу, якое брыдке, мухі обсралі, коб людэ нэ врэкалі”. Гэтыя словы сцераглі дзіця ад дрэнных вачэй.

Пасля гэтага жанчын частавалі. Першую чарку трэба было выпіць да дна, каб дзіця не было палахлівае. Калі жанчыны ўжо разыходзіліся, кожнай давалі гасцінец (піражкі, булкі), каб дзіця не было скупое. Пасля адведак дзіця як найхутчэй стараліся ахрысціць, таму што калі няхрышчанае ўмерла б, яго душа не трапіла б да неба і блукалася б паміж гэтым і „тым светам”. Няхрышчанага дзіцяці не выносілі з хаты і нават пляёнак не сушылі на дварэ. А гэта ўсё з увагі на перакананне аб тым, што няхрышчанае дзіця ёсць пад большым уплывам нячыстых сіл.

Хрышчэнне дзіцяці адбывалася найчасцей тыдзень ці два пасля адведак. Здаралася, што калі дзіця было хворае, хрысцілі яго адразу пасля нараджэння. А часам, калі дзіця нарадзілася ў час посту і было здаровае, бацькі чакалі да свят. Так што хрэсьбіны адбываліся ў розным часе.

На хрысціны бацька прасіў тых, хто быў у адведках, але не толькі тых. Госці няслі тое самае, што і ў адведкі, але ўжо бацькі да хрысцін больш рыхтаваліся.

Бацькі заўсёды самі выбіралі кумоў. А паколькі людзі гаварылі, што дзіця пераймае рысы характару хросных бацькоў, таму кум і кума былі вельмі важнымі. Быць выбраным за кумоў лічылася вялікім гонарам і таму адмаўляцца ад кумавання нельга было.

Паколькі кумы дапамагалі матэрыяльна дзіцяці, давалі падарункі, а калі хрышчоны сын жаніўся ці хрышчоная дачка выходзіла замуж, шчодро перапівалі, таму бацькі выбіралі багатых кумоў. З выбарам кумоў звязаны таксама і розныя

забабоны. Гавораць, што каб дзеці дружна жылі і не сварыліся, трэба браць тых самых кумоў да ўсіх дзяцей. У выпадку, калі дзеці кепска гадаваліся, у кумы прасілі першых сустрэтых людзей, або брата і сястру. Брата і сястру бралі таксама тады, калі бацькі не хацелі мець больш дзяцей. Па гэтай самай прычыне дзіцяці давалі імёны па бацьку або па маці.

Хросныя і бацькі заўсёды жылі ў сардэчных адносінах і паважалі сябе. Звярталіся яны да сябе на „вы кумэ”, „вы кумо”.

Існуе перакананне, што дзяўчына, якая першы раз будзе кумаваць, павінна хрысціць хлопца, тады добра выйдзе замуж. Таксама вельмі добра для дзяўчыны, калі хрысціць яна дзіця незамужняй жанчыны, так званага „баструка”.

Найважнейшым з усяго хрысціннага абраду было хрышчэнне дзіцяці. Адбывалася яно пасля абедні ў плябаніі.

Кума да хрысту абавязана была купіць дзіцяці „хрышчонку” - гэта значыць, кавалак палатна, якога хопіць на сарочку даросламу чалавеку. Сарочку гэту трэба было пашыць і наладзіць у дзень шлюбу. „Хрышчонку” прыбіралі сіняй стужкай для хлопца, а ружовай - для дзяўчынкі.

Першымі на хрысціны приходзілі кумы і абавязкова „бабка-павітушка”, якая купала і апранала дзіця. Перад адыходам у царкву дзіцяці клалі за пазуху грошы або кусочак хлеба, каб не абмінула яго багацце. Каб дзіця было разумнае і добра вучылася, пад галоўку клалі картку з кніжкі, а ў ручку давалі аловак. Дзеся гэтага самага кума, трымаючы дзіця на руках, перад адыходам у царкву становілася на расцеленай перад парогам газеце. Важным было тое, каб кумы не вярталіся з дарогі і нікога не падвозілі.

Пасля прыезду з хрысту на пытанне людзей, як назвалі дзіця, кумы адказвалі, што Тіхуон - калі быў гэта хлопец і Соня - калі была гэта дзяўчынка. Мела гэта ўплыў на тое, каб дзіця добра гадавалася, было ціхае, не плакала і доўга і моцна спала.

Калі кумы вярталіся з царквы, бацька запрашаў усіх гасцей за стол і пачыналася бясёда. Падчас хрысцін важным момантам з’яўляецца так званая „каша”. Рыхтуе яе кума ў глінянай місцы. Пераважна было гэта варанае проса ці крупы з дадаткам мёду і масла. Цяпер „кашу” рыхтуюць з цукерак і цеста. Міску, у якой была „каша”, прыбіралі кветкамі.

Кумы сядалі на покуці, ставілі на стол талерку, засланую хустачкаю, і пачыналі прадаваць „кашу”. Падчас прадажы спявалі наступную песню:

„Ой, чыя то дырка нэ городжана,
Срэбром, золотом нэ осыпана.
Ой, трэба ейі загородіці,
Срэбром, золотом той осыпаті.
Діедова дырка нэ городжана,
Срэбром, золотом нэ осыпана.
Ой, трэба ейі загородіці,
Срэбром, золотом той осыпаті...”³

Калі спявалі гэтую песню, спярша бацькі, дзед і бабуля, потым апошнія госці кідалі на талерку грошы, якія прызначаліся „на лёс” дзіцяці. Калі „каша” была прададзена, кума збірала грошы ў хустачку і давала „парадзісе”. Кум у тым часе

павінен быў разбіць аб падлогу, на дробныя кусочкі, міску, у якой была „каша”. Рабілі гэта таму, каб у будучыні за дзяўчыну біліся хлопцы, калі нованароджанай была дзяўчынка, а за хлопца - дзяўчаты, калі нованароджаным быў хлопчык. Госці павінны былі танцаваць на разбітых кусочках міскі, каб дзіця добра танцавала і было вясёлае. Кусочкі разбітай міскі збіралі і клалі ў кішэню тым, у каго не было дзяцей. Пасля „кашы” госці вячэралі і вельмі многа спявалі. Песні, якія выконваліся выключна на хрэсьбінах, былі поўныя гумару, насмешкі і сваволі. Скіраваныя былі перад усім да кумоў, парадзіхі, бацькі і „бабкі-акушэркі”. Адна з песень гаворыць аб вельмі свабодных адносінах паміж кумами:

„Ой, кумэ, кумэ, добра горыэлка,
Будэмо піці до понэдіелка.
Продамо кумэ чвiртку гороху,
Вып’емо кумэ во второк троху...”⁴

„Бабцы-павітушцы” прысвечана наступная песня:

„Выпі, бабулю, выпі,
Кілішок нэвэлікі.
Выпі, бабулю, до дна,
Бо то горыэлка добра.
Ой, выпіла, выпіла,
По століку покотіла.
Я такі звычай маю,
Што всё выпіваю.”⁵

Для нованароджанага дзіцяці выказвалі пажаданні, пілі за яго здароўе, яму і спявалі:

„Нэ за нас, нэ за вас,
Но за вашу ляльку,
Што вона нам нарабіла
Такую забавку...”⁶

Ёсць таксама песні, скіраваныя ў адрас бацькі, дзе маці выяўляе прэтэнзіі да мужа за тое, што прычыніўся да нараджэння дзіцяці:

„Чы я тобiе нэ казала,
Чы нэ гаворыла:
- Нэ лягайся колю мэнэ,
Бо зробім Гаўрыла.
А ты ж мэнэ нэ послухаў,
Коло боку клаўся,
Тэпэр мэнэ нэ пытайся
Скуль Гаўрыло ўзяўся.”⁷

Паколькі кум і кума займалі важнае месца ў хрэсьбінах, таму ёсць некалькі песень ім прысвечаных. Характарызуецца ў ім постаць кума і кумы, іх узаемныя залёты, гумар, а часам п’янства.

„А наш кум до кумы заліцаецца,
Чэрэвічкі куповаті обіцаецца.
А ты кума наша,
Ты за ўсіе кумы хороша.”⁸

На хрысцінах выконваліся і іншыя застольныя ці бяседныя песні. Былі гэта песні не толькі беларускія, але і рускія, і ўкраінскія. Госці весяліліся цэлы вечар, а часам да позняй ночы.

Шэсць тыдняў пасля нараджэння дзіцяці маці была абавязана пайсці з дзіцём у царкву „да ўводу”. Мэтай гэтага было прыняцце Богага благаславення і ачышчэння для дзіцяці і маці.

Выхаванне дзяцей у мінулым значна рознілася ад сённяшняга. Галоўным чынам таму, што горшыя былі матэрыяльныя ўмовы, а таксама таму, што бацькі менш цікавіліся выхаваннем дзяцей. Гэта было вынікам таго, што бацькоў поўнацю займала праца і то цяжкая праца праз увесь год. Таму амаль заўсёды дзяцьмі займаліся бабулі. Гэта яны спявалі ім песні, казалі казкі. Дзіцячыя песні дзеліцца на дзве групы:

- калыханкі - песні для дзяцей,
- забаўляныкі - дзіцячыя песні.

Калыханкі спяваліся маткай, бабкай або старэйшай сястрой. З дапамогай калыханак супакойвалі дзяцей, даводзілі іх да сну, а таксама развівалі дзіця разумова, знаёмілі з навакольным светам, казалі пра хатніх жывёл, птушак, пра іх прыгоды і ўчынкі. Найбольш папулярнымі сярод калыханак, якія я запісала ў Падрэчанах, з’яўляюцца песні, дзе галоўным героем ёсць кот, якому прыпісваецца дабрата і цётніцтва. З катом звязаны таксама гумарыстычныя тэксты.

„А-а-а, коткі два,
Шары, буры, обыдва.
Шары, буры і кудлаты,
Прыході до нас до хаты
Нам Іванка забаўляці.
А-а-а, коткі два,
Шары, буры, обыдва.
Шары, буры і лацяты,
Прыході до нас до хаты
Нам Іванка забаўляці...”⁹

Або іншая:

„Ой, ты котэ, котэ сівы,
Нэ ході до нас по слівы,

Бо собаки нападуг,
Тобіе лапкі обдэрут." 10

Паяўляюцца нават песні вульгарнага характару, напрыклад:

„Біег куот чэрэз плуот,
Обдэр яйця і живуот.
Куошка ёго шкодовала,
Мэдом яйця шмарувала." 11

Часта ў песнях для дзяцей паяўляецца курка, заяц, бусел, якія з'яўляюцца сімвалам чысціні і дабратаў.

„Люлі, люлі, люлі,
Прылстіелі куры,
Сталі сокотаті,
Нэма чого даті:
Жміеньку ячміеньку,
Трошку горошку." 12

Іншая калыханка, дзе дзеючай асобай з'яўляецца заяц:

„Біегаў зайчык по капусті,
Носіў ляльку ў біелуй хусьці.
Постуй, зайку, оддай ляльку
Для Іванка на забавку." 13

Песні гэтыя стараюцца зашчапіць дзіцяці прывязанасць да бацькоў, да птушак, звяроў, навакольнага свету, да ўсяго роднага. З другога боку, стараюцца берагчы дзіця перад адмоўнымі схільнасцямі, такімі, як непаслухмянасць, лянота, мана. І тут бачым, што песні гэтыя маюць выразна дыдактычны характар.

З самых першых хвілін, калі дзіця пачынае выконваць нейкія рухі, яму спяваюцца песні, так званыя забаўлянькі. Часта звязаны яны з гульнямі з пальцамі, рукамі, ножкамі ці вачыма. Імі дарослыя суцяшаюць дзіця і забаўляюць яго, прывучаючы да гульніаў. Прыкладам з'яўляецца забаўлянка, дзе маці ці бабуля пералічвае пальцы на ручцы дзіцяці і так гаворыць:

„Сорока, ворона, діетюм кашку варыла,
По прыпічку ходіла і по ложэчці діліла:
Сёму - кашкі дала,
Сёму - брашкі дала,
Сёму - піўца дала,
Сёму - вінца дала,
А сёму - раз...головку одтыла
І фыр, фыр - полетіела
І Ані на головку сіела." 14

Пры словах „фыр, фыр” дзіця павінна было махаць ручкамі і наказваць уверх галоўкай пры словах „і на головку сіела”.

І іншая забаўлянка, пры якой дзіця пляскала ручкамі:

„Тосі, тосі лапкі,
Поіедэм до бабкі.
Бабка дасць пірожка
У обіедві лапкі." 15

Ёсць і забаўлянка, у часе спявання якой казыталася дзіця ў ножку, і тады яно пераважна смяялася:

„Кую, кую нуожку,
Поіедэм в доруожку,
Доруожка крывэнька,
Кобылка сліпэнька." 16

Часам забаўлянькі выконваліся без ніякіх рухаў, а мэтай іх было суцяшэнне дзіцяці або рассямшэнне яго.

„Нэ плач, нэ плач,
Прыедэ сморкач,
Дасць коко,
Заліеніт око." 17

Сустрэкаюцца таксама песні і тэксты ўласнадзіцячыя, якія выконваліся самімі дзіцьмі. Паколькі дзецям не вельмі хацелася прабываць на полі і працаваць, яны спявалі кароценькія песні з заклікам да дажджу:

„Дошчык, дошчык, крапані,
Людэ з поля прожэні,
Нас до хаты зажэні." 18

А калі ўжо дождж надаеў, бо задоўга падаў і нельга было выйсці на двор пагуляць, гаварылі так:

„Дошчык, дошчык, пэрэстань,
Мы поіедэм у Ёрдань." 19

Каб даведацца, якая будзе пагода, дзеці звярталіся да божаі кароўкі з запытаннем:

„Пэтрыку-шмэтрыку,
Пэнь, чы колода,
Ніні, чы заўтра

Будэ погода?
Як погода - то леті,
А як дошч - то сіді." 20

У дзіцячым фальклоры ёсць таксама і жартоўныя тэксты. Пры іх данамозе дзеці дражніліся пераважна з бабуляй і дзедам. Як прыклад, з'яўляецца наступны тэкст:

„Бусёл, бусёл - клекотун
Узяў бабу за коўтун.
Баба ёго кулаком,
А вуон бабу дзюбаком.” 21

На жаль, гэта ўсё, што памятаюць старэйшыя людзі з дзіцячага фальклору. Сёння дзіцячыя песні амаль зусім польскія. Уплыў на гэта мае несумненна школа, тэлебачанне і польскае асяроддзе.

-
- 1 Запісала ад Марыі Кандрацюк.
 - 2 Ад той жа.
 - 3 Ад той жа.
 - 4 Запісала ад Кацярыны Заброцкай.
 - 5 Запісала ад Марыі Кандрацюк.
 - 6 Запісала ад Кацярыны Заброцкай.
 - 7 Запісала ад Марыі Кандрацюк.
 - 8 Ад той жа.
 - 9 Запісала ад Кацярыны Заброцкай.
 - 10 Ад той жа.
 - 11 Запісала ад Марыі Кандрацюк.
 - 12 Запісала ад Кацярыны Заброцкай.
 - 13 Ад той жа.
 - 14 Запісала ад Марыі Кандрацюк.
 - 15 Запісала ад Кацярыны Заброцкай.
 - 16 Ад той жа.
 - 17 Запісала ад Марыі Кандрацюк.
 - 18 Запісала ад Кацярыны Заброцкай.
 - 19 Ад той жа.
 - 20 Запісала ад Марыі Кандрацюк.
 - 21 Ад той жа.

Анна Новак

ВЯСЕЛЬНЫЯ АБРАДЫ У ПАРЦАВЕ

Вяселле - гэта мяжа ў жыцці чалавека, якая раздзяляе кавалерскае або паненскае жыццё ў зусім іншых абставінах, часам між незнаёмымі дасюль людзьмі, з непараўнальна большай нагрузкай абавязкаў і турбот - ад жыцця ў сужонстве. Факт гэтай жыццёвай перамены становіцца кожнаму маладому асабліва важным момантам - зваротам, які найчасцей рашае аб будучай долі маладой пары.

З увагі на вялікую колькасць жыхароў у вёсцы, на парцаўскіх вяселлях прысутнічаюць не ўсе сяяне, як гэта бывае ў малых мясцовасцях, а толькі сваякі, суседзі і равеснікі маладой пары.

Самое значэнне слова „вяселле” паказвае на нешта вясёлае, на працэс перапоўнены радасцю і шчасцем. Аб гэтым сведчыць характар вясельнага абраду, песень, танцаў, гульняў, якія праводзіліся падчас гэтай урачыстасці.

Вясёлы і радасны настрой, які панаву сярэд гасцей, не заўсёды быў блізкі маладой пары. Незадавальненне са свайго сужонства, а нават горкія слёзы, былі вынікам таго, што ў мінулым аб даборы сябра на ўсё жыццё рашалі бацькі. Можна сказаць, што хлопец і дзяўчына былі прадметамі торгу і ў гэтай справе не мелі ніякага голасу. Важныя былі маёмасць, багацце, працавітасць. Не бралася пад увагу знешняга выгляду маладых. Нельга таксама ў такой сітуацыі гаварыць пра іх пачуцці. Вялікай рэдкасцю было, калі маладая пара была ў сябе закаханая. Пераважна маладыя гарачыя пачуцці былі бязлітасна ламаныя нязломнай воляй бацькоў.

Анна Артэмюк успамінае: „Ходів до мэнэ барзо хорошы хлопэць, але сталосся так, што мусів іці до вуойська. Говорыт мніе - обіцяй, што будэш на мэнэ ждаті. Я ёму пообіцяла. Став слаті пісьма, хто знав, што нашы дорогі розыйдуця. Прыхав до мэнэ ў сваты богатыр, одінак, далекі муой свояк з Кошкув. Барзо паскудны. Мніе навэць у голівіе нэ было, коб іці за ёго замуж. Як маті надо мною стрэхонулася, вытрэнала мэнэ дэркачом, то што ж я бідна міела робіті. Згоділася на всё. Ёшла замуж за ёго і дівітіся на ёго нэ могла. Шчэ доўгі час по вэсіелі втікала од ёго спаті на вышкі. До батькуов бувало прыду, выплачуся, але што ж, ужэ всё змінілося і нэ было іннога выйсьця, як туюлько прывыкаті.”

Я прывяла толькі адзін прыклад нешчаслівага кахання, а такіх выпадкаў было мноства.

Як правіла, пасля шлюбу дзяўчына пераходзіла жыць да дому хлопца. Бывала часам наадварот. Калі хлопец ішоў да цесцяў, гаварылі аб ім „прыступа” або „пошов у прыступы”.

Важнай справай было, калі ў хату прыходзіла новая асоба. Гэта мела свайго роду гаспадарчае значэнне, таму што яна прыносіла дадатковыя рукі да працы, была дадатковай рабочай сілай.

Істотнай справай было, каб пасаг, які ўнясла гэтая асоба, быў як найбольшы. Дзяўчына, выходзячы замуж, даставала ад сваіх бацькоў выправу і пасаг. У склад выправы ўваходзіла пасцель і ручнікі, палатно, вопратка, пакрывалы, абрусы і ўсё гэтае дабро было спакавана ў „сундук”.

У пасаж бацькі давалі карову ці каня, часам воз і нейкую частку поля. Са слоў песні, якую я запісала ад Еўдокіі Брэчко вынікае, што калісьці за дзяўчыну трэба было плаціць.

„Пытаецца бацько сына
Уха, ром, бом, бом,
Што коштуе та дівчына
Уха, ром, бом, бом.
Тобіе бацько нэ пытаті
Уха, ром, бом, бом,
Што коштуе, трэба даті
Уха, ром, бом, бом.”

У даўніх часах вяселле рабілі позняй восенню або зімой, калі людзі мелі менш працы. У сучасны момант вяселлі ў Парцаве адбываюцца на працягу цэлага года, выключаючы час посту.

Бываюць выпадкі, калі маладыя не вячаюцца ў царкве, а толькі запісваюцца. У мінулым гэта было немагчымым.

Вясельны абрад у Парцаве складаецца з наступных этапаў: перадшлюбны і пасляшлюбны.

У склад перадшлюбнага этапу ўваходзяць наступныя часткі:

- допыты,
- дівоспубы (сваты),
- розгляды,
- лады,
- каравай,
- паненскі вечар,
- царкоўны шлюб,
- вясельная гасціна.

ДОПЫТЫ

Слова „допыты” абазначае нейкі працэс, падчас якога хтосьці пытае, даведваецца, думае нешта разазнаць. Калі хлопец хоча жаніцца, трэба перш за ўсё даведацца ў бацькоў выбранай дзяўчыны, ці выдадуць сваю дачку за яго замуж.

У вясельным абрадзе допыты - першы этап цырымоніі.

Анна Артэмыюк расказвае: „Хлопэц нэколі сам у допыты нэ ходів. Высылав свогё маршалка, сваяка або знаёмага. Той ішов і гаворыв з бацькамі дзеўчыны.”

На пытанне, які павінен быць маршалак, я атрымала адказ: „У маршалка павінен быць выправны язык, трэба, каб уміев як найлепі захваляті хлопца - якій вуон богаты і робочы. До того павінен міеті добрэ око, каб розознаті, якая то дівчына і з якое сім’іе похадіт.”

Допыты адбываліся найчасцей вечарам. Найлепш, каб пра іх ніхто пастаронні не ведаў. Старэйшыя людзі гавораць: „Ныколі нэ вядомо, што скажук бацькі дівчыны. Добрэ, колі воны згодзяцца, а як ніе, то нашто каб хто знав і сім’явсь з хлопця.”

Дзяўчаты, да якіх прыходзіла многа сватоў, вельмі ганарыліся; гэта было таксама славай і гонарам для бацькоў і цэлай сям’і. Калі бацькі прыхільна аднясліся да прапановы маршалка, тады адбываліся „сваты”.

СВАТЫ

У Парцаве другі этап вясельнага абраду называюць „сваты” або „дівоспубы”. Мясцовыя жыхары вераць, што найлепшыя дні для сватаў - гэта чацвер або субота. Сведчыць аб гэтым прыказка: „Сваты ў чэтвэр, вэсіеле тэпэр”. Іншыя дні не спрыялі жаніху. Гавораць: „Сваты ў второк, вэсіеле за лет сорок”.

Хлопец са сваім маршалкам ехалі ў сваты вечарам. У хаце дзяўчыны яны не адразу выяўлялі прычыну свайго прыходу. Часам падаваліся за зусім іншых людзей, напрыклад, за купцоў. Сваты ў хаце сядалі толькі тады, калі пераканаліся аб прыхільнасці з боку гаспадароў. У час уступнай размовы дзяўчына выходзіла з хаты, або ішла ў другі пакой. Яна вярталася да гасцей толькі тады, калі паклікалі яе бацькі. Пры сватах дзяўчына гаварыла вельмі мала. Урэшце хлопец выцягваў з-за пазухі бутэльку гарэлкі і ставіў яе на стол. Гаспадыня хутчэй рыхтавала закуску. У час выпіўкі найбольш гаварыў маршалак. Ён хваліў хлопца, яго працавітасць, дабрату і багацце. Хваліў таксама цэлую яго сям’ю. Пры гэтым і гаварылі пра насаг дзяўчыны. Калі хлопец спадабаўся бацькам, тады вызначалі дзень розглядаў.

У апошнія гады сваты ў Парцаве здараюцца вельмі рэдка.

РОЗГЛЯДЫ

У наступную нядзелю на „дівоспубах” бацькі дзяўчыны ехалі з візітам да хлопца. Людзі гавораць: „Поіхалі в розгляды”, „у опатры”, „у огляднэ”.

Як сама назва гаворыць, бацькі ў час „розглядаў” аглядалі гаспадарку будучага зяця. Гаспадары паказвалі ім запасы ў клуні і „шніхерові”, жывёлу ў хлявах, а таксама колькасць мяса і сала ў каморы. Наканец бацькі хлопца запрашалі гасцей за стол. Ад’язджаючы дадому, бацькі дзяўчыны запрашалі гаспадароў да сябе на лады.

ЛАДЫ

Лады адбываліся ў хаце маладой тыдзень перад вяселлем. Апрача маладых і блізкіх членаў сям’і, прысутнічалі яшчэ сваякі, сяброўкі, сябры, суседзі. Падчас

бяседы ўсталялі дакладна тэрмін вяселля, колькасць запрошаных гасцей, пасаг маладой. Госці, прысутныя ў час ладаў, былі сведкамі дагавору абодвух бакоў.

КАРАВАЙ

Праз цэлы тыдзень да вяселля вялася падрыхтоўка да галоўнай урачыстасці. У тым часе было вельмі многа работы. З дапамогай прыходзілі сваячкі, суседкі, равеснікі маладых.

Маладыя дзяўчаты - „дружкі” вышывалі кашулю маладому, пасцель, ручнікі, абрусы, старэйшыя жанчыны рабілі парадак у хаце. Мылі падлогі, столікі, бялілі сцены. Лавы і сталы пад вясельную гасціну рыхтавалі мужчыны.

Вялікую ўвагу ў тым часе прыцягвала пячэнне каравай. Сярод замужніх жанчын, якія займаліся выпекам цеста, найважнейшай была „каравайніца”. На „каравайніцу” выбіралі хросную маці. Яна расчыняла і мясіла цеста. Каравай меў форму круглай буханкі. На версе яе былі ўложаны „гускі” (кусочки цеста, закручаныя з двух бакоў). Цеста, з якога пяклі каравай, абавязкова было здобнае. Каравай рабілі „вэлікі як рэшэто, чуть у піеч саджалі”, - гаворыць Анісія Половянюк. Калі жанчыны пхалі яго ў печ, выганялі з хаты ўсіх мужчын. Аблівалі іх вадою і мазалі мукою.

Каравай яшчэ большы рос у печы і часта цяжка было яго дастаць. Каравайніцы тады спявалі:

„Ой дайтэ нам міеч, міеч,
Порубаті піеч, піеч.
Час каровай выыматі”.¹

Каравай, які ставілі ў час вяселля перад маладой, асабліва багата ўпрыгожвалі. Кругом укладалі пляцёнку з цеста, якая прыпамінала дзявочую касу. У сярэдзіне ўмяшчалі „гускі”. У маладой часта пяклі яшчэ чатыры малыя каравайчыкі, якія пасля пераезду ў дом маладога яна кідала на крыж па вуглах хаты.

На працягу цэлага тыдня падрыхтоўкі вяселля ў хаце панаваў вясёлы настрой. Усе прысутныя пры рабоце жартавалі, смяяліся, спявалі песні:

„ У горады тычка, за горадом тычка,
Любят мэнэ хлопці, хоч я нэвэлічка.
Хоч я нэвэлічка, хоч я нэ богата,
Як настанэ вэчур, хлопці поўна хата.
Ой, оддайтэ мэнэ за такога пана,
Коб я нэ ходіла з граблямі до сяна.
З граблямі до сяна і з вілкамі до гною,
Коб я но ходіла з кухні до покою”.²

Аднак не заўсёды весялось у хаце перадавалася маладой. Калі дзяўчына не любіла хлопца, яе расставанне з паненствам не раз суправаджалася слязьмі.

ПАНЕНСКІ ВЕЧАР

„Паненскі вечар” праводзіўся ў хаце маладой у суботу вечарам напярэдадні вяселля. У час яго прысутнічала маладая з сяброўкамі і малады са сватамі, які прыязджаў выкупіць кашулю.

А.Баршчэўскі піша: „Паненскі вечар - гэта вечар развітання з сяброўкамі, з дзявоцтвам. З бацькоўскім домам”.³

Са словамі гэтымі нельга не згадзіцца. Маладой дзяўчыне гэты вечар быў перапоўнены смуткам. У час „паненскага вечара” сабраныя спявалі песні пра страту дзявочай свабоды, пра цяжкае жыццё ў чужой сям’і і напаміналі аб пачатку вяселля.

„А ў суботу з вэчэра годіна
І з’іжджаецца Надіна родіна.
А Надечка своеі матулі пытае:
Ой, чого до нас родінонька з’іжджае?
Ой, на тое, мое дзіятко, на тое,
На весіелечко на славное твое”.⁴

У час гасціны адбываўся торг за кашулю. Яе павінен выкупіць „старшы сват”. „Старшая дружка” доўга падбівала цану. На канец аддавала яе за адны цукеркі.

У сучасны момант „сват” найчасцей плаціць шакаладам, часам грашыма. Пасля выкупу кашулі госці яшчэ нейкі час гасцявалі і раз’язджаліся дамоў.

ШЛЮБ І ВЯСЕЛЬНАЯ ЎРАЧЫСТАСЦЬ

Вясельная ўрачыстасць адбывалася заўсёды ў нядзелю. Была яна найважнейшай у цэлым вясельным абрадзе. Падрыхтоўка да шлюбу адбывалася з самага рання. У хату прыходзілі „дружкі” апранаць маладую. У мінулым шлюбны ўбор маладой пары ў Парцаве быў зусім іншы, чым у сучасны момант. У даўнейшым маладую ўбіралі ў самацканы карычневы або бардовы саян і аднатонную ясную кофту. Да галавы прыпіналі „чуб”, зроблены з кветак або каляровых стужак. Малады апранаўся ў вышытую кашулю, самацканыя штаны і пінжак.

Вяселле ў Парцаве складаецца з урачыстасці перад царкоўным шлюбам, шлюб у царкве, гасціны ў хаце маладой, бяседы ў маладога і прыдання.

У абед да вясельнага дому сыходзіліся запрошаныя госці. „Старшая дружка” прыпінала сватам белыя банты з левага боку, а жанатым мужчынам - з правага. Маршалку перавязвала цераз плячо вышываны ручнік, тады запрашаў ён гасцей за стол.

Маладую за стол вёў родны брат. Прысутныя спявалі:

„У горады явор ростэ,
Брат сэструонку за стуол вэдэ,

А вона ёму ў нуожэнькі ўпадэ,
- Дякую, братэ, за віночок,-скажэ".⁵

Маладая займала месца ў кутку пад абразамі. Па яе баках сядалі: старшая дружка і старшы сват. Непадалёку сядалі хросныя бацькі, далей апошнія госці. Маршалак пачынаў прасіць благаславення ў бацькоў, каб маладыя і госці маглі паабедаць і, пакланіўшыся бацьку і маці, шчасліва заехаць у царкву. Пасля прамовы маршалак госці пачыналі абедаць. Маладым цэлы дзень, да самага вянца, нельга было есці. У царкве бацюшка прычашчаў. Скончыўшы абед, замужнія жанчыны пачыналі спяваць:

„Колесом сонэчко вжэ в гору ідэ,
Молодая Надечка до шлюбу йедэ.
Вжэ йедэ, йедэ, з гуор од'іжджае,
Просіт батэнька на вспомагане.
Дітятко божэ сам Буог вспоможэ (2р)
І всіе людэ родныя добрыя" (2р)

і далей спявалі:

„Спомагай, батэньку, воламі, коровамі
Чырвонымі чэрвуонцямі, біелымі долярамі”.

У час спявання песень пачыналася „вспомаганне”. У Парцаве „на вспомаганне” дораць маладым грошы і падарункі. У апошні час вельмі модныя доллары. Першымі ўспамагаюць бацькі маладых, потым найбліжэйшыя члены сям’і і іншыя госці. Грошы кідалі на талерку, а падарункі клалі ў куток.

Пасля ўспамагання старшая дружка завівала грошы і клала іх маладому за пазуху, а маладой - за станік.

Падарункі збіралі ў плахту і выносілі ў камору. Госці выходзілі памалу з хаты. У тым часе старэйшыя жанчыны ў сенях спявалі песню:

„Вышла Надечка за новы ворота,
Пуд каліною стала, пуд чырвонаю стала,
Ручкі згорнула, тяжко вздохнула,
Жалосно заплакала, жалосно заплакала.
Прышов до еі батэнько еі:
Чого, дітятко, плачэш?
Я тобіе даю, што вдома маю,
Доленькі нэ вгадаю, доленькі нэ вгадаю”.⁶

Маладая ў тым часе выходзіла з-за стала. Маці расцілала на надлозе перад абразамі пакрывала. Дзяўчына становілася на калені і малілася, потым развітвалася з бацькамі. Маці з іконай у руках благаславіла дачку. Маладыя і бацькі горка плакалі. Усе выходзілі на панадворак, тут маці сыпала маладой за сукенку шчыпту солі, каб яе жыццё было салодкае, абсыпала яе з чатырох старон збожжам, каб у

будучыні яе дачка жыла ў дабрабыце. Наканец яна крапіла свяшчонаым зеллем і, калі маладая перажалглася, старшая дружка і старшы сват бралі яе над рукі і выходзілі з панадворка. За імі ішлі ўсе госці. Старшы сват браў маладую на рукі і падсаджаў яе на воз, на якім ехалі вянцацца. Госці таксама ехалі вазамі. Праз вёску выселле праязджала шумна. Усе жыхары выходзілі на вуліцу. Дружкі кідалі ў натоўп „гускі” і цукеркі. Маладая праз цэлую вёску ехала стоячы, каб яе сяброўкі хутка ваходзілі замуж.

Сустрэць на дарозе другое выселле лічылася вялікім няшчасцем. Ні адно, ні другое выселле не хацела ўступаць з дарогі. Калі ўступала, то адна пара калёс кожнай фурманкі павінна была знайсціся ў каляіне. „Бывало так, што аж поб’юцца,” - гаворыць Аляксей Шэшко.

Нявеста старалася да царквы прыехаць першай, каб мець перавагу над мужам. Таксама ў час вячання: у каго свечка лепш гарэла, той будзе верхам у жыцці.

Уваходзячы ў царкву, маладая павінна была спачату глянуць у бок, дзе стаялі мужчыны, каб першым дзіцём быў хлопец. У час вячання, калі дзяўчына абыходзіла „прэстуол”, цягнула „подарок” - белае палаценца, на якім стаяла. Гэта таксама для таго, каб сяброўкі хутчэй выходзілі замуж.

Пасля шлюбу ўсе госці складалі маладым найленшыя пажаданні. У час, калі ў царкве адбываўся шлюб, у доме маладой рыхтаваліся да навітання маладажонаў. На парозе хаты маладых сустракалі бацькі хлебам, соллю і словамі:

„Вітаем вас, діеткі, хлібom і соллю,
Шчасцем і долёю, коб вас господь
Поблагославів шчаслівым жыццём.”

Маладыя разам з бацькамі выпівалі на кілішку гарэлкі, пасля навітання ішлі яны ў хату. Месцы маладых былі заняты іншай парай. Гэтыя месцы выкупляў старшы сват за бутэльку гарэлкі. Тады малады з маладой садзіліся за стол, за імі госці маладога, а пазней - маладой.

Першыя чаркі гарэлкі выпівалі маладыя са сваімі бацькамі. Пасля гэтага за здароўе і шчаслівае жыццё маладых уносілі тост госці.

Аляксей Шэшко ўспамінае: „Колісь нэ было такей культуры. Бывало, дадут локшыны ў вэлізнуй мысці, а сват, што ж, коб нэ разліваті госцям, возмэ нібы сморкнэ ў іх, коб обрыдзіті ўсіх, і сам з’есць. Або мяса, пібы обдірае куостку, але на куостці усэ собіе покінэ найбуольш.”

„З кутіе робілі галушкі і кідалі адін у другога. Нэ можна было прыходзіті хорошэ убраному. За столы так пхаліся, хто сільнейшы быў, той і ліеншы, адін у другога на плечах сідіев”, - гаворыць мая інфарматарка Еўдокія Брэчко.

Госці спявалі многа жартоўных песень. Найбольш з’эдлівыя прыпеўкі датычылі маршалак, дружак і сватоў.

„Наш маршалак удаўся,
Сіем лет нэ ўмываўся,
На восьмы ўмыўся
І за маршалак ўпросіўся.”⁷

„Старша дружка ціцята
Прывэла поросята,
Ціцькамі ворошыла,
Поросята подушыла.”⁸

„А ў старшого свата
Язык як лопата,
Голова, як сівэнька,
Сам грубы, як ставэнька.”⁹

Позна вечарам адбываліся супольныя танцы. Потым госці вярталіся на вячэру да вясельнай хаты. У час вячэры моладзь жартавала і смяялася. „Бывало, што пусьят на столы піеўня або курку з чэрвоною тасемкою на нозіе,” - успамінае Анісія Половянюк.

Было так, што сваты стараліся з-пад стала зняць туфаль з нагі маладой. Туфаль трэба было выкупіць за бутэльку гарэлкі.

Пагасцяваўшы яшчэ нейкі час, малады на світанні забіраў маладую і вёз да сваёй хаты. Гэта былі так званыя „пэрэвозіны”. Маладая дзякавала за выхаванне і развітвалася са сваёй раднёй.

Сваты выкупоўвалі, а калі ўдалося, то кралі ў старшай дружкі пасцель маладой, пакавалі яе на воз разам з маладою і ехалі да дому маладога.

Сваты і дружкі маладой заставаліся, каб забраць у панядзелак „прыдане”. Яны спявалі:

„Огледалася маті,
Што нэма дочкі ў хаті,
Місочкі пуд лавкою
Заростут муравкою”.¹⁰

Прыехаўшыя вясельнікі каля дому маладога спявалі:

„Вынось, маті, дзежку,
Прывооз сын нэвістку:
До коморы ключніцю,
До хаты робуотніцю.
Чом, маті, нэ выходіш,
Чом дзежкі нэ выносіш?”¹¹

Бацькі маладога выходзілі з хлебам, соллю, закускай і гарэлкай. Віталіся з маладымі і запрашалі ўсіх да хаты. Маладая клала на талерку грошы.

Раней свакруха сустракала нявестку ў вывернутым кажусе:

„Выйшла маті ў оўчыні,
Хотіела нэвістку злікаті.
Нэвістка нэ боіцца,
Сама за стуол садіцца.”¹²

Уваходзячы ў хату, маладая клала на парог грошы. У хаце сыпала збожжа або кідала каравайчыкі ў куты. Знімала з галавы „вэлён” і давала прымераць дружкам маладога. І зноў гэта для таго, каб сяброўкі хутчэй выходзілі замуж.

Сеўшы за стол, госці спявалі песні, найчасцей пранізаныя матывам смутку, напамінаючыя аб будучых цяжкіх абавязках маладых, але часта пацяшаючыя дзяўчыну.

„Нэ журыся, нэвісто,
У нас тобіе будэ добрэ:
Сама ступа тоўчэ,
Самі жорна муку мэлют,
З-пуд пэчы вода тэчэ,
Мэдвядь хліеба напэчэ.”¹³

Толькі раніцай маладыя лягалі крыху адпачыць. На другі дзень з самага рання малады спрашаў гасцей на сьнеданне. Паснедаўшы, усе чакалі прыезду гасцей са стараны маладой. Маладая пара выходзіла на парог прывітаць гасцей з прыданнем. Усе, хто вітаўся з маладымі, выпівалі чарку гарэлкі. Маці маладой прывозіла каравай і аддавала яго ў рукі маладой гаспадыні. Скрыню з прыданнем выкуплялі сваты маладога. Пасля торгу скрыню ўносілі ў хату. Тады маладая запрашала гасцей за стол і пачыналася бяседа. Усе сядалі за стол, елі прывезены абеда і спявалі:

„Похіліліся стіены,
Як прыданэ сіелі.
Шчэй лавы погнуцца,
Як прыданэ ўп’юцца.”¹⁴

Пасля абеда маладую „повівалі”. Яна здымала вясельную вопратку і апранала другую сукенку. Маршалак маладога вязаў ёй хустку і смяўся, што ўжо стала бабай.

Маці маладога і маладая накрываліся белым палатном і танцавалі. Як кончылі, нявестка давала маці падарак і з гэтага моманту пачыналася перапіванне. Выглядала яно так, як і ў маладой, толькі з той розніцай, што гарэлку налівала маладая, а малады прымаў падаркі ад сваіх вясельнікаў.

Маладая пеніта дарыла ад сябе кожнаму з блізкай сям’і маладога. Калі маладая ўручала падарак, трэба было выпіць і пачаставацца караваем. Ніхто не адышоў ад стала, не развінуўшы свайго падарка. Заўсёды знайшлася такая жанчына, якая, узяўшы падарак з рук, махала ім утары, хапала пад руку абдараванага і, круціўшыся з ім, спявала:

„Ой тэпэр я высока, ой тэпэр я шырока,
Ой тэпэр рады стаў, што нэвісткі дождаў.”

Пасля перапівання, часам да позніх гадзін вечара, госці пілі, елі, спявалі і танцавалі.

Родныя маладой, ад'язджаючы, развіталіся з дзяўчынай і амаль ніколі не абышлося без слёз.

Вясельныя абрады закончваліся гасцінай, так званай „бэсэдай”, якая адбывалася ў чацвер у хаце маладога, а ў суботу - у хаце маладой.

Да „бэсэды” маладой нельга было наведваць родных бацькоў. На „бэсэду” прыходзілі толькі жанатыя, замужнія і маладая пара, прызнак таго, што ўжо месца маладых паміж жанатымі.

З гэтай пары маладая ставала гаспадыняй у хаце маладога. Пачынаўся новы шлях у супольным жыцці маладых людзей.

-
- ¹ Еўдокія Брэчко, 70 г.
 - ² Анна Артэмыюк, 57 г.
 - ³ А.Баршчэўскі, Гісторыя беларускай літаратуры, ч.1, Варшава 1976, с.29.
 - ⁴ Марыя Шэшко, 75 г.
 - ⁵ Марыя Шэшко., 75 г.
 - ⁶ Еўдокія Брэчко, 70 г.
 - ⁷ Марыя Шэшко, 75 г.
 - ⁸ Марыя Шэшко, 75 г.
 - ⁹ Еўдокія Брэчко, 70 г.
 - ¹⁰ Еўдокія Брэчко, 70 г.
 - ¹¹ Еўдокія Брэчко, 70 г.
 - ¹² Анна Артэмыюк, 57 г.
 - ¹³ Анна Артэмыюк, 57 г.
 - ¹⁴ Еўдокія Брэчко, 70 г.

Аліна Банькоўская

Абраднасць, звязаная са смерцю чалавека, у вёсцы Градалі

Смерць чалавека з'яўляецца супрацьлеглым момантам да нараджэння. Нягледзячы на свядомасць, перакананне, узрост памершага, то ўсё ж гэта найбольш драматычны і хвалюючы момант.

Смерць заўсёды нясе з сабою вялікі боль, смутак, перажыванне, а перад усім страту кагосьці найбліжэйшага.

Многія мае інфарматыры ўважаюць смерць як пераходную з'яву да іншай формы быту, вераць у загробнае жыццё, у страшны суд. Лідзія Бурыйло гаворыць: „Душа ў чалавека ёсць бессмертна. Вона з чалавека выйдэ, а чалавек із зямліе, і зноў ідэ, а душа ёсць бессмертна. Што вона на сьом светы заробыла, то тіело пуойдэ в вечность, а душа пуойдэ на свое дела і вона будэ за всё одповядаты, отпокутоваты. Сорок дней, як человек вмерэ, то душа ходыт, по всіх тых ёго стэжках, што пэрэйшоў за жыццё. Тэпер ангел ідэ за тэю душою, а сатана ідэ пудкідае за ёю то палочку, то трыэску, коб еі скусыты, жэб в пэкло завэсты. Ангел остэрэгае, коб тая душа ходыла по своїх стэжках, жэб еі Господь узяў у свое рукі. А сатана хочэ всё на свою сторону пэрэвэсты душу, коб еі до пэкла довэсты. А Господь остэрэгае, але сатана мусыт умышатыся. Ежэлі чалавек стэрныт, то сатана будто одвяжэцця, вона еі нэ возьмэ. А як чалавек попросту нэ стэрныт, то сатана забэрэ в свое рукі і зачнэ проводыты”.¹

Аб візіі загробнага жыцця гаворыць сон бабулі Ольгі Казімерук, якая памірала, але яе разбудзілі. Гэты сон яна пераказала маёй маме:

„Так мне мае тэта расказувалі. Воны вжэ чуть нэ ўмыралі. Казалі, коб так хтось іх рукою нэ тронуў, то ўжэ вмерлі б. А воны кажут: ой Божэ муой, Божэ, нашто хтось мэнэ тронуў, як мне было там добрэ. Расказувалі мне тако, як то там на небесах, такія квыткі, такія хорошы стоят з аднэй стороны і другей. І кажут: - і діеткі малыя, так дужо, дужо і так хорошэ на туом светы. А воны кажут: - а добрэ, болю нэма, а пэчэгулютко нэма. Праведные людэ, то воны ў тых цветах. Праведны, которых душа заслужыла, а которых нэ заслужыла, то тые людэ у смоліе кінят. І чорты, казалі, ходят з рогами. А воны кажут: - а мне было так добрэ, але мэнэ сталі трэсты і возбудылі. А воны кажут: - ой Божэ муой, нашто віетэ мэнэ збудылі. Кажут, то ж я вжэ б була в туом добрыэ. А бачыш, так тэты прыснылося”.²

Вера ў страшны суд выяўляецца ў многіх тэкстах хаўтурных песень.

„Нашто братэ друга судыш?
Знай, над намі Буог судя.
Вуон по праўды нас осудыт
В часе страшного суда.

Вспомні жыцце, братэ любы,
І вопрос собіе задай.
Чы то праўда колісь будэ?
Кому пэкло, кому рай?"³

Ці таксама:

„Усіх з ціелаго свіета
Буог судыты будэ,
А пры конціе свіета
Станут злые ліета.”⁴

Вярнуся аднак да моманту смерці. Да ўміраючай асобы заўсёды прывозяць бацюшку, каб апошні раз выспавадаў. Не заўсёды гэта ўдавалася, бо смерць часта прыходзіла неспадзявана і раптоўна.

Уміраючаму давалі ў рукі грамічную свечку, якая потым гарэла пры ім, пакуль ляжаў на покуці.

Разам з тым, як чалавек „аддасць Богу душу”, у хаце белым палатном прыкрывалі люстры, затрымлівалі гадзіннікі і на покуці каля „образа” вешалі вышыты ручнік, які вісеў там да сарака дзён. Абазначала гэта, што з ім у хаце астаецца душа памёршага чалавека. Марыя Стэпанюк гаворыць: - „Я як заехала до свэі Лёлькі, як умэр Пілін, то ў еі шчэ на палочці пуд ручніком стояла ў келішку вуодка. Я пытаюся: -а то ж нашто шчэ вуодка, а вона гаворыт, жэ то, як душа прыдэ до хаты, то п'е еі.”⁵

Пакойніка мылі і „наражалі” старыя бабы. Апраналі так, як ён жадаў за жыцця, бо пераважна старыя людзі мелі падрыхтаваную вопратку на смерць. Калі здаралася, што паміраў малады хлопец ці дзяўчына, то апраналі іх так, як да шлюбу.

Пакойнік мусіў прынамсі адну ноч пераначаваць у хаце. Вечарам наведвалі пакойніка сваякі і вясковыя людзі. Каля памёршага цэлую ноч спявалі набожныя песні і чыталі псалтыр. Амаль усе песні характарызуе трагізм, утрыманы яны ў сур'ёзным тоне. Пераважна паказваюць дабрату і працавітасць пакойніка. Часта гавораць пра гора ўдавы і яе бязраднасць у далейшым жыцці, а таксама пра трагічную сітуацыю дзяцей-сірот.

„Жэно, малюток ты нэ обіжай,
Надеждой на Бога ты ўсё разделяй.
Чэм будеш пітацца, детей тем пітай,
В глубокую старасць іх благослоўлай.

А што не попросіш, получиш ответ,
Возврата не будет, отца ў вас нет.
Зачэм вы роділісь, на свет так прышлі
Сіроцкую долю дэтьмі обрэчы?”⁶

ці:

„Куда мы тепер не поедём,
Куда мы тепер не пойдём
І нашу мілую маму
Нігде, нікогда не найдём.

Нам в жызнi ніхто не заступіт
Родную, любімую мать,
Так больш ужэ ніхто не прыветіт
Не зможэт ніхто прыласкаць”.⁷

Да асноўных матываў хаўтурных песень трэба аднесці яшчэ:

- развітанне пакойніка з сям'ёй і гаспадаркай,
- гора маці, якая страціла дзіця:

„Я тэбэ купала гуоркімы слёзамы,
Як молітву ховала пэрэд ворагамы.
А я тэпэр плачу, бо тэбэ ўжэ трачу,
Бо тэбэ ўжэ, сыну, буольшэ нэ зобачу,
сыну муой.”⁸

Сярод хаўтурных песень выдзяліліся і тэксты, у якіх разважалася толькі праблема смерці.

„Кажут людэ, што я умру,
А я хочу жыці.
Сколько жыўшы на сiom светы,
То трэба ўмэрты.”⁹

На другі дзень раніцай усе пакліканьня на похараны накіроўваліся ў царкву ў Падбелі, дзе служылася жалобная абедня. Самыя блізкія пакойніка ішлі да споведзі. У царкву абавязкова бралі кашу, якую бацюшка свяціў, а потым ёю пачыналіся памінкі.

Пасля службы вярталіся да хаты памёршага. Бацюшка служыў яшчэ тут малебень і наступала апошняе развітанне найбліжэйшай сям'і з пакойнікам. Вельмі часта гэты момант суправаджалі галашэнні.

Падаю прыклад галашэння маці Ніны Кабрынец на сваім дваццацігадовым сыне, які памёр восенню 1986 года.

„Ой, Мірочку, ой, сыночку, куды ж ты од нас одыходыш? Чом ты нас пакідаеш? Як мы тэбэ засыпэмо в зэмлю, такога молодого, такога хорошего? Чом жэ ж мы нэ выводым тэбэ до вынцю, то ж усіе бы тіешылыся, а то так нам тяжко, а ты ж на нас і нэ глянэш.”

Боць у яе па страце сына такі вялікі, што сёння яна гаворыць, што ёй ужо толькі пазасланяць вокны, каб на нішто і на нікога не глядзець.

З хаты нябожчыка ў труне выносілі нагамі ўперад і па тры разы стукалі на кожным парозе.

Да крыжы, які знаходзіцца на канцы вёскі, праводзілі пакойніка ўсе сяляне, а труну неслі адкрытую. Тут пахавальнае шэсце затрымлівалася. Труну ставілі на табурэткі, сяляне развіталіся і разыходзіліся. Затым труну закрывалі.

На могілкі ішлі ўжо толькі самыя блізкія і сям'я памёршага.

Каля магілы, у залежнасці ад жадання сям'і, труну адкрывалі або не. Калі адкрывалі, то найбліжэйшыя развіталіся яшчэ раз з памёршым, і затым труну забівалі. На вярхоўках апускалі яе ў зямлю і засыпалі.

Усіх прысутных на пахаванні запрашалі на абед, які заўсёды пачынаўся малітвай. Пасля малітвы кожны браў кавалачак „просверы” і трохі куцці, а потым пілі і елі за душу памёршага.

Памінальную абедню закуплялі ў сорак дзён пасля смерці і цераз год.

Аналізуючы хаўтурны абрад, трэба адзначыць яшчэ неўныя істотныя законы, напр.:

- калі паміраў гаспадар, то гаспадыня ішла ў хлявы і абвяшчала жывёле, што няма ўжо іхняга гаспадара,

- калі хтосьці баяўся пакойніка, то ў момант выношвання труны з хаты заглядаў у коміні, або як найхутчэй сядзеў на тое месца, дзе толькі што стаяла труна,

- каб не баяцца памёршага, лавы, на якіх стаяла труна, пераварочвалі дагары нагамі,

- калі ў каго-небудзь была бародаўка, гуз ці лішай, то пальцам пакойніка тры разы прыводзілі гэтае месца з мэтай, каб гэта прапала.

Апрача таго Антаніна Шымчук гаворыць: „Хто як буў чародзей, чы чароўныця, то ёму ў труну сыпалі мак, каб вуон счытаў той мак собе, як вуон мае дэсь там ходыты когось страшыты.”¹⁰

Прадстаўлены мною абрад, звязаны са смерцю чалавека, амаль поўнасьцю праводзіцца ў Градалях і сёння.

¹ Лідзія Бурыло.

² Ксеня Бартошук.

³ Лідзія Бурыло.

⁴ Ксеня Бартошук.

⁵ Марыя Стэпанюк.

⁶ Лідзія Бурыло.

⁷ Ксеня Бартошук.

⁸ Антаніна Шымчук.

⁹ Ксеня Бартошук.

¹⁰ Антаніна Шымчук.

Янка Целушэцкі

Панарама гміны Нараўка

Сучасны рэльеф Нараўчанскай гміны прадстаўляе сабой злёгку перасечаную нізіну ледавіковага паходжання, якая знаходзіцца ў сярэднім на вышыні 150-180 метраў над узроўнем мора. На фармаванне сучаснага рэльефа найбольшае ўздзеянне аказалі два апошнія абледзяненні і праца вады з таючых ледавікоў. У час бурэння ў Нараўцы была сустрэта на глыбіні 8 метраў марэна максімальнага абледзянення. Для пасёлка Нараўка выступаюць на паверхню высокакасных кварцавых пяскі трацічнага перыяду.

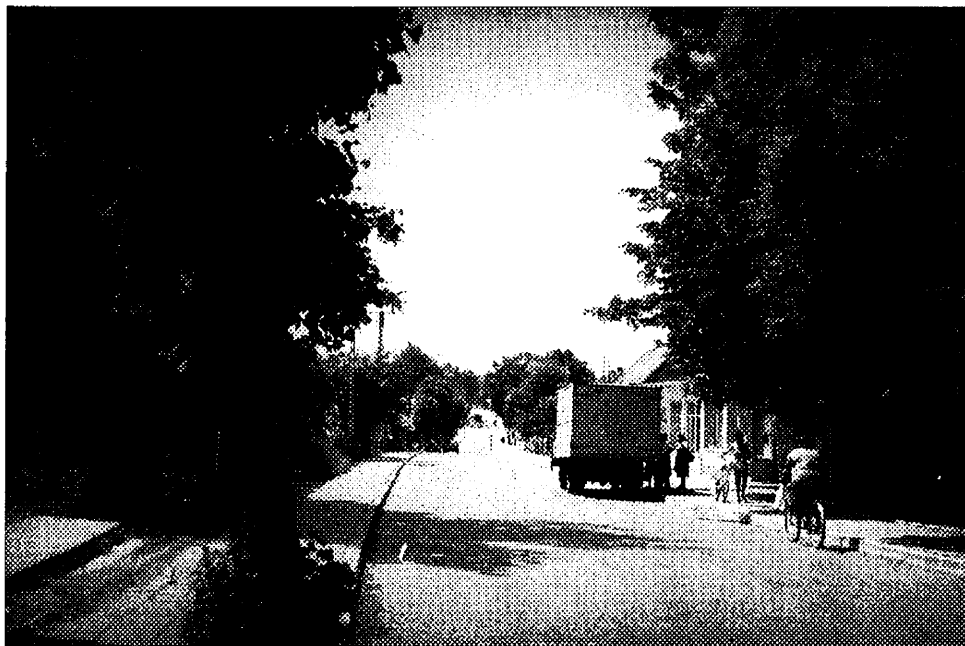
Уся тэрыторыя гміны мае невялікі схіл у паўночна-заходнім напрамку да даліны ракі Нараў. Трэба адзначыць, што, нягледзячы на спрыяльныя стокавыя ўмовы, забалочаныя абшары ў гміне вялікія.

Каля Нараўкі знаходзіцца месцанараджэнне высокакасных кварцавых пяскоў трацічнага перыяду. Залягаюць яны ў форме купала амаль зусім на паверхні зямлі. Запасы іх яшчэ не акрэсленыя, хаця звыш трыццаці гадоў эксплуатаваліся прыватным аб'яднаннем шклопрамысловаў.

У далінах рэк знойдзены жалезныя руды асадачнага паходжання. Залягаюць яны ў форме пластоў 15-20-сантыметровай таўшчыні. Каля Лукі і Нараўкі, апрача

Рака Нараўка ля моста ў Нараўцы.

На нараўчанскай вуліцы.

невялікіх павярховых пластоў, сустракаюцца значна таўсцейшыя пласты на глыбіні 1-1,5 метра.

У 1942 годзе, маючы неабмежаваную колькасць „бясplatнай” рабочай сілы і вялікія патрэбы ў жалезе, нямецкія акупанты правялі даследаванні і эксплуатавалі балотныя руды каля вёскі Лука.

Аднак найбольшым мінеральным багаццем гміны з’яўляюцца розныя віды гліны. Каля Старога Ляўкова таўшчыня эксплуатаваных пластоў дасягае 8 метраў. Адкрыты залежы гліны каля вёсак: Бакавое і Заблочына.

Ёсць таксама высокаякасныя жвіры. Найбольш вядомыя іх месцанараджэнні каля Нараўкі. Плошча ў 20 гектараў і таўшчыня ў 8 метраў. Яны не выкарыстоўваюцца.

З іншых мінеральных выкапняў неабходна адзначыць пяскі. Звычайныя жоўтыя, шэрыя ці белыя сустракаюцца амаль усюды і выкарыстоўваюцца насельніцтвам як дапаможны матэрыял пры пабудове дарог або цэментабетонных работах.

* * *

Нараўчанская гміна знаходзіцца ў паласе сярэдняга клімату. Не выступаюць тут яшчэ прыкметныя рысы кантынентальнасці. Вегетацыйны перыяд прадаўжаецца каля 7 месяцаў, пачынаючы з другой паловы красавіка.

Пахмурных дзён у годзе бывае значна больш, чым пагодных. Найбольш хмарнымі з’яўляюцца месяцы ліпень і жнівень, найменш хмарныя - люты і кастрычнік. Найбольш сонечных дзён адзначаецца ў чэрвені.

Дамінуючымі вятрамі з’яўляюцца слабыя і сярэднія цыкланальныя вятры заходняга напрамку. Яны прыносяць найбольшую колькасць ападкаў, уздзейнічаюць на павышэнне тэмпературы ў халодны перыяд і яе паніжэнне ў цёплы перыяд года. Зімою магчымы антыцыкланальныя пераносы паветраных мас, дзякуючы якім устанаўляецца сухое надвор’е з даволі нізкімі тэмпературамі.

Новы рэстаран у Нараўцы.

* * *

Выключна маляўніча выглядае даліна ракі Нараўкі. Даўжыня яе 60 кіламетраў, шырыня русла ад 5 да 15 метраў, а хуткасць цячэння - каля 2 кіламетраў у гадзіну. Пачатак рака бярэ з Нікарскага балота, якое знаходзіцца на тэрыторыі Беларусі. У верхнім цячэнні яе даліна забалочаная. У 1929-1932 гадах Нараўка была выпраставана з думкай прыстасавання яе русла да сплаваў драўніны з Белаўжскай пушчы. З увагі на няўстойлівасць воднага рэжыму, праведзеныя мерапрыемствы не прынеслі жаданых вынікаў. Рака прыгодная толькі для воднага турызму. Тут у 1958 годзе пасяліліся бабры.

У пасёлку Нараўка, што каля ракі, дзейнічае Цэнтр спорту і рэкрэацыі. У ім можна ўзяць лодку або байдарку. Ёсць курортныя домікі. Прыязджаюць сюды турысты з цэлай Польшчы. Бываюць таксама і замежныя.

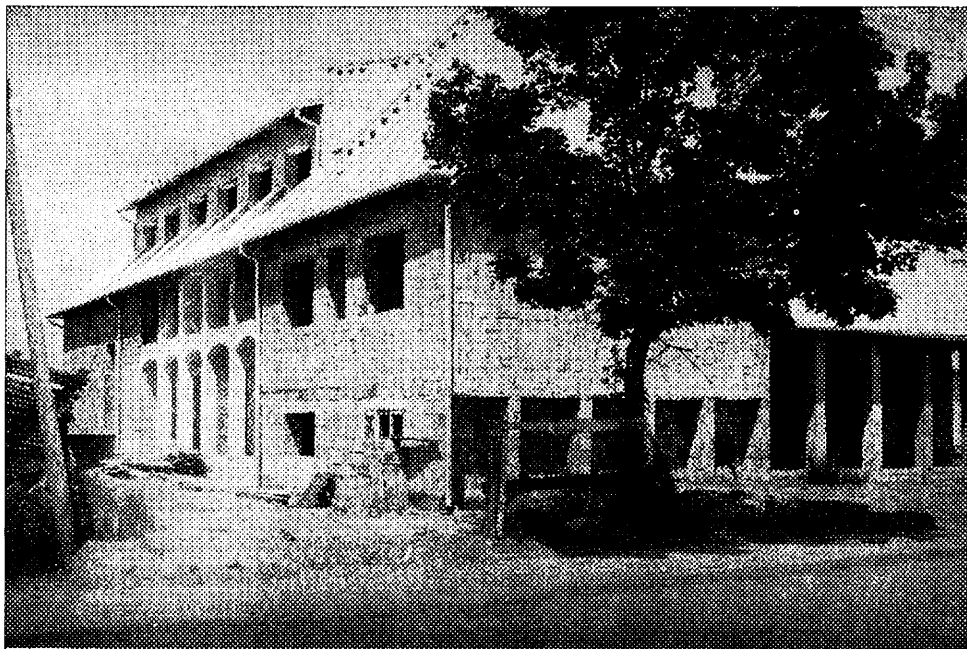
* * *

Надышоў той час, калі воды ракі Нараўкі разліліся абшырным вадасховішчам. Яно заняло частку даліны ў верхнім цячэнні гэтай ракі паміж вёскамі Семяноўка, Баб'я Гара, Цісоўка, Буды, Бахуры, Боўтрыкі, Рыбакі, Бандары, Новая Лука. Атрымалася Семяноўскае мора. Так, **мора!** Яго паверхня складае 3250 гектараў. Яно на тысячу гектараў большае ад возера Вігры! Яно - сёмае па плошчы гіганцкае вадасховішча ў нашай краіне. Вялікі запас піццывой вады, напрыклад, для Беластока.

Галоўная, запруджваючая раку, плаціна пабудавана ля Бандароў. Сярэдняя глыбіня заліва - каля 2,5 метра, а найглыбейшыя месцы маюць і па 7 метраў. Нават у самыя сухія перыяды, як прадбачаецца, люстра вады ў вадасховішчы будзе займаць 1,5 тысячы гектараў. Зараз заводзяць тут рыбную гаспадарку (карп і лін).

На берагах вадасховішча пабудавалі першыя аб'екты для адпачынку: гасцініцу, курортныя домікі. Найбольш прыязджае аматараў сонца, чыстага паветра, вады і парусаў, плавання і рыбнай лоўлі. Даехаць сюды можна без ніякіх праблем. Тут і дарогі добрыя, асфальтавыя. Ездзяць аўтобусы ПКС. Наваколле цудоўнае, лясное (растуць пераважна сосны, елкі, бярозы).

* * *

Новы Дом культуры (у пабудове) ў Нараўцы.

Цэнтр пасёлка Нараўка.

Нараўчанская гміна займае плошчу ў 33950 гектараў. Сельскагаспадарчыя ўгоддзі складаюць 7810 гектараў, сенажаці - 2485 гектараў, пасішчы - 1760 гектараў. Лясы займаюць ажно 22 тысячы гектараў: больш чым палавіну абшару, у значнай частцы - гэта Белавежская пушча.

Каля 80% зямлі - гэта грунты V і VI класаў. На рацэ Нараўцы выстунаюць поймавыя глебы. Тоўшча рачных адкладаў 0,5-0,8 метра. Яны маюць цёмна-шэры колер, вельмі многа добра раскладзеных арганічных рэчываў, часткі раслін.

Зараз усіх гаспадарак 1070. У 1980 годзе было іх 1158, у тым ліку 135 - 0,5-2-гектаравых, 355 - у 2-5 гектараў, 509 - у 5-10 гектараў і 169 - звыш 10 гектараў. Апошнім часам закончылі камасацыю (ліквідаванне так званай шахаўніцы або цераспалосіцы) у Масеве (у 1989 годзе) і ў Луцэ (у 1990 годзе). Не закончылі камасацыі ў Старым Ляўкове.

У гміне найбольшую колькасць зямельных угоддзяў займаюць збожжавыя культуры: жыта - 830 гектараў, авёс - 394 гектары, пшаніца - 320 гектараў, ячмень - 50 гектараў, пшанжыта - 10 гектараў, збожжавыя мяшанкі - 497 гектараў. Прапашная культура - бульба займае плошчу ў 524 гектары.

Сяляне гадуюць 4690 кароў і 3613 свінней. Для параўнання: у 1980 годзе мелі яны 4430 кароў і 6200 свінней.

Жывёлагадоўля цесна звязана з наяўнасцю зялёных угоддзяў і з раслінаводствам у вышэйзгаданай гміне. Траваедная жывёла знаходзіць тут корм на натуральных выганах на працягу амаль цэлага сезона выпасаў, а сенажаці даюць 2/3 усіх кармоў,

загатоўленых на зіму. Апошнюю частку кармоў складаюць зборы карматраў, зернавых і прапашных культур.

Гаспадары з Нараўкі, Альхоўкі, Семяноўкі ці Ляўкова гадуюць перш за ўсё буйную рагатую жывёлу, між іншым таму, што маюць многа натуральных выганаў і сенажацў. З агульнай колькасці буйнай рагатай жывёлы малочныя каровы складаюць у сярэднім каля 70% пагалоўя, апошнюю частку - маладняк.

У гміне даволі добра развіта авечкагадоўля і свінагадоўля. Нядрэнна развіта таксама птушкагадоўля. У вёсках, распаложаных каля рэкаў (асада Нараўка, Ляўкова, Тарнопаль, Лука), разводзіцца вадаплаваючая птушка, асабліва гусі. Аднак і гэтая птушкагадоўля значнага эканамічнага значэння ў жыцці сялян не адыгрывае.

Змяншаецца, а шкада, зацікаўленне пчалярствам. У мінулым яно складала асобную галіну гаспадаркі. Зліткі воску і мёду экспартавалі ў цэнтральную Польшчу і нават за граніцу.

* * *

У Нараўчанскай гміне пражывае 5330 чалавек, у тым ліку 2705 мужчын і 2625 жанчын. Для параўнання: у 1980 годзе ў гміне налічвалася 6570 жыхароў (3335 мужчын і 3235 жанчын).

Гміна складаецца з 35 вёсак і пасёлкаў, з 23 салэцтваў. Найбольшыя вёскі: Нараўка (783 асобы), Семяноўка (663), Старое Ляўкова (448), Скупава (349) і Новае Ляўкова (301). Варта прыгадаць, што ў 1980 годзе ў Нараўцы пражывала 857 чалавек, у Семяноўцы - 809 і ў Скупаве - 460. Аказваецца, што колькасць жыхароў вёсак паменшылася: у Нараўцы на 74 асобы, у Семяноўцы - на 146 і ў Скупаве - на 111.

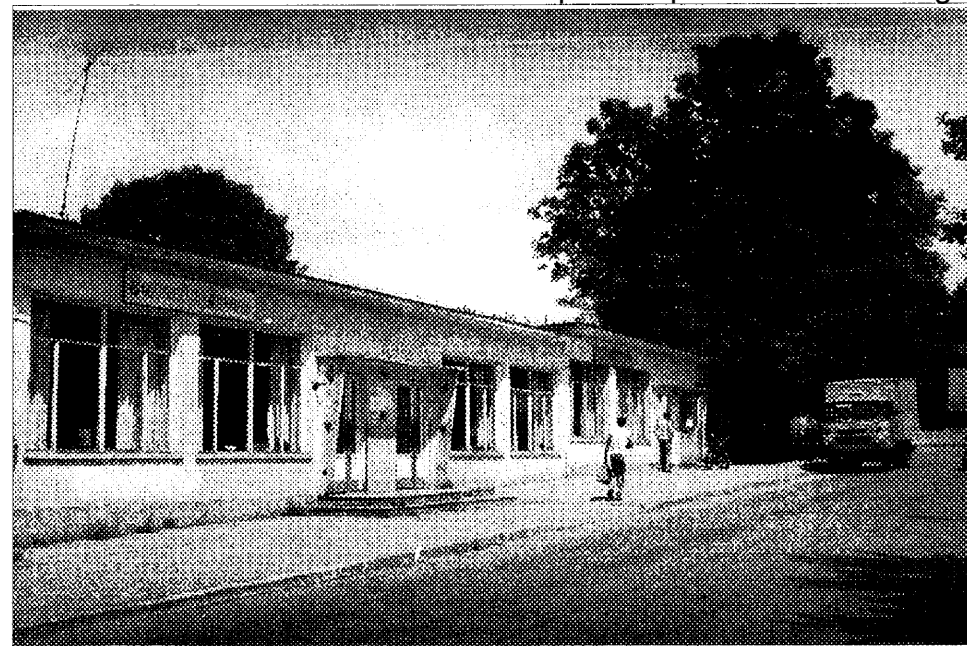
У 1990 годзе пажанілася 30 пар і ў тым жа годзе нарадзілася 61 дзіця. Найбольш папулярнымі імёнамі, якія бацькі давалі сваім нованароджаным, былі: у гадах 1990 і 1991 - Кшыштаф, Пётр, Давід, Каміль, Ёанна, Магдалена, Анна, а ў 1980 годзе - Пётр, Андрэй, Данель, Лукаш, Малгажата, Ёанна, Эмілія.

* * *

Вёска Старое Ляўкова распаложана на ўзгорку і таму здалёк відаць яе мураванкі і карпусы цагельні. Гэта маляўнічая ваколіца над ракою. Тут знаходзяцца багатыя рэсурсы высокакаснай гліны - сыравіны на чырвоную цэглу. Гліны - калі верыць геологам - хоціць сама менш на 50-70 гадоў. Ёсць яшчэ другі дар прыроды - самы адборны кварцытны пясок. Яго таксама выкарыстоўваюць пры прадукцыі цэглы. Гэтага белага пяску хапіла б для вялікага шклозавода на некалькі дзесяткаў гадоў.

Зараз на цагельні працуе 185 чалавек з Ляўкова і навакольных мясцовасцей. Да прадпрыемства правялі чыгунку і пабудавалі шырокую роўную дарогу.

Насупраць цагельні аддалі ў карыстанне жыллёвыя блокі для 52 сем'яў, побач - медычны пункт, пошту, дзіцячы сад. На фабрычным пляцы пабудавалі прасторную святліцу з кіназалай. Тут збіраецца на рэпетыцыі мастацкі аматарскі калектыў

Гандлёвая павілены ў Нараўцы.

„Цаглінікі”. Тут адбываюцца важнейшыя культурна-асветныя мерапрыемствы. Зараз цагельнікі маюць сваю сажалку (на месцы, дзе выбрані гліну) і агародчыкі побач фабрыкі. Сярод некаторых сем'яў з Ляўкова на фабрыцы працуюць бацькі і іх дарослыя дзеці. Будуць гэта, між іншым, сем'і Бірыцкіх, Рэентаў, Максымякоў, Бандарукоў.

Ужо звыш дваццаці гадоў у Ляўкове прадукуюць рознага роду нустакі на сцены і скляпенні, дрэнажныя трубы, цэглу.

Варта было б пашырыць асартымент прадукцыі. Можна было б выпускаць чырвоную дахоўку, дэкаратыўныя элементы ў выглядзе колаў і разетаў, напрыклад, для пабудовы арыгінальных агароджаў, балюстрадаў. Прыгожую ажурную сценку з чырвонай керамікі можна пабачыць у мясцовым будынку ПКС.

* * *

У гміне дзеці вучацца ў чатырох васьмікласных пачатковых школах, з якіх найбольшыя ў Нараўцы (350 вучняў) і ў Ляўкове (170). Дзейнічаюць два дзіцячыя сады. У мінулым годзе мадэрнізавалі школьныя класы ў Семяноўцы і Ляшухах (цэнтральнае ацяпленне).

* * *

У Нараўцы заканчваецца пабудова Дома культуры з кіназалай. Будзе ў ім танцавальная зала, кавярня, фоталабараторыя, майстэрня для мадэльшчыкаў. У гміне існуе дванаццаць вясковых святліцаў, у тым ліку новыя ў Гушчэвіне, Міхнаўцы, Заблоччыне, Баб'яй Гары, Старым Ляўкове і Тарнопалі. Прыдалася б святліца ў вялікай вёсцы Новае Ляўкова. Войт гміны згодны перадаць на яе пабудову будынак у Нараўцы, які сёння стаіць пусты.

Актыўна займаюцца культурнай дзейнасцю харавыя калектывы ў Старым Ляўкове і Нараўцы. Пасняхова працуюць тры школьныя хоры.

* * *

Гмінная публічная бібліятэка ў Нараўцы ды яе філіялы ў Ляўкове і Семяноўцы маюць звыш 25-тысячны кнігазбор. У Нараўцы бібліятэку больш-менш сістэматычна наведвае 1025 чытачоў, у Ляўкове - 538 і ў Семяноўцы - 256. У 1991 годзе ў бібліятэкі прыбыло кніжак за 18 мільёнаў злотых.

Бібліятэкі арганізавалі чытальніцкія конкурсы, літаратурныя „згадуй-згадулі“, сустрэчы з беластоцкімі беларускімі літаратарамі (членамі Беларускага літаратурнага аб'яднання „Белавежа“).

* * *

У Нараўцы арганізавалі жыллёвы кааператыў. У 1991 годзе аддалі ў карыстанне восемнаццаць жылых кватэр у адным будынку. У 1992 годзе наваселі будуюць спраўляць 54 сям'і. Жыллёвы пасёлак пабудуе спецыялізаванае ў гэтай галіне прадпрыемства з Бельска-Падляскага.

У новапабудаваным гмінным медычным пункце будзе аддадзена ў эксплуатацыю сем лякарскіх кабінетаў і таксама шэсць жылых кватэр для медычнага персаналу.

Ваду з крана маюць жыхары Нараўкі і бліжэйшых ад яе вёсак: Янова, Стачка, Свінарыяў і Заблоччыны. Крыштальную ваду проста з крана п'юць сяляне з вёсак, што каля Семяноўскага вадасховішча: Семяноўкі, Баб'яй Гары, Новай Лукі, Пасе-кі, Баравых і Семяноўшчыны.

Зараз будуюць водаправод да вёскі Гушчэвіна. Такую выгаду хочуць мець стараляўкоўцы і новаляўкоўцы. У Старым Ляўкове выступае вялікі дэфіцыт вады.

* * *

Сёння кожная салэцкая вёска ў Нараўчанскай акрузе мае тэлефон. У 1990 годзе правялі тэлефонную лінію ў Забрады.

Лепшая сувязь - гэта таксама дарогі. У 1991 годзе паклалі асфальтавае палатно на паўтаракіламетровым адрэзку шашы з Гушчэвіны ў Альхоўку і на такім самым адрэзку дарогі з Нараўкі ў Янова. Пабудавалі вуліцы ў Семяноўцы (400-метровы адрэзак) і ў Новай Луцэ (800 метраў). Зараз на ўсіх аўтобусных прыпынках ПКС

прыгожыя будкі для чакання: пятнаццаць пабудавалі ў гадах 1986-1991, апошнія былі пабудаваны ў Тарнопалі і Баб'яй Гары.

Жыхары Нараўчанскай гміны карыстаюцца 3317 уласнымі аўтамашынамі. Маюць нават самаходы „Форды“, „Опелі“ ды „Ніссаны“, а таксама „Мэрсэдэсы“. У 1991 годзе купілі 42 аўтамашыны. Ездзяць таксама на матацыклах (іх 160) і мотавеласіпах (220).

Да апрацоўкі зямлі выкарыстоўваюць 307 трактароў з камплектамі сельскагаспадарчых гадзесных машын. У мінулым годзе купілі яшчэ 7 „Урсусаў“.

* * *

У гміне працуюць 23 крамы ГС-у і 5 прыватных. Гмінны кааператыў адкрые крамы ў Луцэ і Тарнопалі, што ля Семяноўскага вадасховішча, з думкай аб лепшым абеспячэнні харчавымі прадуктамі турыстаў і курортнікаў.

Дзейнічае клуб селяніна ў вёсцы Тарнопаль. Нядаўна ГС аддала ў карыстанне новую краму ў Баб'яй Гары. Вышэйзгаданы кааператыў („гмінная спудзельня“) мае пякарню, напіткавы завод і разлівачную. Ахаладжальнымі напіткамі абяспечвае насельніцтва суседніх гмінаў: Нараўчанскай, Белавежскай і Арлянскай.

ГС вядзе паслуговыя майстэрні і тэв. пункты. Ёсць дзе адрамантаваць тэлевізар, халадзільнік, пральную машыну.

З ДЗЕЙНАСЦІ БЕЛАРУСКАГА ГРАМАДСКА—КУЛЬТУРНАГА ТАВАРЫСТВА

Беларускі і Беларусы!

На працягу апошніх шасці гадоў з бяспрыкладнай паслядоўнасцю і ахвярнасцю будуюцца Беларускі Музей у Гайнаўцы.

Беларусы з усходняй Беласточчыны і з усёй Польшчы ўносяць свой ахвярны ўклад у музейную будоўлю ў грашовай форме, у зборы экспанатаў або ў фізічнай працы.

Вялікі ўклад у пабудову Музея ўнеслі беларускія эмігранты з ЗША, Канады, Аўстраліі, Англіі, Бельгіі і іншых заходніх краін. Іх узносы перакročылі 30.000 долараў.

Не засталіся аб'якавымі і беларусы з Рэспублікі Беларусь. Ад іх камітэт пабудовы Музея атрымаў вялікую колькасць будаўнічых матэрыялаў, кошт якіх ідзе ў сотні мільёнаў злотых.

Вялікую шчодрасць праявіла і новая польская дзяржава, якая перадала ў фонд Музея паўтара мільярда злотых.

Ужо поўнасьцю скончаны будынак „А”, у 90% збудаваны будынак „Б” і пад дах узведзены будынак „Ц”. У цэласці плошча Беларускага Музея раўняецца 2700 квадратных метраў.

Беларускі Музей з’яўляецца найбольшай будоўляй культурнага прызначэння, якая ўзводзіцца ў сучаснай Польшчы!

Галоўныя інспіратары і выканаўцы ідэі пабудовы Беларускага Музея - Беларускае грамадска-культурнае таварыства ў Польшчы і Камітэт пабудовы Беларускага Музея ў Гайнаўцы не трактуюць Музея сваёй выключнай уласнасцю. Наадварот, лічаць Яго супольнай каштоўнасцю ўсіх Беларусаў, незалежна ад месца іх пражывання, ад іх палітычных поглядаў і ад іх партыйнай ці рэлігійнай прыналежнасці.

Прагнем, каб кожны Беларус, які ўнясе свой уклад у пабудову Беларускага Музея, мог з гонарам сказаць: Мой Музей!

Няхай Беларускі Музей у Гайнаўцы станеца домам для ўсёй беларускай матэрыяльнай і духоўнай культуры, прытульным прыстанішчам для кожнага беларуса, які ў Музей загляне, няхай будзе вечным сведчаннем вернасці нашай Бацькаўшчыне.

З горыччу мусім сцвердзіць, што струмень краёвых і замежных фінансавых і матэрыяльных сродкаў у апошнім часе паслабеў. У сувязі з гэтым звяртаемся да ўсіх Беларусаў з Польшчы, усёй беларускай эміграцыі і ўсіх Беларусаў з Рэспублікі Беларусь, а таксама да польскай дзяржавы - дапамажыце справе заканчэння пабудовы Беларускага Музея ў Гайнаўцы!

Беларускі і Беларусы ўсяго свету, а таксама сімпатыкі нашага народу! Беларускі Музей у Гайнаўцы чакае Вашай дапамогі!

Старшыня Грамадскага камітэта
пабудовы Беларускага Музея
ў Гайнаўцы

Кастусь Майсёна

Старшыня Прэзідыума Галоўнага праўлення
Беларускага грамадска-культурнага таварыства
ў Польшчы

Аляксандр Баршчэўскі

ПРАГРАМНАЯ ДЭКЛАРАЦЫЯ БЕЛАРУСКАГА ГРАМАДСКА-КУЛЬТУРНАГА ТАВАРЫСТВА

- Таварыства падтрымлівае дэмакратычныя перамены ў Польшчы, стаіць на грунце пашанавання Канстытуцыі і абавязваючых у Польшчы законаў. Кіруецца яно перакананнем аб тым, што ў нашай рэчаіснасці будуць поўнаасцю ўзятыя пад увагу правы і аспірацыі беларускай нацыянальнай меншасці;

- Таварыства прыхільна вітае падпарадкаванне нашай арганізацыі Міністэрству культуры і мастацтва. У гэтым факце бачым карысную рэалізацыю пастулату, які ставіўся на некалькіх нашых чарговых з'ездах і многіх сходах нашых гурткоў;

- Таварыства будзе старацца, каб увесці ў Сейм і Сенат прадстаўнікоў беларускай нацыянальнай меншасці;

- Таварыства з'яўляецца арганізацыяй незалежнай, самакіравальнай, пазартыйнай з грамадскімі, культурнымі і асветніцкімі аспірацыямі. У сувязі з гэтым, не прызнае кіраўніцтва ані залежнасці з боку якіх-небудзь партыяў;

- Таварыства не намерваецца змяняць сваёй назвы, бо лічыць яе ўдачнай і адэкватнай у адносінах да праграмных і статутных мэт, згодных з патрэбамі і адчуваннямі беларускай нацыянальнай меншасці ў Польшчы;

- Таварыства, фармулюючы сваю праграму, абавязваецца выключна на патрэбах, аспірацыях і імкненнях беларускай нацыянальнай меншасці ў Польшчы, а не на якіх-небудзь аспірацыях краёвых ці замежных палітычных групавак;

- Таварыства супрацоўнічае з адміністрацыяй і радамі, якія дзейнічаюць ва ўсходняй Беласточчыне і ўсюды там, дзе жывуць у Польшчы беларусы;

- Таварыства шчыра зацікаўленае добрасуседскімі адносінамі паміж Польшчай і Беларуссю і таму будзе дзейнічаць у карысць усебаковага супрацоўніцтва паміж гэтымі краінамі;

- Сыходзячы з палажэння, што гістарычныя польска-беларускія адносіны былі наогул прызныя і часцей дамінавала ў іх пачуццё добразычлівасці чым нянавісці, Таварыства будзе выступаць супраць спробаў, якія паяўляюцца час ад часу ў прэсе і радыё, абвінавачвання, падбукторвання прэтэнзіяў і варажасці;

- Таварыства намерваецца канцэнтраваць увагу на сучаснасці, галоўным чынам на тых яе элементах, якія нас аб'ядноўваюць, а не

дзяляць. Абапіраючыся на іх, намерваемся будаваць прыязную будучыню нашых народаў;

- Таварыства адкідае пры гэтым найўную канцэпцыю ідэальнай супольнасці, якая не бярэ пад увагу патрэбаў высвятлення белых плямаў і пашанавання гістарычнай праўды нават тады, калі мела яна горкі характар і смак;

- Таварыства лічыць, што дружбы паміж народамі не можна, так як было дагэтуль, замяняць дружбай урадаў або кіраўнічых партыяў. Яе асновай павінна быць польскае і беларускае грамадства. Лічым, што Беласточчына павінна быць не ўсходняй сцяной, а толькі ўсходнім мостам, які будзе спрыяць сустрэчам і дружбе;

- Таварыства намерваецца супрацоўнічаць з рознымі арганізацыямі і ўстановамі на Беларусі, якія маюць культурны, асветніцкі, літаратурны, навуковы і гаспадарчы характар. Будзем імкнуцца да атрымання максімальнай дапамогі для Беларускага музея ў Польшчы, для нашых мастацкіх калектываў, школ, пісьменнікаў і мастакоў;

- Таварыства прагне ўтрымліваць прыязныя адносіны з беларускай эміграцыяй, не ўмешвацца ў яе ідэалогію і палітычную арыентацыю, прагне скарыстаць з яе вопыту ў галіне абароны беларускай мовы, беларускай культуры і беларускай нацыянальнай свядомасці;

- Таварыства з'яўляецца арганізацыяй свецкай, аднак, беручы пад увагу праваслаўнае веравызнанне аграмаднай большасці беларусаў у Польшчы, будзе развіваць супрацоўніцтва з Праваслаўнай Царквой у Польшчы з мэтай захавання беларускіх нацыянальных каштоўнасцяў, абароны хрысціянскай этыкі, аховы натуральнага асяроддзя, апекі над месцамі, асвячонымі пакутніцкай крывёй беларусаў;

- Таварыства будзе ў далейшым інтэнсіўна інспіраваць і падтрымліваць беларускі аматарскі рух, арганізаваць канцэрты, агляды песні, фестывалы, фестывалі. Таварыства будзе аказваць аматарскім ансамблям інструктажную дапамогу, паможа купіць патрэбныя строі і інструменты, дасць транспарт і ўзнагароды. Будзе старацца ствараць спрыяльныя ўмовы для развіцця і папулярнасці вакалістыкі і маладзёжнай музыкі, ды таксама другіх форм сучаснай культуры;

- Сыходзячы з пазіцыі, што ніякі народ, а тым больш нацыянальная меншасць, не зможа ўфармаваць сваёй будучыні без знаёмства мінулага, Таварыства будзе прадаўжаць будову Беларускага музея ў Гайнаўцы, каб на працягу найбліжэйшых гадоў зрабіць даступнымі цэлай краіне, а таксама гасцям з-за мяжы, дасягненні ў галіне беларускай матэрыяльнай культуры. Распачне старанні, каб вярнуць экспанаты, якія знайшліся ў музеі ў Цеханоўцы;

- Таварыства намерваецца шырэй чым дагэтуль дзейнічаць сярод дзяцей і моладзі. Жадае цесна супрацоўнічаць з асветніцкімі ўладамі і са школамі, што знаходзяцца на тэрыторыі, на якой жывуць беларусы. Апрача гэтага Таварыства бачыць патрэбу шырэйшага ўліку спецыфікі і патрэбаў моладзі;

- Таварыства больш будзе клапаціцца пра лёс настаўнікаў беларускай мовы. Больш энергічна чым дагэтуль будзе займацца забеспячэннем школ падручнікамі беларускай мовы, мастацкай літаратурай і дыдактычнымі дапаможнікамі. Распачне старанні, каб настаўнікі і дзеці, якія вывучаюць беларускую мову, маглі часцей выязджаць на курсы, экскурсіі, лагеры і рэйды ў Беларусь;

- Таварыства падвойць вынікі ў галіне шырэйшай папулярнасці нашага органа „Ніва”, Беларускіх календароў і іншых друкаваных выданняў нашай арганізацыі. Паклапоціцца пра лепшы чым дагэтуль стан беларускага чытання, супрацоўнічаючы з бібліятэкамі, якія дзейнічаюць у беларускіх асяроддзях, і пра лепшае забеспячэнне гэтых бібліятэк кніжкамі;

- Беручы пад увагу вялікую культурную і грамадскую ролю, якую выконвала эстрадная група „Лявоніха”, Таварыства пабольшыць дзеянні і намаганні, каб ствараць артыстычны ансамбль, які змог бы дайсці да найбольш заняўдбаных культурна беларускіх мясцовасцяў;

- Улады Таварыства дапусцілі да сур'ёзнага аслаблення сувязяў з Аддзеламі і Коламі. Гэтую сітуацыю хочам змяніць. Будзем кантактаваць пастаянна, дастаўляючы рэпертуарныя матэрыялы і вяртаючыся да традыцыйных літаратурных сустрэч;

- Таварыства намерваецца выкарыстаць новыя свае паліграфічныя магчымасці, якія дазваляюць на перыядычнае выдаванне бюлетэня „3 жыцця БГКТ”, у якім змяшчаліся б матэрыялы пра дзейнасць арганізацыі і пра жыццё беларусаў у Польшчы;

- Таварыства пабольшыць дзеянні ў справе захавання беларусамі сваёй таясамасці, нацыянальнай, моўнай, абрадавай і культурнай свядомасці, а таксама пачуцця грамадзянскай і гістарычнай годнасці;

- Сыходзячы з пазіцыі, што атрыманыя грашавыя сродкі не забяспечаць поўнасцю рэалізацыі задач, вынікаючых са Статута і з праграмы, Таварыства распачне самастойныя дзеянні або ў супрацоўніцтве з краёвымі і замежнымі арганізацыямі, каб сарганізаваць і распачаць гаспадарчую дзейнасць;

- У сувязі з нарастаючай тэндэнцыяй да стварэння новых беларускіх арганізацыяў у Польшчы, Таварыства вітае новаўзнікшыя структуры, бо бачыць у іх рэалізацыю натуральнага імкнення да плюралізму

тычнага выказвання сваіх пачуццяў, рэалізацыю імкненняў розных прафесійных, грамадскіх, рэлігійных і ўзроставых груп насельніцтва. Гэтая з'ява сведчыць аб тым, што беларускае грамадства адкідае маналітныя і манапалістычныя прынцыпы, абавязваючы да нядаўна ў нашай краіне. У адносінах з новаўзнікшымі арганізацыямі будзем кіравацца прынцыпамі раўназначнасці, незалежнасці і партнёрства, падтрымліваць іх старанні, каб атрымаць правы юрыдычнай асобы і фінансавыя сродкі, рабіць даступнымі для іх старонкі тыднёвіка „Ніва” і памяшчэнні ГП і Аддзелаў;

- Таварыства адкідае ўсялякія догматы і акасяненні. Не моліцца да мінулага. Шчыра вітае сучаснасць і будучыню. Смела стае на дарогу, якая вядзе ўсе нацыянальныя абшчыны і нацыянальныя сем'і да супольнага еўрапейскага дому.

Галоўнае Праўленне Беларускага Грамадска-Культурнага Таварыства

Янка Целушэцкі

Л Е Т А П І С БЕЛАРУСКАГА ГРАМАДСКА — КУЛЬТУРНАГА ТАВАРЫСТВА

1990 - 1991

Кастрычнік

Была адкрыта першая выстаўка ў Беларускім музеі ў Гайнаўцы „Жыве Беларусь!”.

- Закончаны толькі першы этап пабудовы, - сказаў на адкрыцці Музея старшыня Грамадскага камітэта пабудовы Канстанцін Майсень. - Мы аддаем у карыстанне першы будынак, у якім адкрываем пяць выставачных залаў. Мяркуем, што ў 1991 годзе ўдасца закончыць будынак „Б”, у якім будзе размяшчацца кіназала, бібліятэка, клуб-кавярня, гатэль і адміністрацыя музея. А калі не будзе вялікіх фінансавых клопатаў, дык яшчэ праз год аддадзім і трэці будынак, які навінсп стаць галоўным, а менавіта, сапраўдным экспазіцыйным будынкам з усімі заламі для экспанатаў.

Група мастакоў з БССР наладзіла выстаўку сваіх палотнаў, пераважна на тэмы мінулага Беларусі. Былі тут і партрэты, і лірычныя пейзажы, і этнаграфічныя замалёўкі, а таксама скульптуры. Апрача гэтага была экспазіцыя цудоўна вышываных ручнікоў ды дыванаў з Беларусі. Вялікае зацікаўленне гледачоў выклікалі этнаграфічныя экспанаты - драўляныя прылады для апрацоўкі ільну (мялкі, трапалы, калаў-

роты, матавілы, часалкі, вітушкі) ды старыя дзежкі, жорны і збаны. Удзельнікаў выстаўкі захаплялі таксама мастацка вышцеленыя фігуркі з саломы.

Была гэта гістарычная падзея ў жыцці нашага грамадства.

У Галоўным Праўленні Беларускага грамадска-культурнага таварыства адбылося адкрыццё культурна-асветнага года 1990/91. Прысутныя пазнаёміліся з дэтальнай справаздачай аб дзейнасці ў мінулым годзе і галоўных напрамках працы ў чарговым сезоне.

Лістапад

Беларускае грамадска-культурнае таварыства арганізавала гастролі для

Салістка Аля Дубец з Санока.

пяці калектываў з Гродна: трох вакальна-інструментальных і двух тэатральных. Працягваецца традыцыйнае ўжо супрацоўніцтва з таварыствам „Радзіма”. Па яго запрашэнні восем нашых інструктараў народных калектываў пабывала на курсах.

Салістка Кася Камоцкая („Новае неба”).

Новы культурна-асветны сезон 1990/91 пачаўся ад першага агляду беларускіх фільмаў з удзелам беларускіх рэжысёраў, сцэнарыстаў і акцёраў. Жыхары Белаастока і Белаастоцкага ваяводства пазнаёміліся з найлепшымі сучаснымі кінафільмамі.

Снежань

Адбылося пасяджэнне Прэзідыума Галоўнага Праўлення БГКТ. Было яно поўнасьцю прысвечана ўнутрыарганізацыйным справам. У сувязі з палітычнымі пераменамі ў краіне, неабходна было акрэсліць месца і ролю Беларускага грамадска-культурнага таварыства ў новых умовах. Многа месца прысутныя прысвяцілі нярэчынаму звязу таварыства - гуртку. Зараз існуе іх каля двухсот.

Студзень

Па запрашэнні Беларускага грамадска-культурнага таварыства ў Белаастоку пражывала дэлегацыя з устаноў, якія супрацоўнічаюць з таварыствам. У яе склад уваходзілі прадстаўнікі Беларускага таварыства „Радзіма”, рэдакцыі „Голас Радзімы”, Беларускага фонда культуры і Саюза пісьменнікаў БССР. У час візіту абмяркоўвалася праграма супрацоўніцтва паміж арганізацыямі на 1991-1992 гады.

Сустрэчы з цікавымі людзьмі здаўна лічыліся адной з асноўных праяваў дзейнасці Варшаўскага аддзела БГКТ. Былі тут гасцямі, між іншым, літаратурны крытык і перакладчык Земавіт Фадэцкі, грамадскі дзеяч і паэт Аляксандр Баршчэўскі, гісторык з Менска, прафесар Анатоль Грыцкевіч.

На Белаасточчыну завітала дэлегацыя сяброў Таварыства беларускай мовы і згуртавання беларусаў свету „Бацькаўшчына” з БССР. Яе ўдзельнікі прывезлі з сабою падарункі дзецям, якія вывучаюць беларускую мову ў пачатковых школах Белаасточчыны: тры з паловаю тысячы экзэмпляраў „Беларускай народнай казкі”. Апрача казак, госці з

асяроддзяў. Ідэя стварэння Рады - аб'яднанне ўсіх грамадска-палітычных сілаў для вырашэння кардынальных для беларускай грамадскасці пытанняў.

Адбыліся раённыя элімінацыі конкурсу „Беларуская песня '91” у Белаастоку і Гайнаўцы. З іншых раёнаў выканаўцы песні прыехалі адразу на цэнтральны агляд. На раённым аглядзе ў Белаастоку выступіў мастацкі калектыў „Вузлянка” з Мядзельскага раёна Мінскай вобласці.

Люты

16 лютага адбыўся цэнтральны конкурсны агляд салістаў і калектываў з Белаасточчыны. Удзельнічала ў ім 160 чалавек. Найлепшыя ў конкурсе: сярод салістаў у сучаснай песні І месца - Ала Дубец; у фальклору І месца - Люба Гаўрылюк з Белаастока. Вакальныя групы ў сучаснай песні: І месца падзялілі актэты з Гайнаўкі і „Цаглінікі” з Ляўкова; у фальклору: за аўтэнтычны, неапрацаваны фальклор І месца - Дабравода і за апрацаваны фальклор: І месца - жаночая група з Белаастока. Хоры: І - Гайнаўка, II - Беласток, III - Чыжы.

17 лютага адбыліся два канцэрты лаўрэатаў. Як госць выступіў калектыў „Церніца” з Менска.

Сакавік

6 сакавіка выйшла ў эфір першая радыёперадача „Для школы і для дому”. Рыхтуе іх рэдакцыя беларускіх радыёперадач „Пад знакам Пагоні” ў Белаастоку. Рэдагуе іх і вядзе Яніна Чэрнякевіч, да нядаўна рэдактар „Зоркі”.

16 сакавіка ў Гайнаўскім Доме культуры адбыўся агляд дзіцячых школьных тэатраў.

Выступленні мінскіх салістаў заказвала дыктар беларускага тэлебачання Зіна Бондарэнка.

Менска прывезлі таксама каля тысячы кніжак для ліцэістаў.

20 і 23 студзеня адбыліся падрыхтоўчыя сходы дзеля стварэння Рады беларускіх арганізацыяў. Удзельнічалі ў іх прадстаўнікі Беларускага аб'яднання студэнтаў, Беларускага літаратурнага аб'яднання „Белавежа”, Грамадскага камітэта пабудовы Музея помнікаў беларускай культуры, Праваслаўнага брацтва, праваслаўнага духавенства, Беларускага грамадска-культурнага таварыства ды прадстаўнікоў наасобных

Спяваюць Люба Гаўрылюк з сястрою.

17 сакавіка адбылося пленарнае пасяджэнне Беларускага грамадска-культурнага таварыства. У дыскусіі шмат месца было прысвечана недахопам у дзейнасці таварыства. Супрацоўнікі абвінавачваліся між іншым у тым, што парвалі кантакт з гурткамі і праўленнямі аддзелаў, што не вядзецца культурна-асветная праца на вёсках і ў мястэчках, слаба распаўсюджваюцца беларускія календары і іншыя выданні.

Асноўныя дасягненні - гэта перш за ўсё дасягненні ў галінах: аматарскага руху, пабудовы Беларускага музея ў Гайнаўцы, арганізавання відэаклуба ў Беластоку і пашырэння супрацоўніцтва з БССР.

Красавік

12 красавіка адбылося першае пасяджэнне Рады беларускіх арганізацый у Польшчы.

15 красавіка ў клубе БГКТ на вул. Варшаўскай у Беластоку была адкрыта кавярня. Яна вельмі добра абсталявана мэбляй і відэатэхнікай. Для наведвальнікаў прапануе польскія і беларускія газеты і часопісы. З Менска прысылаюць сюды: „Голас Радзімы“, „Наша слова“, „Чырвоную змену“, „Польмя“, „Нёман“, „Настаўніцкую газету“, „Мастацтва Беларусі“, „Беларусь“, „Работніцу і сялянку“, „Вожыка“.

20 красавіка ў Гайнаўцы і 25 красавіка ў Бельску-Падляшскім адбыліся раённыя агляды беларускай дзіцячай песні.

Ад 20 да 24 красавіка на Беласточчыне прабываў тэатр з Гародні з н'есай для дарослых „Тутэйшыя“ наводле Янкі Купалы. Спектаклі адбываліся ў Гайнаўскім Доме культуры, у Доме культуры ў Рыбалах і ў Лялечным тэатры ў Беластоку.

Хор Беластоцкага аддзела БГКТ выступіў у Дубічах-Царкоўных і Войнаўцы.

Май

5 мая адбыўся раённы агляд беларускай дзіцячай песні ў Беластоку.

Па ініцыятыве Гарадскога аддзела БГКТ ў Беластоку быў пакліканы Клуб беларускай інтэлігенцыі. З дакладам на тэму „Беларуская нацыянальная меншасць у Польшчы на новым этапе“ выступіў А. Баршчэўскі. Клуб адкрыты для людзей розных палітычных арыентацый і арганізацыйнай прыналежнасці. Адною з мэт яго ўзнікнення з'яўляецца інтэграцыя асяроддзя.

З афіцыйным візітам у Польшчу прыежджала дэлегацыя Міністэрства культуры БССР, якую ўзначальваў міністр Яўген Вайтовіч. Госці наведалі Беласток і Гайнаўку, сустрэліся з улада-

Салісты з Менска.

Хор з Гданьска.

Хор з Гарадка і Сцяпан Кона.

Кася Камоцкая - салістка ансамбля „Новае неба” (БССР).

мі Беластоцчыны і прадстаўнікамі беларускіх арганізацыяў. У Варшаве было падпісана пагадненне аб супрацоўніцтве паміж Польшчай і Беларуссю ў галіне культуры.

Клуб беларускай інтэлігенцыі арганізаваў сустрэчу з паслом на Сейм, намеснікам старшыні Сеймавай камісіі па справах нацыянальных меншасцей - Уладзімірам Цімашэвічам.

Пасол пазнаёміў прысутных між іншым са зместам закона аб адносінах дзяржавы да Праваслаўнай Царквы, а таксама са зместам палажэння аб выбарах. Сход вёў Янка Зенюк.

Былі прысуджаны штогадовыя прэміі Беластоцкага ваяводы ў галіне культуры. Сярод лаўрэатаў знайшоўся Віктар Швед, член Беларускага літаратурнага аб'яднання „Белавежа”, аўтар між іншым зборніка вершаў „Мая зялёная зубровія”.

Чэрвень

2 чэрвеня адбыўся канцэрт лаўрэатаў беларускай дзіцячай песні ў Беластоку. Мерапрыемства адбылося ў філармоніі. Разам са спевакамі з Беластоцчыны выступілі маладыя „Лявоны” з Воранава Гродзенскай вобласці.

У катэгорыі наймалодшых (класы I-IV) I месца сярод салістаў заняў Аркадзь Якімоў з Чыжоў. Ён і Юля Кар-

У катэгорыі вакальных і інструментальна-вакальных калектываў I месца заваяваў хлапечы ансамбль „Жучкі” з Пачатковай школы н-р 3 у Бельску.

У Беларускаму музеі ў Гайнаўцы адкрылі фотавыстаўку „След Чарнобыля”. Карысталася яна вялікім зацікаўленнем усіх наведвальнікаў. З монаспектаклем аб чарнобыльскай трагедыі выступіла заслужаная артыстка БССР Таццяна Мархель. Музей у Гайнаўцы (вул.3 Мая 42) у буднія дні адкрыты з 9

Харавы калектыв „Світанак” з Вілейкі (БССР).

зуновіч заваявалі таксама I месца ў катэгорыі дуэтаў. Сярод калектываў I месца журы прызнала вакальна-танцавальнай групе „Крынічанька” з Кляшчэляў.

У катэгорыі вучняў V-VIII класаў сярод салістаў I месца заняла Марта Драль з Васількова. Сярод малых груп I месца - дзявочае трыо з Дашоў.

да 18 гадзін, а ў святочныя - з 11 да 19 гадзін.

14 чэрвеня ў Бельск-Падляшскі прыехаў дырэктар Беларускага інстытута навукі і мастацтва д-р Вітаўт Кіпель са сваёй жонкай д-р Зорай Кіпель - супрацоўніцай часопіса „Беларус”. Выступіў ён з дакладам на сходзе настаўнікаў беларускай мовы. У тым са-

Харавы калектыў „Цагліні” са Старога Аяўкова.

Фота Я. Целушэцкага.

мым дні госці БГКТ сустрэліся з моладдзю беларускага ліцэя.

15 і 16 чэрвеня правялі яны дзве сустрэчы са студэнтамі і супрацоўнікамі Кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта.

16 чэрвеня Клуб беларускай інтэлігенцыі арганізаваў з імі сустрэчу. Госці цікава і змястоўна расказалі пра тое, як жывуць беларускія эмігранты ў ЗША. Сход вёў Янка Сычэўскі.

17 чэрвеня ў клубе БГКТ адбылася сустрэча з прадстаўніком Міністэрства культуры і мастацтва - мгр Тамашом Шчэпанскім. Ён бліжэй пазнаёміўся між іншым з праблемамі жыцця беларускай нацыянальнай меншасці ў Польшчы, а таксама намерам таварыства адносна пабудовы Цэнтра беларускай культуры. Сход вёў сакратар Галоўнага праўлення БГКТ - Віктар Стахвюк.

Адбыўся дэкламатарскі конкурс у Нарве. Арганізавала яго Гмінная біблія-

тэка пад кіраўніцтвам Алы Сяткоўскай. У конкурсе прыняло ўдзел 13 школьнікаў. Журы конкурсу на I месца вылучыла Марыёлю Паскробка з Нарвы. II месца заняла Кацярына Максімчук з Трасцянікі, III - Ёля Сяевіч з Ласінкі. Спецыяльную ўзнагароду Яна Чыквіна атрымала Юліта Баршчэўская з Трасцянікі.

На заканчэнне конкурсу з п'есай выступіў драмгурток з Ласінкі, які вядзе настаўніца Ніна Абрамюк.

23 чэрвеня ў беластоцкім амфітэатры адбылося Свята беларускай песні. Выступілі лаўрэаты конкурсу „Беларуская песня '91” з Беластоцчыны, калектывы з Беларусі: „Новае неба” з Менска і „Світанак” з Вілейкі, а таксама Дзяржаўны канцэртны аркестр пад кірункам Міхася Фінберга, а з ім эстрадныя спевакі: Юлія Скараход, Алена Зеяневіч, Інна Афанасьева, Мікалай Скорыкаў, Вадзім Касенка і Уладзімір Кудрын.

Янка Целушэцкі

ЛЮДЗІ БГКТ

ВАЛЯНЦІНА ЛАСКЕВІЧ

Без яе дзейнасць Беларускага грамадска-культурнага таварыства на Беластоцчыне была б куды бяднейшай. Гэта па-першае. Без яе зараз цяжка ўявіць сабе штогадовыя конкурсы беларускай песні. Гэта па-другое. Без яе - можна так меркаваць - сёлета не заснаваўся б і актыўна не дзейнічаў бы Клуб беларускай інтэлігенцыі. Гэта па-трэцяе. Пра сябе яна нават не захоча нічога сказаць. Скромінае. - Ты лепш напішы пра іншых людзей з „майго” Гарадскога аддзела БГКТ у Беластоку.

Неяк успомніліся мне тыя гады, калі я працаваў у Галоўным праўленні БГКТ інструктарам на Беластоцкі навет. Валянціна Ласкевіч, тады яшчэ В.Філіпюк, працавала кіраўніком культурна-асветнага аддзела ГП. Не шкадавалі мы часу для актыўна, для гуртавання вакол сябе людзей. Тады Беластоцкі павятовы аддзел шырока супрацоўнічаў са шматлікімі арганізацыямі. Арганізавалі мы між іншым слаўныя беларускія фестывалы. Мяне выбралі старшынёю вышэйзгаданага аддзела. Даручылі складаныя задачы. Пры выдатнай дапамозе ГП усе яны вырашаліся паспяхова.

Хаця В.Ласкевіч перайшла на работу ў прадпрыемства „Дом кніжкі”, не перастала працаваць для добра таварыства. У 1980 годзе яе выбралі членам Прэзідыума ГП БГКТ. Заўсёды ініцыятывная, энергічная, патрабавальная да добрасумленнага і самаахвярнага дзеяння. Шчырае яна як у прафесіянальнай працы, так і ў грамадскай. Гэтую апошнюю выконвае па клічу сэрца.

В.Ласкевіч лічыць сваім маральным абавязкам актыўна дзейнічаць у БГКТ. Славіла яна і славіць надалей беларускую песню, выступаючы на канцэртах не толькі як выканаўца, але і рэкамендуючы яе падчас песенных конкурсаў або свята беларускай песні. Валодае яна прыгожым, звонкім, мілагучным голасам. Умее ўздзейнічаць на гледачоў і слухачоў і прыцягваць іх увагу да выказванага.

Гэта яна пасадзейнічала на ўзнаўленне святкавання старажытнага беларускага свята - Купалля. Арганізавуюць яго ў ноч з 6 на 7 ліпеня на рацэ Нарва, непадалёк ад яе роднай вёскі - Рыбалы. Удзельнікі свята спяваюць, танцуюць, дэкламуюць вершы Янкі Купалы, апавядаюць легенды і пускаюць вянікі па рэчцы.

Беластоцкі Гарадскі аддзел БГКТ і зараз, у цяжкі час, калі не хапае фінансавых сродкаў на культурную дзейнасць, арганізуе сустрэчы з беларускімі літаратарамі і іншымі людзьмі. Пры аддзеле дзейнічае харавы калектыў пад кіраўніцтвам Сцяпана Копы ды тэатральны калектыў, які вядзе Янка Крупа.

Валянціна Ласкевіч з вялікай любоўю адносіцца да ўсяго роднага. Гэтая любоў дапамагае ёй пераадоляваць усе цяжкасці і перашкоды ў грамадскай працы на беларускай ніве. Гэта загартаваны на ўсе жыццёвыя цяжкасці чалавек. З моцнай воляй, з вытрымкай. А толькі такія людзі могуць дабіцца добрых вынікаў.

Мой кароценькі нарыс - гэта толькі спроба замалёўкі партрэта гэтай жанчыны, нястомнай слаўнай дзяячкі БГКТ.

Аляксандра Бергман

УЛАДЗІМІР САМОЙЛА - БЕЛАРУСКІ ДЗЕЯЧ У ПОЛЬШЧЫ Ё ГАДАХ 1919-1939

3 БЕЛАРУСКАЙ ГІСТОРЫІ

Гутарка ідзе пра Уладзіміра Самойлу, аб якім Янка Купала пісаў як „аб сваім найлепшым і найсправедлівейшым настаўніку”. Самойла быў толькі на чатыры гады старэйшы ад свайго вучня. У сувязі з сотай гадавінай з дня нараджэння Янкі Купалы паявілася многа дагэтуль неведомых дэталей з жыцця Самойлы. Але, нягледзячы на гэта, не хапае дастатковых інфармацый, каб магчы хаця б у зарысе прадставіць біяграфію такой шматколернай постаці. Асталося замнога белых плямаў на працягу доўгіх гадоў маўчання пра яго, каб можна было цяпер справіцца з так істотным пытаннем. У сувязі з гэтым, прадстаўлю выключна яго дзеянні ў беларускім руху на тэрыторыі Вільні ў гадах 1919-1939, трактуючы сённяшні артыкул як матэрыял да пытання аб яго біяграфіі.

У.Самойла нарадзіўся 17 студзеня 1879 года ў маёнтку Казіміраўка каля Менска. Дом быў культурны, праваслаўны, шляхоцкі, гербу „Суліма”. Ці быў расійскі, ці толькі русіфікаваны, цяжка сказаць. Сам У.Самойла лічыў сябе „расійскім чалавекам, але непарыўна звязаным з Беларуссю”.

Бацька і маці былі настаўнікамі. Бацька быў дырэктарам „Рэальнага вучылішча” ў Менску, да якога Уладзімір рыхтаваў Янука Луцэвіча. З гэтай пары пачынаецца іхняе сяброўства і далейшая апека Уладзіміра над Януком. Сам Самойла закончыў гімназію ў Менску ў 1898 годзе, а пасля гэтага рушыў у свет. Праўдападобна, вывучаў медыцыну, хімію, быў таксама студэнтам аднаго з гуманітарных факультэтаў. Сам пра сябе гаварыў, што з’яўляецца філолагам-славістам. Паводле рэляцый ягонага сына, дасканала валодаў сямю мовамі: расійскаю, польскаю, беларускаю, нямецкаю, французскаю, грэчаскаю і латынню. Весткі пра тое, як правёў гэты час у сталіцы ці іншых гарадах, вельмі скупыя. Вядома толькі, што з усіх запланаваных прафесій выбраў... літаратурную крытыку. Значыць, няро. У тракце сваёй вучобы часта наведваў Беларусь. З надзейных, хаця скупых інфармацый можна меркаваць, што быў цікавым і арыгінальным крытыкам. Відаць, як толькі вярнуўся ў Менск, быў прызнаны асяроддзем выдаўцоў, бо адразу распачаў сваю кар’еру ад удзелу ў працы рэдакцыі расійскіх газет. Стаў рэдактарам газеты „Минский Курьер” або „Северо-Западный Край”.

Вядома, што дзякуючы яго старанням у расійскай газеце „Северо-Западный Край” 15 мая 1905 года быў замешчаны верш Янкі Купалы пад загалоўкам *Мужык*, і то ў дадатку на беларускай мове. Быў гэта першы надрукаваны верш Купалы, таму Самойлу можна лічыць хросным бацькам паэта. Самойла быў адначасова яго энтузіястычным рэцэнзентам, перакладаў ягоны верш на расійскую мову і рабіў усё, каб увесці Купалу ў свет літаратуры. Здаецца аднак, што важнейшымі былі частыя сустрэчы Самойлы з Януком на працягу многіх гадоў, якія напэўна мелі адукацыйнае значэнне.

Самойла вельмі добра ведаў Беларусь, узровень ейнае культуры, яе жыццё, звычаі. Некаторыя мяркуюць, што Самойла прымаў актыўны ўдзел у беларускім

Уладзімір Самойла.

адраджэнскім руху ад часоў яго ўзнікнення. Няма сумненняў, што быў ён ідэалагічна звязаны з гэтым рухам і сябраваў з некаторымі яго важкамі, як, напр., з Луцэвічамі ў Менску або Б.Эпімах-Шыпілам у Пецярбурзе. Затым, асаблівае зацікаўленне маладога літаратурнага крытыка Купалаю не было выпадковым. Калі зразумеў, што Купала адароны талентам з Божае ласкі і што думае па-беларуску, пачаў рашуча настойваць, каб вучыўся, каб як найбольш пісаў, і то выключна на беларускай мове. Быў ён перакананы, што менавіта гэта з'яўляецца стыхіяй Купалы і ягоным прызначэннем. Мала гэтага, прадбачыў і нават пісаў, што з гэтага маладога паэта можа вырасці першы беларускі рамантык, і што ў будучыні можа адыграць у беларускай літаратуры ролю падобную да той, якую адыграў Тарас Шаўчэнка ва ўкраінскай літаратуры.

Пры царскіх часах, будучы крытыкам, апісваў і прадстаўляў многіх прагрэсіўных пісьменнікаў і паэтаў, між іншым Аляксандра Блока, з якім перанісваўся. Як і многія другія расійскія інтэлігенты, чакаў грамадскіх перамен. У вайне ўдзелу не прымаў. Пасля лютаскай рэвалюцыі ў 1917 годзе актыўна ўдзельнічаў у грамадскім жыцці: быў членам партыі Канстытуцыйнай дэмакратыі. Як кадэт, быў выбраны ў Думу горада Менска.

У снежні 1918 года Самойла, як многа беларускіх інтэлігентаў, якія баяліся Кастрычніцкай рэвалюцыі, пакінуў Менск і, відаць, пяхом падаўся ў Вільню. У Вільні сустрэў знаёмых з Менска і Пецярбурга, якія памаглі яму ўладкавацца; апрача гэтага добра ведаў горад, часта тут бываў. Пачаў навучаць у гімназіі Фердынанда Велера грэчаскай мове і латыні. Што яшчэ больш істотнае - пачаў працаваць у эміграцыйных расійскіх газетах, найбольш у газеце „Віленское Утро“, з якой супрацоўнічаў да канца.

Калі прыбыў у Вільню, было яму 40 гадоў і быў халасцяком. Тут ажаніўся і завёў сям'ю. Яго будучая жонка - Зоф'я Яніна Жылевіч - была палячкай, паходзіла з дробнай шляхты з над Вільні, па прафесіі была медсястрою. Жылі на вуглу вуліц Людвісарскай і Боніфратэрскай; жылі вельмі скромна. Жонка была многа маладзейшай за яго. Як сама сцвярджае, пражылі з сабой шчасліва дваццаць гадоў. Нарадзіўся ў іх сын, якога таксама назвалі Уладзімірам. Самойла аказаўся вельмі чутлым мужам і бацькам. Сына прызвайваў да дысцыпліны, праўдамоўнасці і іншых добрых паступкаў. Старанна клапаціўся пра тое, каб не прыносіць дамоў сваіх праблемаў, якіх у яго было дастаткова. Да сям'і даходзілі толькі тыя весткі, пра што гаварылася, і то галасно, дома, калі прыходзілі госці, сябры, кліенты. У штодзённым жыцці, як у многіх віленскіх сем'ях, размаўлялі на расійскай мове і на польскай. Наведвалі іх людзі з розных асяроддзяў: польскіх, расійскіх і беларускіх, перад усім аднак з круга выдатных беларускіх дзеячаў. Хопіць назваць тут найбольш вядомых: А.Луцкевіча, А.Неканду-Трэпку, княдзя А.Станкевіча, д-ра Я.Станкевіча з жонкаю, А.Уласава, Б.Тарашкевіча, які быў вельмі частым госцем, Р.Шырму, В.Багдановіча. Прыходзілі сюды таксама студэнты са сваімі работамі, вершамі. Нязрэз былі іхнімі гасцямі праф. Марыян Здзехоўскі з жонкаю, з якімі Самойла сябраваў.

Відаць, гэтае беларускае асяроддзе паўплывала на жыццё Самойлы ў Вільні - уключыўся актыўна да беларускага руху. Самойла прымаў вельмі актыўны ўдзел у выбарах у Сейм у 1922 годзе. Асабліва дзейнічаў у прэсе Цэнтральнага беларус-

кага выбарчага камітэта. Пасля выбараў стаўся адным з вядучых і найбольш баявых беларускіх публіцыстаў. Пачаў гаварыць і, што важнейшае, пісаць па-беларуску.

Тут трэба прыпомніць, што ў выбарчай кампаніі ў Сейм прымала ўдзел абсалютная большасць свядомых беларусаў, нягледзячы на адрозненні ў палітычным і ідэйным светапоглядах. Яднала іх мэта здабыцця як найбольшай колькасці галасоў, мандатаў, імкненне праявіць сваю сілу. Напэўна быў гэта радыкальны рух, але выразная ідэалагічная і палітычная дыферэнцыяцыя наступіць толькі пасля выбараў. Так склалася, што тыя, хто займаўся беларускай прэсай і іншымі друкамі - Максім Гарэцкі, Леапольд Родзевіч, Язэп Лагіновіч, Браніслаў Тарашкевіч - эвалюцыяніравалі да лагера крайніх левых. І менавіта з імі найчасцей сустракаўся ў сваёй дзейнасці Самойла. Тады ў прэсе істотную ролю адыгрываў Антон Луцкевіч.

З далейшага ходу падзей вядома, што ў асноўных справах Самойла меў іншыя погляды, чым тыя, хто названы вышэй. Аднак хваля ўзбуранага беларускага руху схавіла яго і несла, і ён дасканала адчуваў, чаго чакаюць чытачы левай прэсы. Думаючы сённяшнімі катэгорыямі, можна выказаць меркаванне, што рэдактары „напраўлялі” яго. Па-мойму, нічога такога не было. Па-першае, не з ім. Па-другое, ягоныя артыкулы былі свосасаблівыя і стылістычна аднародныя, можна іх было без цяжкасцяў адрозніць. Што важнейшае, не было тады „моды”, каб усё і ўсіх часаць пад адзін грэбень. Левая прэса дапускала на свае старонкі аўтараў з рознымі поглядамі. Усе, або амаль усе, з кім Самойла сутыкаўся ў беларускай прэсе, мелі за сабою дасведчанне ў адраджэнскім руху. А ён меў вялікія веды, дасканалае пярэ, быў начытаны. Дапаўняліся ўзаемна, і Самойлу было добра ў гэтым асяроддзі. Як сам сказаў, адчуваў сябе як „жывы чалавек”.

У 1924 годзе ў зборніку „Заходняя Беларусь” надрукаваў шырэйшае абмеркаванне пад загалоўкам „Гэтым пераможам!”. Выказаў у ім свае погляды на асноўныя справы. Асуджаў кожную рэвалюцыю „як спосаб змагання са злом”, асудзіў паслядоўнікаў марксізму, якія недацэнньвалі нацыянальнай праблемы, а трактавалі гэта выключна інструментальна. Беларускі народ лічыў у асноўным сялянскім народам, амаль аднародным, які зможа дасягнуць чаго-небудзь толькі тады, калі будзе дзейнічаць як суцэльная сіла. Пытанне інтэграцыі беларускага народу мучыла яго здавен, калі Беларусь не была яшчэ раздзелена Рыжскім трактатам. Яшчэ ў 1903 годзе задумваўся, як стварыць такія нацыянальныя касцёл, які стаўся б падставай да аб’яднання беларусаў - католікаў і праваслаўных. Рэлігію лічыў вельмі істотным маральным і этычным фактарам, які рэгулюе многія грамадскія праблемы народу. Важакоў беларускага адраджэння абвінавчваў у тым, што не цікавіліся пытаннем рэлігіі; між іншым, сярод яго сяброў было некалькі каталіцкіх і праваслаўных святароў. З усімі лозунгамі, якія беларусы высоўвалі ў выбарчай кампаніі ў Сейм, поўнаццо згаджаўся. Змагаўся з вялікадзяржаўным шавінізмам палякаў, гаварыў, што беларусам патрэбна аўтаномія, школа на роднай мове, сялянам - зямля. Яго артыкулы былі вострыя і палемічныя. У сувязі з карыснымі зменамі, якія адбыліся ў 1921 годзе ў Савецкім Саюзе ў нацыянальнай палітыцы, лічыў, што трэба прызнаць БССР як адзіную рэпрэзентацыю беларускага народу, а ўжо ва ўсякім выпадку трэба абанерціцца на ёй, як робіць гэта кожны нацыянальны

рух, які абанерціцца на бліжэйшай сабе дзяржаве. Тым больш, што БССР прызнала нацыянальнае пытанне, падтрымлівала і развівала нацыянальную культуру.

У Вільні пісаў вельмі многа. Сёння няма такіх магчымасцяў, каб усё ўзнавіць. Не толькі таму, што пісаў уступныя артыкулы, якія найчасцей былі без подпісу. Трэба тут адзначыць, што ў тагачасных газетах рэдка калі былі паддзены аўтэнтычныя подпісы. Пераважна выступалі псеўдонімы або артыкулы ўвогуле без подпісу. Раней найчасцей карыстаўся псеўдонімам Суліма. Потым пасыпаліся іншыя, розныя, і тыя, якія тут назаву, гэта рашуча не ўсе. Падпісваўся наступным чынам: у „Нашай Ніве” - Уладак з Казіміраўкі; у газетах міжваеннага перыяду: Наглядчык, Аглядчык, Stryus, Arg, Civis, Privatissimus, Gudas, Уладзімір Чэмер, Мінчук, Стары Мінчук, Alter Ego, Roxalanus, адной літарай C(S) або H(N) і многімі іншымі.

Я шукала тэкстаў Самойлы ў розных віленскіх газетах, і не толькі віленскіх. Знайшла, што пісаў у левыя беларускія газеты ў гадах 1922-1927: „Вольны Сцяг”, „Сын Беларуса”, „Голас Беларуса”, „Змаганьне”, „Новае Жыццё”, „Паша Слова”, „Паша Праца” - усе гэтыя газеты мянялі загалоўкі; у прэсу Цэнтрасаюза ў гадах 1930-1932: „Наперад”, „Беларускі Звон”; у літаратурны зборнік „Заходняя Беларусь” (1924), у кварталны часопіс „Калосы” ў 30-х гадах, быў аўтарам значнай кніжкі пад загалоўкам *Працэс 45 беларусаў у Беластанку*, выдадзенай Беларускай пасольскай клубам у 1923 годзе без аўтарскага подпісу.

Калі ідзе пра ўдзел Самойлы ў польскай прэсе, то друкаваўся ў дэмакратычным перыёдыку „Przegląd Wileński”, які быў прысвечаны перад усім нацыянальным пытанням і на старонках якога Самойла кранаў выключна беларускія тэмы. Тут варта падкрэсліць: „Przegląd Wileński” выдаваўся ад 1922 года аж да 1938 года, і Самойла змяшчаў у ім свае артыкулы аж да апошніх нумараў перыёдыка. Даваў ён туды найцікавейшыя артыкулы: частка з іх гэта пераклад з названых вышэй беларускіх перыёдыкаў. Сярод тых, якія друкаваліся толькі ў „Przeglądzie” можна, напр., назваць *Metamorfozy* (1928; Метамарфозы), *Skandaliczny elementarz* (1929; Скандальны буквар) - адзіны артыкул, надпісаны ягоным прозвішчам, *Kto lepszy* (1930; Хто лепшы), адну з найлепшых прац у сямі адрэзках з 1931 года пад загалоўкам „Nowy” і „najnowszy kurs polityki polskiej w sprawie białoruskiej” („Новы” і „найновейшы курс польскай палітыкі ў беларускім пытанні”). Сярод артыкулаў з апошніх гадоў увагу звяртаюць: уступны артыкул *Szanteriada* (1935), *Problem etniczny Polesia* (1937; Этнічная праблема Палесся). На старонках „Przeglądu” знайшлася вялікая рэцэнзія на працу Самойлы „Гэтым пераможам!” (1924). Самойла паказаны тут як чалавек усебакова адукаваны і вельмі начытаны.

Самойла пасылаў таксама розныя артыкулы ў славянскія выдавецтвы за мяжу. Сведчаць пра гэта тэксты, якія захаваліся ў Цэнтральнай бібліятэцы АН Літоўскай ССР у Вільнюсе. Змест публікацый невядомы, але, найпраўдападобней, кранае ў іх Самойла беларускія праблемы.

Пра стыль ягоных артыкулаў можна было б многа сказаць. Колькі б аднак ні пісаць на гэтую тэму - не будзе таго эфекта, які ствараюць самі публікацыі. Незалежна ад тэмы - збіраў да іх вельмі цікавыя і, неаднаразова, вельмі грунтоўныя інфармацыі, і незалежна ад інтэрпрэтацыі - кожны артыкул быў цікавы. Не сустраўся мне ніводзін такі артыкул, у якім не ссылаўся б Самойла да агульных

проблем; у размоўным стылі можна было б сфармуляваць гэта наступным спосабам: „што гэта дасць беларусам” або „ў якой ступені гэта датычыць беларусаў”.

Яго погляды на міжнародную сітуацыю таксама заўсёды былі цікавымі, нават у эміграцыйных расійскіх газетах, бо вельмі добра быў сарыентаваны: чытаў польскую прэсу, расійскую, заходнеэўрапейскую, не гаворачы ўжо пра віленскую. Не выпадкова сям’я гаворыць, што паглынаў кучы газет.

Усеагульна было вядома, што стыль Самойлы быў палемічны, востра крытычны і нават „з’едлівы”, як гаварылі і пісалі пра яго ў „Przeglądzie”.

Гавораць, што канфіскацыі беларускіх левых газет былі найчасцей выкліканы яго артыкуламі. Такія апініі ўзніклі небеспадстаўна. Так было з яго публікацыямі да канца 1927 года.

Асабліва ваяўнічы быў у першых гадах (1922-1924). Варта заўважыць, што рашуча крытыкаваў ён паслоў Беларускага сеймавага клуба ў 1923 годзе. Пра гэтым вельмі характэрнай рысай яго было - паводле слоў сям’і - што з усіх найбольш сябраваў з Б.Таранкевічам і менавіта яго крытыкаваў найвастрэй. Або яшчэ такая дэталі: газета „Новае Жыццё”, у якую напісаў свой артыкул *Беларускі Клуб у Польскім Сейме*, была фінансавана менавіта гэтым сеймавым клубам. Захаваўся незалежна ад сваіх работадаўцаў, значыць, адчуваў, што яму так можна - сведчыць гэта аб яго пазіцыі, а таксама аб яго характары.

У сваіх артыкулах часта атаесамліваўся з беларускім народам, выкарыстоўваючы такія словы: „наш беларускі народ”, „мы, беларусы”, „наша беларуская паэзія” і г.д. Ці пісаў так таму, што рэпрэзентаваў беларускую газету? Можна лічыць, што так павінен паступаць сумленны прафесіянал, ад якога чытач чакае гэтага. Ці сам адчуваў сябе беларусам? У кожным выпадку, артыкулаў не падпісваў сваім прозвішчам.

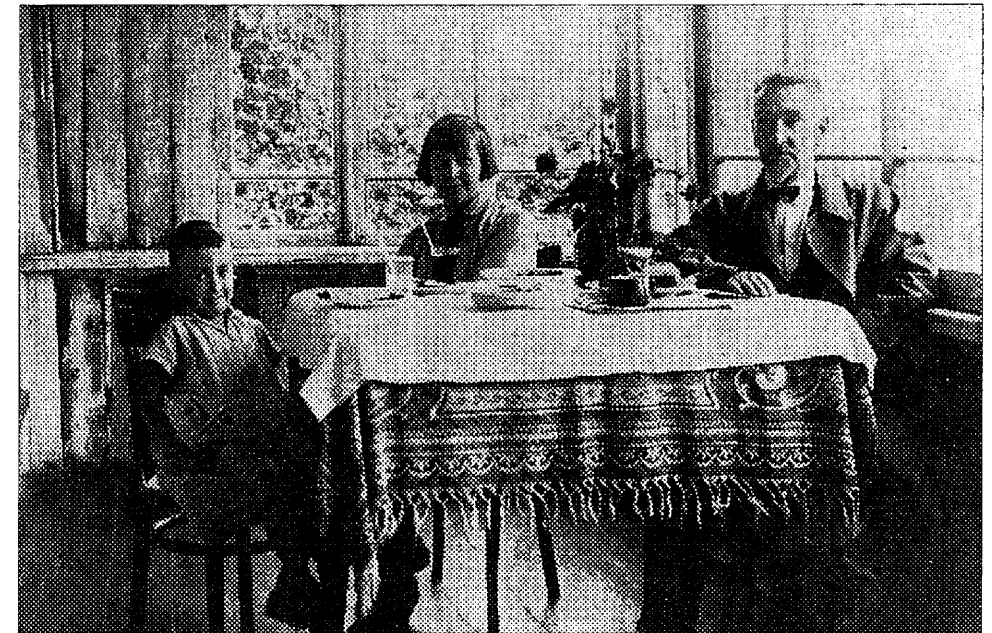
Галоўным відам яго творчасці была, як вядома, крытыка. Цэлы літаратурны аддзел вёў А.Луцкевіч. Але некалькі найнавейшых артыкулаў змясціў там таксама Самойла. Адносіліся яны да паэтычнай творчасці ксяндза Альбіна Стэповіча (ісеўд. Сваяк), аповесці Язэпа Нарцызава і інш. Варта тут звярнуць увагу на паступныя моманты. Самойла старанна слядзіў за навуковай творчасцю беларусаў на Літве, хаця палітычныя адносіны з імі тады не складаліся найлепш. Ён перыёдык „Крывіч”, а асабліва *Гісторыю беларускай (крыўскай) кнігі*, напісаную В.Ластоўскім, вельмі хваліў. Вялікай рэцэнзіі даў загаловак *Выдатная праца*. Самойла лічыў, што ўсялякія навуковыя працы павінны стацца здабыткам усяго народу. Навукі нельга дзяліць: ёсць толькі адна нацыянальная навука, хаця раздзелена дзяржаўнымі межамі. Свайго ранейшага вучня, Купалу, калісь назваў: „сам кароль нашай паэзіі”.

Гавораць пра літаратурную крытыку віленскага перыяду нельга не пазваць брашуры „*Праф. Здзекоўскі аб беларускай душы*”. Гэта палеміка з прафесарам, які чытаў у Віленскім універсітэце лекцыю пра У.Сыракомлю пад загалоўкам *Літоўска-беларускі элемент у польскай творчасці*. Брашура Самойлы з’яўляецца адказам на пытанне, ці Сыракомля быў польскім паэтам. На ягоную думку, быў ён беларускім паэтам, але спаланізаваным. Можна з гэтым тэзісам згаджацца, ці не, але брашура цікавая.

У гэтым перыядзе 1922-1927 Самойла быў таксама актыўным членам розных беларускіх таварыстваў і камітэтаў. Як вынікае з паліцэйскіх дакументаў і дакументаў Генеральнага штаба Польскага войска, Самойла залічаўся да важакоў беларускага руху ў Вільні, быў членам Беларускага нацыянальнага камітэта ў Вільні і Беларускага навуковага таварыства - ад 1924 года. Прымаў удзел у розных сходах, нарадах. Сям’я расказвае, што: па цэлых днях недзе ганяўся, а да пішучай машынкі сядзеў толькі вечарам і працаваў да позняй ночы. Адно вестку пра Самойлу пакінуў Тарашкевіч: у сваёй біяграфіі з 1933 года запісаў, што пасля ўзнікнення Грамады, у снежні 1925 года Самойла быў назначаны кіраўніцтвам Грамады да ўдзелу ў цэнтральнай рэдакцыі, якая мела апекавацца ўсімі грамадаўскімі выдавецтвамі.

Восенню 1927 года адбыўся VII Пленум ЦК КПЗБ, дзе фактычна былі прыняты ўсе пастулаты, якія ставіліся ў БССР, а менавіта: класавая барацьба ў вёсцы, значыць, змаганне з т.зв. кулакамі, ліквідацыя цараспалосіцы, супраць чаго выступалі сяляне ў Польшчы, пазітыўная ацэнка калектывізацыі ў БССР, што, замест нацыянальнага руху, які ўзначальвалі, прывяло да ўзнікнення поўнага нігілізму.

Беларускімі газетамі авалодаў іншы клімат і тады Самойла скіраваў „*Ліст у*

Уладзімір Самойла з жонкаю і сынам (1924 - 25)

рэдакцыю” газеты „Наша Праца” Н-р 7 ад 22.X.1927 г., у якім заявіў, што ў такой атмасферы „не можа дыхаць” і выступае фармальна з усіх беларускіх газет і іншых беларускіх арганізацый. Было яму цяжка, меў тады 50 гадоў. Адказ рэдакцыі быў кароткі: што стаіць на глебе „класавай барацьбы” і што падзел на групы ў беларускім грамадстве з’яўляецца нармальнай справай.

Некаторыя тлумачаць гэты крок Самойлы як здраду або адыход ад беларускіх пытанняў. Фактычна так не было. У 1930 годзе Самойла зноў працаваў у Беларускім навуковым таварыстве і многа часу прысвячаў бібліятэцы пры музеі імя Івана Луцкевіча, будучы фармальна і грамадска яе бібліятэкарам. Многа зрабіў для яе ўпарадкавання. Жонка Самойлы расказвала, што заўсёды (у дваццатыя гады) свае артыкулы ў беларускія газеты пасылаў Луцкевічу праз яе. Калі не было Луцкевіча дома, ведала, дзе знаходзіцца ключ, і клала артыкул на пісьмовым сталі.

Беларускія справы ў далейшым цікавілі Самойлу. Відаць гэта ў артыкуле ў „Przeglądzie Wileńskim” (1931 г.) пад загалоўкам „*Nowy i „najnowszy” kurs polityki polskiej w sprawie białoruskiej*” („Новы і „найновы” курс польскай палітыкі ў беларускім пытанні”), у якім вельмі крытычна ацаніў палітыку камірамісаў, якія ідуць задалёка. Апісаў яе паражэнне і прыйшоў да высновы, што піводная партыя Польшчы не была зацікаўлена вырашэннем беларускіх пытанняў, што ў трыццацых гады ўлада лічыла беларускія праблемы як неіснуючыя, а Варшава прыняла пункт гледжання згодны са становішчам Масквы.

Некалькі слоў на заканчэнне. Беручы пад увагу дзейнасць Самойлы ў Вільні, яго спосаб жыцця, можна смела сцвердзіць, што быў ён чалавекам вельмі працавітым, з вялікай унутранай дысцыплінай. Меў жывы ёмісты розум, быў загартаваны фізічна. Быў усеагульна прызнаны чалавекам таленавітым і адважным. Таму цешыўся пашанай не толькі свайго асяроддзя.

Нехта сказаў, што калі б зрабіць выбар ягоных артыкулаў з віленскага асяроддзя, атрымалася б найбольш жывая карціна жыцця беларусаў у міжваеннай Польшчы, якую бачыў дасканалы публіцыст і намаляваў згодна з пунктам гледжання беларусаў. Думаю, што і такі дзень надыйдзе.

1 верасня 1939 года гітлераўскае войска напала на Польшчу. Хаця ў міжнароднай сітуацыі Самойла арыентаваўся вельмі добра, невядома, ці быў здзіўлены ўваходам Чырвонай Арміі ў Вільню. Дома душыў усе праявы панікі. Новых знаёмых, якія гаварылі, каб пакінуў Вільню і эміграваў - адкінуў. Наадварот, задумваўся, як сарганізаваць жыццё ў новых умовах і спадзяваўся, што зможа працягваць працу ў музеі імя Івана Луцкевіча. Больш-менш у падобны спосаб вялі сябе яго знаёмыя беларусы: А. Луцкевіч, А. Уласаў і інш.

Але сталася па-другому. 8 кастрычніка 1939 года Самойла быў арыштаваны. Пачаткова сядзеў у турме на Лукішках, а потым у арышце ў Старой Вілейцы. Трымалі яго разам з іншымі беларусамі (м.інш. з А. Луцкевічам) вельмі доўга, аж да моманту ўваходу гітлераўскага войска ў Расію. Толькі тады пачалі ўсіх арыштаваных высылкаў з Вілейкі ў бок Расіі **пыхатою і бягом!** Самойлу тады было звыш 61 года... Хто траціў сілу - забівалі на месцы. Як і многія іншыя, закончыў сваё жыццё ў 1941 годзе, але дакладна дзе і калі - невядома.

(з польскай мовы пераклала Ніна Баршчэўская)

Уладзімір Юзвюк

ДА 65-ГОДДЗЯ ГРАМАДЫ

Стараннем ГП БГКТ і пры дапамозе ВК ПАРП у 1965 годзе была праведзена ў Беластоку найвялікшая навуковая сесія, прысвечаная Беларускай Сялянска-Работніцкай Грамадзе 1925-1927 гадоў. Гэтая сесія мела так важнае значэнне ў ацэнцы дзейнасці арганізацыі, што хацелася б, з пазіцыі часу, падзякаваць аўтарам паасобных апрацовак і, асабліва, Барысу Нікіцюку, які правёў доследы на ўсходняй Беласточчыне і апублікаваў шмат, можа не заўсёды дапрацаваных, матэрыялаў, а таксама Аркадзію Лашэвічу, які ўзяў на сябе палітычную адказнасць за запачаткаванне рэабілітацыі Грамады і выхад ніянерскай, хоць скромнай, публікацыі „*Powstanie i działalność Białoruskiej Włościańsko-Robotniczej Hromady na Białostocczyźnie*”, Беласток 1973.

Даследчыкі нацыянальнага руху ставяць сабе пытанне, як гэта сталася, што цёмны, лапцюжны народ, без выразных адзнак нацыянальнай свядомасці, змог стварыць найбольш масавую ў тых гады ў Еўропе рэвалюцыйна-дэмакратычную арганізацыю сярод беларускага сялянства.

На Беласточчыне яе бурлівы ўзрост выклікала некалькі фактараў. Да асноўных трэба аднесці выключна цяжкое эканамічнае становішча сялян. Яны пасля пяці-васьмі гадоў бежанства ў Расію вярнуліся на свае цалкам знішчаныя гаспадаркі. Спаленыя або разбураныя ў час ваенных дзеянняў пабудовы, разграбленыя адна-вяскоўцамі або рабавальнікамі з заходняй Беласточчыны маёмасць, заросшае ворыва, педахоп жывёлы, збожжа, прадуктаў харчавання, хваробы рабілі жыццё немагчымым.

Улады, замест дапамогі, гарантаванай беларусам у Рыжскім мірным дагаворы, у канстытуцыі з 1927 года і ў іншых важных дакументах, пачалі праводзіць адкрытую акупацыйную палітыку. Ставілі перашкоды ў набыцці будаўнічага дрэва з Белаежскай пушчы і іншых лясоў, у выхадзе моладзі да працы ў гарады, у адкрыцці рамесніцкіх майстэрняў і ганчарных крамаў. Зліквавалі навучанне дзяцей на роднай мове, забаранілі нават ужываць беларускую мову ў публічных месцах і спяваць народныя песні ў вёсках. Хвалюванні выклікала ўніяцтва, якое зноў пачынала ўводзіцца, пашырэнне пілсудчыкаўскага асудніцтва там, дзе і так адчувальны быў зямельны голад, звальненні з працы, насыланне на сялян паліцыі, секвестрацыяў.

Другім фактарам, які ўздзейнічаў на бурлівае развіццё БСРГ на Беласточчыне, было зрэвалюцыянізаваўне сялянства ў гады Кастрычніцкай рэвалюцыі. Прыгнятаючая іх большасць, будучы ў бежанстве, брала ў ёй неспрэчны ўдзел або сімпатызавала яе лозунгам, захаплялася фармаваннем беларускай дзяржаўнасці, адраджэнскімі ідэаламі, першымі поспехамі ў галіне гаспадаркі і культуры на Беларусі ў дваццатыя гады.

Сярод іншых фактараў трэба адзначыць таксама дзейнасць мясцовых партызанскіх арганізацый розных палітычных, але заўсёды антыўрадавых, арыентацый (Хмара, Чорт, Муха, Скамарох і іншыя), а таксама такіх партый, як КПЗБ і НПХ. Мясцовыя беларусы ў сваёй масе не рашаліся аднак пачаць збройнае паўстання,

але выявілі сваю сілу ў выбарах у Сейм 1922 года, аддаючы галасы на кандыдатаў Блоку нацыянальных меншасцяў і выбіраючы сваіх адзінаццаць паслоў, у тым ліку жыхара Беластоцка Паўла Валюшына з вёскі Гаркавічы Сакольскага павета.

Пяма сумненняў у тым, што чарговым фактарам бурнага ўзросту Грамады была яе праграма, выпрацаваная Сеймавым пасольскім клубам БСРГ, створаным 24 чэрвеня 1925 года. Прыгадайма яе асноўныя пункты: легальная барацьба за ўз'яднанне беларускіх зямель у адну рэспубліку пад уладаю сялян і рабочых, агульнадэмакратычныя пераўтварэнні, у тым ліку: увядзенне навучання на роднай мове, аддзяленне царквы ад дзяржавы, зліквідаванне памешчыцкай і царкоўнай уласнасці. Ставілася на ўзмацненне індывідуальнай гаспадаркі сялян, скарачэнне вайскавай службы, знясенне кары смерці, скасаванне пілсудчыкаўскага асуджэння на беларускіх землях, увядзенне сапраўднага раўнапраўя ўсіх грамадзян, незалежна ад нацыянальнасці, веравызнання і палітычных поглядаў.

Першыя весткі аб заснаванні Грамады дайшлі на ўсходнюю Беластоцкіну з грамадаўскай прэсы і ненапрэмна ад пасла Паўла Валюшына, які наведваў гэтую тэрыторыю і ўдзельнічаў у мітынгх, карыстаючыся пасольскім імунітэтам. Захаваліся весткі з яго бытнасці ў Беластоку (некалькі разоў), Бельску, Белавежы, Гарадку, Гайнаўцы, Кляшчэлях, Міхалове, Нараўцы, Нарве, Саколцы, Старым Беразове, Супраслі. Некаторыя мясцовасці наведвалі таксама іншыя паслы: Браніслаў Тарашкевіч, Пётр Мятла, Сымон Рак-Міхайлоўскі і іншыя.

У суседніх вёсках гурткі арганізавалі ўжо самі сяляне, якія ўдзельнічалі ў мітынгх і атрымалі літаратуру. З увагі на недакладныя даследы арганізацыйнага развіцця Грамады, нельга стварыць правільнага вобразу пашырэння сеткі гурткоў. На падставе гутаркі, праведзенай у 1965 годзе з былым жыхарам Жыўкова Аляксандрам Кісялём - сваяком Паўла Валюшына і Сяргея Прытыцкага - можна прасачыць, як арганізавалася Грамада ў мала вядомым асяроддзі. Знаходзячыся з бацькам у Гаркавічах, ён згадзіўся быць упаўнаважаным на арганізаванні гурткоў у сваім месцы жыхарства. У сувязі з гэтым, атрымаў з ЦК Грамады паўнамоцтвы і патрэбную літаратуру. Недзе ў пачатку 1926 года дагаварыўся з Дзямянам Канэцкім і братамі Раманчукамі з Альшанкі Заблудаўскай гміны аб сарганізаванні сходу, на які атрымаў дазвол. Присутнічала на ім з Альшанкі, Гнецюкоў, Трасцянікі і Сяськоў каля 15 асоб і 2 паліцэйскіх, якія захоўваліся лаляльна. Присутным была ўручана літаратура. На сходзе абмяркоўваліся агульныя заданні арганізацыі і паклікання гурткоў. Потым А.Кісель удзельнічаў у арганізацыйных сходах у Гнецюках, Трасцяніцы і Сяськах. Быў пасля членам павятовага камітэта БСРГ у Беластоку (размяшчаўся ён на вуліцы Віцебскай 1 або 2). Адтуль атрымліваў літаратуру па пошце і даручаў грамадцам у паасобныя гурткі. Актывісты з Трасцянікі арганізавалі новыя гурткі ў Бялях і Сацах.

Захавалася крыху вестак аб тэрытарыяльным размяшчэнні гурткоў. Паводле Б.Нікіцюка, у Беластоцкім павеце было іх 37, у Бельскім - 79 і ў Сакольскім - 26, што разам дае 142 гурткі. У іншым месцы публікацыі аўтар падае адпаведна: 60, 90 і 30, разам 180 гурткоў. Сапраўдны лік астаецца невядомым. Услед за тым жа аўтарам лік членаў Грамады на Беластоцкіне можна акрэсліць на прыблізна 6700 асоб, у тым : у Беластоцкім павеце 2700, у Бельскім - 3000 і ў Сакольскім - 1000. Круглыя лікі сведчаць аб недакладнасці даных. Я асабіста пераканаўся, на прык-

ладзе Трасцянікі, што самі члены гуртка падавалі розныя, нават не параўнальныя, лікі арганізацыі (ад 25 да 122 членаў).

Раёнамі, у якіх зараджалася Грамада на Беластоцкіне, трэба аднак лічыць гміны Гарадок і Белавежу. У Гарадку гурток арганізаваўся 4.VII.1926 года, а ў суседняй вёсцы Дзернякова - 9.VII. Найвялікшы ўзрост тут наступіў у жніўні: Залукі, Бялявічы, Мялешкі, Пяшчанікі, Валілы, Случанка, для іншых мясцовасцяў не пададзена датаў. Многіх мясцовасцяў, у якіх існавалі гурткі, у спіску няма зусім, у тым ліку згаданай вышэй Альшанкі, Сяськоў, Тапалян, а магчыма і іншых вёсак.

У гміне Белавежа першы гурток сарганізаваўся 12.VII.1926 года ў Заставе, а 25.VII. - у Падальянах. Абставіны паўтараюцца. На працягу жніўня і некалькіх асенніх месяцаў гурткі ўзніклі ва ўсіх пушчанскіх вёсках. Быў гэта пратэст супраць тэрору асеўшых тут контррэвалюцыйна настроеных да сялян салдатаў Булак-Балаховіча.

У канцы ліпеня ўзніклі два чарговыя цэнтры Грамады: на Сакольшчыне (Вярхлессе, Астравы - Паўночны і Паўднёвы і іншыя вёскі) і вакол Орлі (Грабавец, Новае Беразова, Стары Корнін, Рэдуты, Міклашэва).

Нейкі перапынак у арганізацыі гурткоў наступіў у верасні і кастрычніку, а ўзрост арганізацыйнай актыўнасці - у лістападзе і снежні (хіба пасля заканчэння палявых работ і разгрому павятовых з'ездаў).

Трэба звярнуць увагу, што гурткі Грамады існавалі ў Васількове, Харошчы, Супраслі, Зверках, Тапільцы, у якіх зараз нават не існуе БГКТ. Налічалі да іх таксама яўрэі і некаторыя палякі.

Найбольш дакладна апісана дзейнасць найвялікшага на Беластоцкіне гуртка Грамады ў Трасцяніцы. Арганізоўваўся ён, хіба, у верасні 1926 года, а ў пачатку наступнага года налічваў ужо 122 члены. На працягу чатырохмесячнага існавання адбыліся два агульныя сходы за дазволам улад і тры або чатыры - без дазволу, а яго праўленне і актывісты (каля 15 асоб) збіраліся кожны тыдзень. На сходах уголас чыталася грамадаўская прэса, абмяркоўваліся падзеі ў нашай краіне, асабліва ў Сейме, і міжнародныя абставіны, перадаваліся весткі з БССР, рыхтавалася першамайскае свята, разглядаліся пытанні неаплачвання падаткаў і магчымасці працы ў Белавежскай пушчы або на прамысловых прадпрыемствах, як дадатковых крыніц утрымання, спяваліся рэвалюцыйныя песні на рускай мове і народныя песні на мясцовым беларускім дыялекце.

Параўноўваючы фрагментарныя справаздачы з пасяджэнняў іншых гурткоў, можна дайсці да вываду, што іх тэматыка была ўсюды падобная, але інтэнсіўнасць працы - розная. Многія гурткі змаглі адбыць толькі па адным агульным сходзе, а пасля, скрываючыся ад паліцыі, праводзілі пасяджэнні праўленняў або вялі індывідуальную дзейнасць (разнос прэсы, наведванне мацнейшых гурткоў).

У пачатку 1926 года кіраўніцтва Цэнтральнага Камітэта БСРГ вырашыла паклікаць павятовыя камітэты, заданнем якіх было б кіраванне працай гурткоў. На тэрыторыі, якая нас цікавіць, такія камітэты ўзніклі ў Беластоку, Бельску і Саколцы. На жаль, аб іх арганізацыйнай працы ведаем мала, можа таму, што існавалі яны ўсяго некалькі месяцаў. Сам факт іх заснавання быў вядомы і пазітыўна ўздзейнічаў на працу гурткоў, хаця б на наладжванне распаўсюджвання грамадаўскай прэсы, лістовак і іншай літаратуры. Здаецца аднак, што існаванне

гэтых камітэтаў вельмі ўстрыжывалі тагачасныя ўлады. Дагэтуль лічылі яны беларусаў „пасіўнай масай без ніякай нацыянальнай свядомасці”, якую трэба толькі навучыць „думаць па-польску”. Датычыла гэта асабліва Беласточчыны, якая трактавалася як буферная тэрыторыя паміж Польшчай і Крэсамі Ўсходнімі. Таму спачатку павятовыя, а часам і гмінныя ўлады, ахвотна выдавалі дазволы на скліканне сходаў у гуртках, але пад варункам свабоднай прысутнасці паліцыі або прадстаўнікоў адміністрацыі. Прадстаўнікі гэтыя, знешне задаволеныя, праводзілі грунтоўнае распазнаванне абставін. Аднак познія восенню 1926 года змянілі тактыку. Пачалі мэтанакіравана перашкаджаць у працы: не даваць дазваляў на сходы гурткоў, караць тых сялян, якія згаджаліся ў сваіх хатах праводзіць мерапрыемствы, насілаць пад эскортай паліцыі секвестратараў, канфіскаваць легальную літаратуру, якая дасылалася з Вільні па пошце.

Рэпрэсіі гэтыя, як заўсёды сярод беларусаў, выклікалі магутны ўзрост антыўрадавых настрояў, якія ўліліся ў легальную Грамаду. У лістападзе масава пачалі арганізоўвацца новыя гурткі. Іх сходы мелі вельмі бурлівы характар, а пры тым праводзіліся без дазволу. У многіх мясцовасцях (Белавежы, Трасцяныцы, Гарадку) грамадаўцы выкідалі паліцыю з хатаў, арганізавалі сходы ў пунях, а нават на вуліцы, што лічылася асаблівым парушэннем права.

Мясцовыя ўлады вырашылі не дапусціць да павятовых з'ездаў і да гэтага інтэнсіўна рыхтаваліся, чаго нельга сказаць аб грамадаўцах, унённеных у сваёй сіле і сіле беларускіх паслоў: у іх магчымасці наўплываць на ўлады. Пры дапамозе баявых дружин у цывільнай вопратцы былі разгромлены павятовыя з'езды ў Беластоку, Саколцы і, фактычна два, у Бельску. Першы меў адбыцца ў мясцовай кіназале, але паліцыя змусіла ўладальніка сарваць дагавор, а дэлегатаў сустрэла на панадворку баявая дружина палкамі і каменнем. Да бойкі грамадаўцы не дапусцілі, лічачы яе правакацыяй. Адразу вырашылі правесці з'езд у Трасцяныцы, з увагі на прысутнасць адтуль дэлегатаў, моцнае згуртаванне насельніцтва вёскі і баявы дух мясцовай моладзі. Але з неведомых прычын павятовы з'езд быў скліканы на 5.XII.1926г. у Старым Беразове, аддаленым ад усіх гарадоў. Выбар мясцовасці аказаўся няўдачным. Арганізатары не прадбачылі хуткага з'яўлення баявой дружны, у тым асабліва агрэсіўных булак-булаховічаў. Да ўсяго гэтага неспрыяльнае надвор'е (нізкая тэмпература і страшэнная завея) змяніла магчымасць прыбыцця на з'езд дэлегатаў і запрошанай моладзі з адлеглых вёсак.

Стараберазоўскія падзеі: разгром павятовага з'езду Грамады, пабоі паслоў Пятра Мятлы і Паўла Валашына і іншых удзельнікаў, разгледжванне злачынства ў Сейме - шырока вядомыя. Аб іх пісала грамадаўская прэса („Наша справа, н-ры 4 і 6 са снежня 1926 года), тагачасная польская прагрэсіўная прэса. Успамінаюцца яны ў міжваенных выданнях, такіх як: *H.Matejczuk i W.Anchimowicz, Rewolucyjne tradycje Białostocczyzny*, 1954,s.89; *B.Nikitiuk, Czerwona Hajnowka*, 1958, s.57; *Powstanie i działalność BWRH na Białostocczyźnie*, 1973 і іншых. У 1966 годзе БГКТ правяло з нагоды 40-й гадавіны вялікую вечарыну ў Старым Беразове, спалучаную з адкрыццём мемарыяльнай дошкі, а ў 1985 годзе - разам з БДА - другую (у той жа мясцовасці) вечарыну з нагоды 60-й гадавіны.

Вельмі цікавай з'яўляецца неапублікаваная дагэтуль справаздача аб тых падзеях, якую атрымаў я ў верасні 1965 года ад Рыгора Яноўскага. Ён не залічаў сябе

да арганізатараў з'езду, быў тагачасным солтысам у вёсцы, суправаджаў нават павятовага старасту і каменданта. Р.Яноўскі наведаў будынак пасля пагрому, ведаў нават, што члены баявой дружны атрымалі ганарар за ўдзел у пагроме. Усё гэта дзіўнае, але пададзеныя пасля 40 гадоў факты ўзбагачаюць нашы веды аб тым, што здарылася ў Старым Беразове 65 гадоў таму назад.

Успаміны Рыгора Яноўскага былі напісаны на руска-беларуска-польска-стараберазоўскай мове. У артыкуле пазваляю сабе перадаць іх на літаратурнай беларускай мове.Будынак Яна Трашчоткі ў Старым Беразове мог памясціць да 400 асоб. Арганізатары атрымалі дазвол павятовага старасты. У вызначаны дзень грамадаўцы пачалі прыбываць да вёскі яшчэ ноччу. Паліцыя таксама з'явілася ўначы, абставіла ўсе дарогі, а конная паліцыя ездзіла вакол вёскі і затрымлівала людзей, якія ішлі на з'езд як на вялікае свята. Тых, хто дамагаўся пропуску - арыштоўвалі і замыкалі ў хатах на акраінах вёскі. Спачатку паслы прасілі паліцыю, каб выпусціла іх, а пасля дайшлі да вываду, што гэтая працэдура зойме ім увесь дзень і не будзе часу на правядзенне з'езду.

З'явіліся павятовы камендант, стараста і каля 100 п'яных пагромишчыкаў, якія атрымалі ад паліцыі па 15 злотых за днёўку. У вёсцы было ўжо амаль 300 грамадаўцаў.

З'езд адкрыў пасол П.Валашын, а другі пасол П.Мятла паспеў толькі сказаць, што польскі народ атрымаў незалежнасць дзякуючы Кастрычніцкай рэвалюцыі, а санацыйны ўрад хоча ўжо нас закаваць у кайданы, як пасыпаліся праз вокны каменні, кавалкі дроў, а пасля былі выламапы дзверы і вокны. У гэты момант удзельнікі з'езду пачалі спяваць „Ад веку мы спалі...”, але не дакончылі песні, таму што многія былі ўжо моцна параненыя, а натоўп паліцыі і баявой дружны ў хаце павялічваўся. На панадворку было многа коннай паліцыі. Паслы звярнуліся да каменданта, каб спыніў бойку, але той толькі развёў рукамі. Удзельнікі з'езду пачалі ўцякаць з хаты, але іх сустрэлі набоямі. Большасць схавалася ў вёсцы, найгорш былі катаваныя тыя, хто ўцякаў у поле. Паліцэйскія не выпускалі з хатаў жыхароў вёскі аж да позняга вечара. Конная паліцыя, як адурэлая, ганялася па вёсцы і біла кожнага сустрэчнага. Пад канец масакры да сені з паднесенымі рукамі выйшлі камендант і стараста, якіх намылкова таксама патурбавала паліцыя. Я ў гэты момант выходзіў за старастам і таму не быў пабіты. Жывучы насупраць хаты з'езду, зайшоў дадому, узяў адзнаку старасты і вярнуўся. У хаце натоўпу ўжо не было, але набачыў вобраз, як пасля землеатрасення: вокны, дзверы, печ - усё пабітае, падлога ў крыві. Паслы, акрываўленыя, стаялі апершыся аб печку. Папрасілі даць фурманку да Гайнаўкі, а калі тая пад'ехала, камендант запрапанаваў эскорт, на што паслы адказалі, што бандыцкай дапамогі не хочуць. Эскартавалі іх сяляне.

На трэці ці пяты дзень прыехаў ізноў камендант з паліцыяй, якія паклікалі мяне і некалькіх жыхароў вёскі дзеля падпісання фальшывага пратакола аб нападзе сялян на грамадаўцаў і пабіцці іх. Аднак ніхто з прысутных такіх патрабаванняў не выканаў, за што я быў арыштаваны. Аб гэтым факце нейкая праўдавая газета апублікавала непраўдзівую вестку...

Пагромы павятовых з'ездаў Грамады і здзекі з арыштаваных выклікалі агульнае абурэнне членаў арганізацыі і ўсяго насельніцтва. Хутка пачаў узростаць лік

членаў сярод гарадскіх рабочых і інтэлігенцыі. Разам з імі ў Грамадзе знайшліся многія дзеячы КПЗБ і НПХ. 28.XI.1926 года ў Беластоку адбылася нават суюольная нарада гэтых арганізацый. У многіх мясцовасцях былі пакліканы гмінныя камітэты Грамады. Перыяд ад разгрому стараберазоўскага з'езду да масавых арыштаў грамадаўцаў Б.Нікіцюк правільна назваў „другім этапам развіцця Грамады”. І, хіба, апошнім, найбольш драматычным.

У дзень святкавання Новага года паводле старога стылю на Беласточчыне, а пасля на тэрыторыі ўсёй Усходняй Беларусі пачаліся арышты дзеячаў Грамады, КПЗБ і іншых прагрэсіўных арганізацый. Найбольшай лютасцю праславілася бэльская дэфензіва. Тысячы затрыманых нявінных людзей пасля скатавання былі звольнены з прычыны браку доказаў, многія атрымалі аднак прысуды ад 2 да 8 гадоў турмы.

Расправа над Грамадой і беларускімі пасламі выклікала хвалю незадавальнення ва ўсёй краіне. Адгукнуліся на яе таксама працоўныя СССР, Германіі, Англіі, ЗША, Бразіліі і іншых краін.

У літаратуры паслярэпрэсійны перыяд, здаецца, няўдачна характарызуецца як трэці этап ажыўленай дзейнасці Грамады, асабліва яе гурткоў. У сапраўднасці, большасць грамадаўцаў накінула арганізацыю. Не было ў тых гады на вёсках інтэлігенцыі, якая змагла б пакіраваць гэтым масавым грамадскім рухам у змененых умовах. Частка членаў стварыла гурткі Таварыства беларускай школы, некаторыя сталіся дзеячамі КПЗБ, НПХ або прафсаюзаў у Беластоку і Гайнаўцы.

Увесь міжваенны перыяд і ў першыя гады народнай улады ў Польшчы аб дзейнасці БСРГ не ўспаміналася з увагі на прычэпленне ёй кляймо буржуазна-нацыяналістычнай арганізацыі. І толькі ў палове пяцідзсятых гадоў паявіліся нясмелыя галасы ў яе абарону ў кантэксце з КПЗБ. Кульмінацыйным момантам яе рэабілітацыі былі аднак святкаванні 40-годдзя на Беласточчыне. 26.VI.1965 года ГП БГКТ суюольна з ВК ПАРП падрыхтавалі ў кінатэатры прафсаюзаў у Беластоку ўрачыстую вечарыну, у якой удзельнічалі прадстаўнікі ўсіх грамадска-палітычных улад Беласточчыны, заснавальнікі НПХ Альфрэд Фідаркевіч і беларускі пасол Фелікс Галавач. У верасні ў Музеі рэвалюцыйнага руху ў Беластоку была адкрыта найвялікшая выстаўка аб Грамадзе, якая пасля экспанавалася ў многіх мясцовасцях нашага ваяводства.

27.X.1965 года ГП БГКТ і ВК ПАРП арганізавалі папулярна-навуковую сесію, у якой удзельнічала звыш 80 асоб, у тым ліку каля 30 дзеячаў Грамады, КПЗБ і КПП з Варшавы, госці з БССР, былыя грамадаўцы і прадстаўнікі БГКТ. Хіба ўпершыню ў будынку Ваяводскага Камітэта ПАРП дакладчыкі выступалі на польскай, беларускай і рускай мовах. Сорамна аднак успамінаць, што матэрыялы з гэтай сесіі (170 старонак друку) праляжалі ў Аддзеле прапаганды ВК восем гадоў і былі б загінуты з віны сакратара Вітальда Мікульскага канчаткова, каб не сігнал Міхася Насовіча - супрацоўніка таго ж аддзела і мая станоўчая інтэрвенцыя ў першага сакратара Аркадзія Лашэвіча (чаго В.Мікульскі мне ніколі не дараваў). Гады чакання на выхад публікацыі знеахвоцілі да далейшых даследаванняў аўтараў апрацовак, забылі пра яе ўдзельнікі сесіі, адышлі назаўсёды многія грамадаўцы, якія змаглі б унесці дапаўненні. Час спрыяў таму, што ўсеўладныя былыя

дзеячы КПЗБ і КПП прыпісвалі Грамадзе празмерную рэвалюцыйнасць і прычымлі яе нацыянальны характар.

Незалежна ад усяго гэтага Беласточчына, дзякуючы інспіратарскай ролі БГКТ, абараніла гонар Грамады, не толькі яе кіраўніцтва, але простага народу, які так гарача падтрымліваў яе праграму. Таму зараз маем права і абавязак адзначаць чарговыя гадавіны БСРГ і папулярываць яе ідэалы сярод падростаючага пакалення, як слаўную гістарычную спадчыну.

¹ Збор матэрыялаў, пасля 40-гадовага маўчання, аказаўся вельмі няўдзячным заданнем, і толькі інтуіцыя, адданасць свайму асяроддзю данамаглі мне яго закончыць. Спачатку было спісана пяць даведак, часта супярэчлівых, што ўсхвалявала апошніх удзельнікаў. Многія грамадаўцы змянілі палітычныя погляды, пачалі прыпісваць сабе празмерныя заслугі, іншыя зусім замоўклі, баючыся рэпрэсій. Прышлося правесці бурлівы сход, у якім удзельнічала каля 90 асоб і публічна дайсці да праўды. Незалежна ад усяго, яшчэ паплылі скаргі да ВК ПАРП і „Нівы”.

Аляксей Мароз

ЛЕОН ВАСІЛЕУСКІ І ЯГО АДНОСІНЫ ДА БЕЛАРУСІ

Агульныя звесткі аб публіцысце.

Леон Васілеўскі - гэта вядомы польскі вучоны, публіцыст, старшыня Інстытута даследаванняў нацыянальных спраў, міністр замежных спраў Польшчы, назначаны ў 1918 годзе.

Леон Васілеўскі нарадзіўся ў 1870 годзе ў Пецябурзе. Ужо ў гімназіі цікавіўся справамі беларусаў і ўкраінцаў. На старонках часопіса „Kraj” даваў абзор украінскай і беларускай літаратур. Стаўшы студэнтам Львоўскага ўніверсітэта, апрача вучобы на філасофскім аддзяленні, супрацоўнічаў з украінскімі часопісамі: „Нарід”, „Жытця і слово”, цікавіўшыся жыццём усходніх славян і іх мінулым.

У 1896 годзе ўступіў у Польскую сацыялістычную партыю, супрацоўнічаючы там з Юзэфам Пілсудскім і Валерыем Слаўкам. У 1918 годзе, калі Пілсудскі вярнуўся з Макдэбурга, Васілеўскі стаў міністрам замежных спраў Польшчы. У 1920 годзе быў членам польскай дэлегацыі на Рыжскую канферэнцыю, а потым працаваў у розных камісіях, якія займаліся праблемамі, звязанымі з усходняй мяжой.

Апошнія дзесяць гадоў свайго жыцця ён займаўся навуковай і публіцыстычнай дзейнасцю. Стаўшы старшынёю Інстытута даследаванняў найнавейшай гісторыі Польшчы, пачаў працаваць рэдактарам у месячніку „Niepodległość”, у якім друкаваліся яго гістарычныя артыкулы, прысвечаныя Польшчы і яе суседзям. Добрае знаёмства нацыянальнай праблематыкі, звязанай з усходнімі і паўднёвымі славянамі, дало яму магчымасць стаць старшынёю Інстытута даследаванняў нацыянальных спраў. Аб яго добрай арыентацыі ў нацыянальнай праблематыцы сведчыла яго супрацоўніцтва з сямюдзясяццю выдавецтвамі, у якіх часопісы і кніжкі выходзілі на дзесяці мовах. Быў ён таксама рэдактарам каля дваццаці часопісаў. Памёр у 1936 годзе.

Займаючыся навуковай і публіцыстычнай дзейнасцю, Леон Васілеўскі выдаў вялікую колькасць кніжак, публіцыстычных прац, розных брашур і артыкулаў. Многа месца ў яго творчасці займаюць нацыянальныя праблемы. Ён напісаў на гэтую тэму некалькі дзесяткаў кніжак і брашур. У працах сваіх выкарыстоўваў той вопыт, якога дабіўся, працуючы ў Інстытуце даследаванняў нацыянальных спраў і ў розных камісіях, звязаных з усходняй польскай мяжой. Найбольш дакладны аналіз праводзіць публіцыст у адносінах да нацыянальных меншасцяў, якія жылі тады ў Польшчы, а ў мінулым знаходзіліся на тэрыторыі Вялікага княства Літоўскага. Васілеўскі мае тут на ўвазе перш за ўсё ўкраінцаў, беларусаў і літоўцаў.

Гаворачы аб ўкраінцах, хоча паказаць гісторыю і сучаснасць гэтай нацыі, сярод якой многа часу жыў і працаваў. Захацеўшы пазнаёміцца з гэтай праблематыкай, можам прачытаць ягоныя кніжкі: „Ukraina i sprawa ukraińska”, „Ukraińska

sprawa narodowa w jej rozwoju historycznym”, ці „Kwestia ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe”.

Беларусаў і літоўцаў Васілеўскі трактуе як суседзяў, якіх у мінулым спалучыў лёс і якія жылі ў супольнай дзяржаве - Вялікім княстве Літоўскім, а пасля ўвайшлі ў склад Рэчы Паспалітай. Пішучы аб беларусах і літоўцах, публіцыст звяртае ўвагу на іх гісторыю, на нацыянальна-рэлігійныя праблемы, на развіццё культуры і асветы, а таксама дае агульныя рысы развіцця беларускай і літоўскай літаратур. Усе гэтыя пытанні закрануты ў кніжках: „Litwa i Białoruś. Przeszłość - teraźniejszość - tendencje rozwojowe”, „Kresy wschodnie. Litwa i Białoruś” і „Litwa i Białoruś. Zarys historyczno-polityczny stosunków narodowościowych”, у якіх найбольш трапна і дакладна прадстаўляе вобраз беларусаў і літоўцаў. Не абазначае гэта, што ў другіх кніжках ці брашурах Васілеўскі не закранае пытанняў, звязаных з беларусамі. Гэтыя праблемы знаходзяць таксама адлюстраванне ў працах, якія датычаць усходняй польскай мяжы: „Sprawa kresów i mniejszości narodowych w Polsce”, „Na wschodnich kresach Królestwa Polskiego” ці „O wschodnią granicę państwa polskiego”.

Леон Васілеўскі трактуе ў гэтых працах беларусаў як нацыянальную меншасць, якая павінна мець у Рэчы Паспалітай такія самыя правы, як палякі, ўкраінцы ці другія меншасці. На старонках сваіх брашур палемізуе ён з нацыяналістамі, якія дамагаліся большых правоў для палякаў, чым для другіх нацыянальнасцяў.

Гістарычна-палітычныя падзеі на беларускіх землях.

Пішучы аб гістарычна-палітычных пераменах, што адбываліся на беларускіх землях, Леон Васілеўскі моцна падкрэслівае ўсе тыя моманты, якія адлюстроўвалі беларускія традыцыі і культуру. Гаворачы аб пошуканні беларусаў, публіцыст звяртаўся да IX і X стагоддзяў. „Terytorium zajęte obecnie przez Białorusinów, w wiekach IX-X-ym było zamieszkałe przez następujące plemiona ruskie: Dregowiczów, między Prypecią a Dźwiną; Krywiczów, w górnym biegu Dźwiny, Wołgi i Dniepru i Radymiczów nad Sożem. Z tych to właśnie plemion z nieznanymi domieszkami innych wytworzył się szczep białoruski...”¹ Аўтар гаворыць тут аб плямёнах, з якіх утварылася беларуская нацыя. Звяртае ўвагу, што ўсе галоўныя прыкметы беларускай мовы склаліся пасля X-га стагоддзя, а пазнейшая эвалюцыя толькі мадыфікавала гэтую мову.

Публіцыст піша, што літоўскія плямёны здолелі лепш арганізавацца, чым беларускія, і аб'ядналіся ўжо ў XII стагоддзі. Ад гэтага часу літоўскія князі пачалі далучаць да сябе беларускія землі. У канцы XIII стагоддзя пад літоўскім панаваннем апынуліся: Полацк, Віцебск, Орша і частка Смаленшчыны, а ў другой палове XIV стагоддзя ў руках літоўскіх князёў апынулася ўся беларуская тэрыторыя.

Леон Васілеўскі, апрача адмоўных вынікаў падпарадкавання беларускіх зямель літоўцам у вобразе разбояў, разбурэнняў, грабязжоў і пазбаўлення незалежнасці, бачыць таксама і пазітыўныя аспекты: „Znalazłszy się pod władzą Litwy, Ruś zachodnia straciła wprawdzie samodzielność polityczną, niemniej jednakże zyskała bardzo dużo. Przede wszystkim Litwa broniła Białej Rusi od tatarów, następnie przyczyniła się do zbliżenia się i skupienia ziem białoruskich w jedną całość,

wreszcie nie przeszkodziła Białej Rusi w jej samodzielnym rozwoju kulturalnym, przeciwnie, sama uległa ruskiemu wpływowi cywilizacyjnemu.”² Публіцыст падкрэслівае, што тэрытарыяльная экспансія не ўплывала на пашырэнне літоўскай культуры на беларускіх землях, але наадварот, беларуская культура пачала распаўсюджвацца на літоўскай тэрыторыі. Літоўцы, будучы раней язычнікамі, прынялі ад беларусаў праваслаўе. Ва ўсіх літоўскіх установах пачалі карыстацца беларускай мовай і ўсе дакументы пісаліся толькі на гэтай мове. „Zaborcy litewscy osiedlając się na ziemiach podbitych szybko przejmowali ich kulturę, chrzcili się według obrządku grecko ruskiego, przyswajali sobie język i zwyczaje ruskie i stawali się właściwie Rusinami pod względem narodowościowym. Ponadto porządki i instytucje ruskie i w ziemiach rdzennie litewskich przekształciły się pod względem społeczno-prawnym na modłę ruską.”³

Беларусаў, якія апынуліся на далучаных землях, Васілеўскі часам называе русінамі. Гэтай назвай часта карысталіся тагачасныя польскія публіцысты і пісьменнікі, маючы на ўвазе беларусаў і ўкраінцаў.

У 1385 годзе была падпісана Крэўская унія, аб’ядноўваючая Польшчу і Вялікае княства Літоўскае. Аўтар звяртае ўвагу, што унія мела вялікі ўплыў на развіццё каталіцызму сярод усіх жыхароў Вялікага княства Літоўскага. „Tak zwanym Aktem Krewskim (1385) Jagiełło zobowiązał się do przyjęcia wraz ze wszystkimi braćmi i krewnymi oraz z całym narodem litewskim wyznania rzymsko-katolickiego, do zwrócenia Polsce odebranych jej ziem, wypuszczenia jeńców - chrześcijan na wolność i do przyłączenia do Polski na zawsze wszystkich swoich posiadłości.”⁴

Крэўская унія прынесла беларусам шмат адмоўнага. Леон Васілеўскі піша, што пасля гэтай уніі многа праваслаўных беларускіх паноў і князёў страціла розныя прывілеі, якімі карысталіся да гэтага часу. Каб атрымаць назад гэтыя прывілеі, трэба было перайсці на каталіцызм, чаго не хацела рабіць беларуская знаць. Адыходзілі беларускія праваслаўныя дарадчыкі, якія працавалі на дварах літоўскіх князёў, а на іх месца прыходзілі польскія. Польская культура пачала распаўсюджвацца не толькі на літоўскія тэрыторыі, але і на беларускіх землях.

Публіцыст гаворыць, што правы беларускіх праваслаўных князёў і паноў часткова былі пашыраны ў 1387 годзе ў Гародле, а часткова ў 1447 годзе. „Przywilej 1447 roku przenosił - jak to jest w nim wyraźnie zaznaczone - na „prałatów, książąt, panów, szlachtę, bojarów i mieszczan Litewskiej, Ruskiej, Żmudzkiej i innych ziem Wielkiego Księstwa” wszystkie te prawa, swobody i przywileje, z jakich korzystali „prałaci, książęta, panowie, szlachta i mieszczanie Królestwa Polskiego.”⁵

Далей аўтар падкрэслівае, што пашырэнне правоў, якімі карысталіся праваслаўныя беларускія паны, не абазначала, што праваслаўе магло развівацца так, як каталіцызм. Каталіцызм і польская культура далей расшыралі свае ўплывы на беларускіх землях, хаця ў выдадзеным у 1558 годзе Літоўскім статуце гаварылася, што ва ўсіх установах і судах на тэрыторыі Вялікага княства Літоўскага можна карыстацца толькі беларускай мовай. „Drukowany w roku 1558 pierwszy „Statut Litewski” (w języku urzędowo-białoruskim) zastrzega wyraźnie w rozdziale IV-ym, aby wszystkie akta urzędowe i sądowe były w tym języku.”⁶

Поўнае спалучэнне Польшчы і Вялікага княства Літоўскага адбылося ў 1569 годзе ў Любліне. Люблінская унія гарантвала супольны сойм і супольнага караля, што падкрэслівае аўтар у сваёй публікацыі. „Na mocy tego aktu Wielkie Księstwo Litewskie znalazło się z Koroną Polską w jednej Rzeczypospolitej, z jednym panującym, wspólnie obieranym przez wszystkie strony Rzeczypospolitej, na czele... Rada i sejmy na przyszłość mają być wspólne dla Polski i Litwy.”⁷

Леон Васілеўскі звяртае ўвагу ў сваіх публікацыях на беларускую культуру, пісьмовасць і мову, якія змушаныя былі ўступіць перад напорам польскай культуры і мовы, хаця яшчэ перад Люблінскай уніяй панавалі на тэрыторыі Вялікага княства Літоўскага. Нягледзячы на тое, што беларуская культура сыходзіла на другі план, беларуская мова здолела захавацца яшчэ да 1696 года ва ўсіх судах і ўстановах, што сведчыла аб прыхільнасці да яе вялікай колькасці мясцовых людзей. „Z kraju o ludności białoruskiej i litewskiej etnograficznie, z kraju, w którym panowała niepodzielnie kultura białoruska, Litwa stopniowo przekształcała się na terytorium ścierania się wyższej kultury polskiej z mniej zasobną białoruską w życiu politycznym i w stosunkach urzędowych. Zwyciężywszy w pierwszym, polszczyzna długo jeszcze musiała zajmować stanowisko podrzędne w drugich. Albowiem do roku 1696 język polski w instytucjach sądowych i w urzędach Litwy był tylko tolerowany jako język stron, posilkujących się nim wskutek niedostatecznej znajomości języka urzędowego. Tym zaś w dalszym ciągu pozostawała białoruszczyzna.”⁸

Пасля падзелу Рэчы Паспалітай усе беларускія землі ўвайшлі ў склад расійскай імперыі. Аўтар вельмі востра крытыкуе расійскі ўрад за яго адносіны да беларусаў. Расійскія ўлады не лічылі беларускую мову самастойнай мовай, але трактавалі яе як разнавіднасць, дыялект расійскай мовы. Пасля студзенскага паўстання ўлады забаранілі карыстацца беларускай мовай нават ва ўніяцкіх касцёлах, дзе гучала яна ў час пропаведзяў. „Oto np. o zaprowadzeniu wykładu białoruskiego w szkołach politycznych nie ma obecnie mowy, gdyż Duma państwowa uznała, że język białoruski (wraz z ukraińskim) jest rosyjskim, a więc wszelka nauka dla Białorusinów musi odbywać się w języku urzędowym.”⁹

Расійскія ўлады вялі планавую і сістэматычную русіфікацыю беларусаў. Публіцыст падкрэслівае, што найхутчэй русіфікаваліся праваслаўныя беларусы, якія падтрымлівалі афіцыйныя ўлады. Сярод беларусаў-католікаў далей распаўсюджвалася польская культура і мова. Усё гэта садзейнічала паніжэнню нацыянальнай свядомасці беларусаў. „Białorusini prawosławni, podnosząc się na wyższy szczebel kultury, stają się Rosjanami i jak katolicyzm na Białej Rusi jest synonimem polskości, tak prawosławie znowuż oznacza rosyjskość.”¹⁰

Пераходзячы да часоў рэвалюцыі і перыяду фарміравання беларускіх уладаў, Леон Васілеўскі найбольш месца адводзіць Радзе Беларускай Рэспублікі, якая ўзнікла ў лютым 1918 года, пракламуючы незалежнасць Беларусі і выбіраючы беларускі ўрад. Узнікненне гэтай Рады аўтар называе паворотам у палітыцы і эпахальным фактам, які дае магчымасць устанавіць уласныя беларускія ўлады, незалежна ад ніякіх дзяржаў. „Rada rozpedzonego zjazdu, zebrawszy się w tajemnicy, uznała siebie za reprezentantów władzy suwerennej narodu białoruskiego, postanowiła uzupełnić się przez przedstawicieli ziemstw, miast i mniejszości i

przyjęła nazwę Rady Republiki, oddając później władzę wykonawczą w ręce Rady Ministrów Ludowych (w pierwotnym brzmieniu Sekretariatowi Ludowemu).¹¹

Рада Беларускай Рэспублікі не перарвала дзейнасці пры нямецкай акупацыі, але змушана была эвакуіравацца, калі ў Менск увайшла Чырвоная Армія. У жніўні 1919 года, калі Беларусь занялі польскія войскі, Рада зноў вярнулася ў Менск. У лістападзе 1919 года Рада Беларускай Рэспублікі падтрымала свае пастановы, якія датычылі незалежнасці Беларусі і выбрала свой урад. Некаторыя члены гэтага ўрада былі арыштаваныя польскімі ўладамі, а некаторыя былі прымушаны ўцякаць за мяжу.

Леон Васілеўскі, будучы членам польскага ўрада, імкнецца апраўдаць яго адносіны да Рады. Гаворыць ён, што члены беларускага ўрада былі арыштаваныя за нелегальную дзейнасць, але цяжка згадзіцца з ім, ведаючы, што ўрад Рады Беларускай Рэспублікі быў выбраны ў дэмакратычным галасаванні.

Менш месца Леон Васілеўскі прысвячае рэвалюцыйным уладам. У жніўні 1920 года была пракамавана Беларуска-Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка. У лютым 1921 года на II з'ездзе Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта Беларусі выйшла пастанова, якая загадвала паступова распачынаць вывучэнне беларускай мовы ў пачатковых і сярэдніх школах, а пасля карыстацца гэтай мовай ва ўсіх установах і ведамствах. „Postanowiono przejść systematycznie i stopniowo do nauczania w języku białoruskim w szkołach ludowych i to jeszcze w roku bieżącym (...), do wprowadzenia w szkołach średnich i wyższych nauki języka białoruskiego jako osobnego przedmiotu, do wydawania literatury w językach miejscowych itd.”¹²

Леон Васілеўскі падкрэслівае, што галоўнымі ініцыятарамі перамен не былі камуністы, але беларуская інтэлігенцыя, якая бачыла ў гэтых пастановах адзіны ратунак для беларускай культуры і мовы, да заняпаду якіх прывяла паланізацыя і русіфікацыя.

Аналізуючы гістарычна-палітычныя падзеі, якія адбываліся на беларускіх землях, Леон Васілеўскі вельмі трапна паказвае ўсе найважнейшыя моманты развіцця беларускай нацыі, яе культуры і мовы. Аўтар не забывае таксама і аб сумных момантах у жыцці беларусаў. Пішучы аб пераменах на Беларусі, малое нам вобраз беларусаў, якія на працягу вякоў змагаліся за сваю незалежнасць і лепшую будучыню сваіх дзяцей.

Нацыянальныя пытанні.

У сваёй публіцыстыцы Леон Васілеўскі многа месца прысвячае нацыянальнай праблематыцы, якая датычыла беларускіх зямель. Пішучы на гэтую тэму, карыстаўся данымі, сабранымі расійскімі служачымі ў час перапісу насельніцтва ў 1897 годзе. Увесь час меў аднак на ўвазе факт, што перапіс гэты не быў дасканалы. Аўтар наведвае нас, што ў тым часе былі арганізаваныя і другія перапісы насельніцтва, але яны былі частковыя і менш дакладныя. „Od roku 1897-go przeprowadzono w różnych częściach kraju spisy ludności, potrzebne do specjalnych celów, ale jednego ogólnego dotychczas nie było. To też wszystkie cyfry ogólne, mające przedstawić stosunki narodowościowe Litwy i Białej Rusi, powstały

przez mechaniczne obliczenie przypuszczalnego przyrostu naturalnego. Wskutek tego cyfry te posiadają jeszcze mniejszą wartość, niż wyniki spisu roku 1897-go, ponieważ nie uwzględniają one ani różnicy w przyroście naturalnym poszczególnych grup narodowościowych, ani emigracji lub imigracji, ani procesu asymilacyjnego itd.”¹³

Аналізуючы нацыянальныя пытанні, якія датычылі беларусаў, публіцыст мае на ўвазе шэсць губерняў: Віленскую, Гродзенскую, Ковенскую, Мінскую, Віцебскую і Магілёўскую. У форме табліцы паказвае нам колькасць насельніцтва паасобных нацый, якія жылі ў гэтых шасці губернях. „Na podstawie cyfr 1897 r. narodowości Litwy i Białej Rusi idą po sobie kolejno co do liczebności w następującym porządku:

Białorusini	5.546.086	- 55%
Żydzi	1.414.151	- 14%
Litwini	1.310.071	- 13%
Wielkorosjanie	565.732	- 5%
Polacy	563.451	- 5%
Ukraińcy	379.168	- 3%
Łotysze	308.429	- 3%
Niemcy	38.115	- mniej niż 1%
Inni	20.964	- mniej niż 1%” ¹⁴

Каментуючы дадзеныя, Леон Васілеўскі падкрэслівае, што расійскія служачыя, якія арганізавалі перапіс, панізлі колькасць палякаў і беларусаў, павышаючы колькасць расіянаў. Можна быць згодным з публіцыстам, ведаючы, што некаторыя праваслаўныя беларусы лічылі сябе расіянамі, а католікі - палякамі.

Маючы на ўвазе вышэйназваны перапіс насельніцтва і ведаючы пра яго недахопы, трэба ўсё ж такі падкрэсліць, што ў канцы XIX стагоддзя на беларускіх і літоўскіх землях было нямнога палякаў і расіянаў. Гэтыя нацыянальныя меншасці не маглі раўняцца з карэнным насельніцтвам: беларусамі (55%) ці літоўцамі (13%), хаця ў далейшым прадаўжалася русіфікацыя і паланізацыя гэтых зямель. Другое месца за беларусамі займалі яўрэі, якіх таксама трэба далучыць да нацыянальных меншасцяў. Палякі і расіяне складалі па 5% усіх жыхароў, займаючы ў спісе Васілеўскага чацвёртае і пятае месцы. Апошнія меншасці складалі звыш 7% усяго насельніцтва. Былі гэта перш за ўсё: украінцы, латышы і немцы.

Ідучы далей, аўтар паказвае размяшчэнне розных нацый у шасці губернях. „Cyfry statystyki narodowościowej dają obraz następujący:”¹⁵

Gubernia	Białor.	Ukraiń.	Litwini	Polacy	Łotysze	Żydzi	Wielkorosjanie
Wileńska	891.771	912	279.720	129.651	471	202.368	78.562
Grodzień.	705.045	362.526	3.366	161.622	426	278.542	74.143
Kowieńska	37.798	1.689	1.019.774	139.618	35.188	212.028	72.872
Mińska	1.633.091	10.069	376	64.617	1.255	343.466	83.999
Witebska	788.599	420	3.235	50.377	264.062	174.240	198.001
Mohylew.	1.389.782	3.559	3.600	17.526	7.027	203.507	58.155
Razem	5.546.086	379.168	1.310.071	563.461	308.429	1414151	565.732

Пішучы аб размяшчэнні розных нацый у гэтых губернях, публіцыст звяртае ўвагу на колькасць беларусаў у паасобных губернях і стараецца высветліць прычыны такіх абставін. Найбольш беларусаў жыло ў Менскай і Магілёўскай губернях. У Менскай губерні беларусы складалі 76%, палякі - толькі 3%, а расіяне - 4%. Малая колькасць расіянаў сведчыла аб невялікім уплыве суседніх краін на цэнтральныя беларускія землі. У Магілёўскай губерні беларусы складалі 82%, расіяне - 3%, а палякі - толькі 1%. Леон Васілеўскі падкрэслівае, што русіфікацыя і паланізацыя, якія праводзіліся ў гэтай губерні, не далі ніякіх рэзультатаў. Хаця губерня гэтая знаходзілася ў суседстве з расійскімі землямі, то 3% расіянаў не магло ўплываць на 82% беларусаў.

У другіх губернях, апрача Ковенскай, таксама пераважную большасць складалі беларусы: у Віленскай - 58%, у Віцебскай - 53%, у Гродзенскай - 44%. Звяртаючы ўвагу на палякаў і расіянаў, якія жылі ў гэтых губернях, аўтар піша, што найбольш палякаў было ў Гродзенскай губерні - 10% усіх жыхароў, а найбольш расіянаў - у Віцебскай губерні, дзе складалі яны 13% усяго насельніцтва.

Толькі ў Ковенскай губерні беларусы не складалі пераважаючай большасці, але наадварот, нязначную колькасць - 3%. У гэтай губерні найбольш было літоўцаў - 66%. На другім месцы былі яўрэі - 13%, і далей палякі - 9%.

Аналізуючы размяшчэнне паасобных нацый у шасці губернях і маючы адначасова на ўвазе пэўныя недахопы перапісу насельніцтва з 1897 года, Леон Васілеўскі дае нам канкрэтны вобраз беларускіх і літоўскіх зямель. У губернях: Менскай, Віцебскай, Магілёўскай, Гродзенскай і Віленскай, з выключэннем Троцкага павета, пераважаючую большасць складалі беларусы. Значыць, землі гэтыя з'яўляюцца беларускімі землямі. Нацыянальныя меншасці, якія жылі на гэтай тэрыторыі, складалі перш за ўсё яўрэі, расіяне, палякі, украінцы і літоўцы. Нягледзячы на тое, што прадаўжалася паланізацыя і русіфікацыя, колькасць людзей, якія называлі сябе палякамі і расіянамі была невялікая ў параўнанні з колькасцю беларусаў.

У Ковенскай губерні і Троцкім павеце Віленскай губерні, аб якім піша Леон Васілеўскі, больш чым палову насельніцтва складалі літоўцы. Тэрыторыю гэтую можна назваць літоўскай тэрыторыяй з вялікай колькасцю нацыянальных меншасцяў, якія жылі сярод літоўцаў.

Гаворачы аб беларусах, Леон Васілеўскі звяртае ўвагу на цяжкія ўмовы развіцця беларускай мовы, культуры, пісьмовасці пасля спалучэння Вялікага княства Літоўскага з Польшчай, а таксама пасля падзелу Рэчы Паспалітай, калі беларускія землі ўвайшлі ў склад расійскай імперыі. Аднак ні паланізацыя, ні русіфікацыя не спынілі росту нацыянальнай свядомасці беларусаў, якога рэзультаты бачым ужо ў перапісе насельніцтва, праведзеным у 1897 годзе. Рост нацыянальнай свядомасці садзейнічаў адраджэнню беларускай культуры і мовы.

Леон Васілеўскі, вядомы польскі публіцыст, знаўца славянскіх праблем, вельмі трапіна намаляваў нам вобраз Беларусі і беларусаў. Хаця часам назіраюцца недахопы, то аднак прадставіў ён аб'ектыўна і ўсебакова розныя аспекты жыцця беларусаў, іх далёкае і недалёкае мінулае. Вобраз Беларусі папоўнены вельмі багатай характарыстыкай нацыянальнай праблематыкі. У сваіх працах стараўся даваць як найменш каментарыяў, а як найбольш канкрэтных фактаў, якія чытач можа сам аналізаваць. Калі назіраюцца пэўныя недахопы, то датычаць яны перы-

яду, калі Леон Васілеўскі быў міністрам замежных спраў Польшчы і ў сваіх публікацыях стараўся апраўдваць дрэнныя адносіны польскага ўрада да беларусаў, але такіх момантаў у яго публікацыях нямнога. Усебаковы і дакладны вобраз Беларусі і яе мінулае дае чытачу магчымасць пазнаёміцца з жыццём беларускага народу, з яго культурай, праблемамі і надзеямі.

Зноскі:

- 1 Leon Wasilewski, Litwa i Białoruś. Przeszłość - teraźniejszość - tendencje rozwojowe, Kraków 1926,s.262.
- 2 Там жа, с.265.
- 3 Leon Wasilewski, Kresy wschodnie. Litwa i Białoruś, Warszawa 1917,s.9.
- 4 Там жа, с.10.
- 5 Там жа, с.16.
- 6 Leon Wasilewski, Litwa i Białoruś. Przeszłość, ...op. cit., s.157.
- 7 Leon Wasilewski, Kresy ..., op. cit.,s.31.
- 8 Leon Wasilewski, Litwa i Białoruś. Przeszłość, ...op.cit., s.68.
- 9 Там жа, с.288.
- 10 Там жа, с.75-76.
- 11 Leon Wasilewski, Litwa i Białoruś. Zarys historyczno-polityczny stosunków narodowościowych, Warszawa 1925, s.189.
- 12 Там жа, с.217.
- 13 Leon Wasilewski, Litwa i Białoruś. Przeszłość, ...op. cit., s.88.
- 14 Там жа, с.89.
- 15 Leon Wasilewski, Kresy ..., op.cit., s.53.

ФРАГМЕНТЫ З ПЕРАЖЫТАГА

Чэрвень 1939 года. У Праваслаўным метрапалітальным інтэрнаце ў Варшаве пры вуліцы Каперніка 13 гарачы час, так у простым, як і ўскосным значэнні гэтага слова. Хаця духата ў нагрэтых сцёпах выціскала апошнія кроплі поту, ніхто з выхаванкаў і не думаў аб прагулках у вольны час ад заняткаў. Кожны яшчэ „пліфаваў” свае веды з прадметаў, прадбачаных да разліку перад канцом навучальнага года. Жыхары інтэрната - гэта хлопцы пераважна з Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны, што ў межах Рэчы Паспалітай. Гэта пераважна сыны святароў ці іншых царкоўных служачых, якія рыхтаваліся да прадаўжэння місіі бацькоў, а іншыя - у большасці сялянскія дзеці, бацькі якіх не мелі іншай магчымасці здзяйснення задуманай адукацыі сваіх наследнікаў.

Зрэшты, не было сакрэтам, што калі і здабудзецца адукацыю, то і так наставяць на персанальнай панцы літару „Р”, што абазначала „праваслаўны” і раўнялася - безработны. Хіба што хто перахрысціўся на рыма-католіка, тады іншая справа, бо рыма-католіка ўтаясамлівалася з палякам.

Аставаўся тады адзін выхад - вывучыць сына на святара, тым больш, што ў інтэрнаце (ён створаны ў Варшаве як кузня праваслаўных палякаў, замест зліквідаваных духоўных семінарыяў у Вільні і ў Крэменцы) можна было атрымаць стыпендыю, ды і ў гімназіях, у якія былі разасланыя выхаванцы інтэрната, можна было выстарацца хоць на палавіну меншай адміністрацыйнай таксы, г.зн. платы за вучобу.

Я, як сын селяніна, палежаў да апошняй групы, а сітуацыя, у якой апынуўся перад заканчэннем трэцяга класа ў 1938/39 навучальным годзе, была асабліва складаная. Звольнены ў гімназіі Уладыслава IV ў Варшаве, у якой мне прыйшлося вучыцца, толькі з палавіны таксы, я нават і не асмеліўся прасіць бацькоў заплаціць тую другую палавіну, ведаючы, якія цяжкасці перажывае сям'я. Паколькі намаганні школьнай адміністрацыі не прынеслі чаканага выніку, у канцы канцоў завесілі мяне ў правах прысутнічаць на занятках. Прышлося тады сядзець пад дзвярыма класа, утрымоўваць цесны кантакт з сябрамі і ўсімі дамашнімі заняткі, тым больш, што класны кіраўнік, які быў добрым чалавекам (называлі яго чамусьці Робэсп'ерам), абяцаў уступіцца за мяне. Старанні яго прынеслі для мяне шчаслівы вынік і пасля нейкіх дзесяці дзён хлопцы прывіталі мяне вельмі цёпла зноў у класе. Думаю, што не малая тут заслуга была і майго інтэрнацкага выхавальніка, маладзенькага тады святара Мікалая Лянчэўскага. Ён напісаў мне тады вельмі добрую характарыстыку. Усе мы любілі яго за сардэчныя адносіны да нас, ды і сёння ўважаю яго за свайго прыяцеля.

Час адсутнасці на занятках неяк удалося выраўняць і перавод мяне ў чацвёрты клас гімназіі абышоўся без цяжкасцяў. Чацвёрты клас быў апошнім годам нашай вучобы ў варшаўскіх гімназіях. Пасля заканчэння яго мелі мы стацца вучнямі тэалагічнага ліцэя, які быў пры інтэрнаце. Гэтым была абумоўлена і стыпендыя на ўтрыманне ў інтэрнаце.

Перавод у чацвёрты клас у варшаўскіх гімназіях абазначаў дэфінітыўнае заканчэнне селекцыі хлопцаў з усходніх правінцыяў і сведчыў аб тым, што ім удалося канчаткова выраўняць свой інтэлектуальны ўзровень, якім адрозніваліся ад варшаўскіх школьных сяброў на пачатку вучобы ў гімназіях, у якіх наогул тады быў высокі ўзровень навучання.

Вось і апошнія дні навучальнага года. Хоць цензуркі яшчэ не на руках, але кожны і так ужо ведаў вынік сваіх школьных змаганняў. Подых летніх канікулаў, хуткае спатканне з сем'ямі, пераход у наступны клас гімназіі - усё гэта злажылася на атмасферу нейкай прыемнай эўфорыі ў інтэрнаце. Павесялелі і сталі нейкія свойскімі выхавальнікі пасля многіх нямілых для іх і для нас здарэнняў.

Па загаду міністра веравызнанняў і адукацыі быў пнядаўна звольнены з пасады дырэктара інтэрната Архімандрыт Феафон Пратасевіч, які карыстаўся вялікім аўтарытэтам. На яго месца быў назначаны святар Фёдар Храшчэўскі - вечна ванючы паняросным дымам і, час ад часу, гарэлкаю.

Надыходзячыя канікулы аслабілі аднак настрой прыгнечанасці, выкліканы тымі непамыслымі зменамі, і аддалі прыярытэт вясёласці на думку аб двух месяцах сустрэчаў з вольнасцю.

Нейкі нават штодзённыя вячэрнія малітвы ў інтэрнацкай капліцы сталі веселейшымі.

Вось і апошні дзень у школе, і апошняе спатканне ўсіх у гімназіальнай зале: вучняў, настаўнікаў і дырэктара, якога мы ўсе баяліся як агню; хуткае, і на гэты раз падта ж вясёлае, адспяванне „Boże coś Polskę”, і бываеце здаровы.

Я з трэпетам сэрца чакаў свайго „Робэсп'ера”, каб падзякаваць за аказаную дапамогу. Вось і ён. З няскрываным задавальненнем выслухаў мяне і з ветлівасцю заявіў: „Zuch z ciebie, chłopcze. Nie zawiodłeś mnie, a nawet Mademoiselle Poplawski chwaliła twoje postępy z francuskiego, a to się jej zdarza nie często. Staraj się więc tak dalej, a będę cię bronil”. Яго настрой і словы, якімі быццам хацеў надкрэсліць маю заслугу ў ягоным добрым учынку для мяне, прычыніліся да таго, што мне стала нейкі сорама, і я мог здабыцца ўжо толькі на належны настаўніку ад вучня поклон.

У інтэрнаце сумятня была ў разгары - адны хлопцы пакавалі свае манаткі, а іншыя разбегліся, каб купіць падаркі. Мне прыслалі грошай якраз на білет цягніком і на трамвай, але скромных рапейшых ашчаднасцяў яшчэ хапіла на панятае супольна з сябрамі таксі на Віленскі вакзал. На падаркі - ні граша. Прышлося сабраць некалькі бутэрбродаў, якія асталіся з другога спедання, і лусту хлеба з каўбасою, падрыхтаваную кожнаму на дарогу. Гэта будзе гасцінец тром малодшым братам і сястрычцы. Ад гэтай нястачы грошай аднак пачуцця шчасця не ўбывала.

У цягніку ўдалося нам заняць цэлае купэ, хлопцам, якія едуць на Ваўкавыск, Ліду, Баранавічы, Вільню. Рэй вёў заўсёды вясёлы блізкі мой сябра Мікола Грэбень, найлепшы ў класе, а мой - у цэлым інтэрнаце - лацініст, які быў у вечным канфлікце з паланістам. Мікола, каб даказаць узросласць грамады, раздаваў недзе бутылачку (пэўна 100 грам гарэлкі) і пачку паняросаў „Plaskie”. Кожны з васьмі прысутных меў права да аднаго глытка і адной паняросы. Для мяне, як пэўна і для большасці іншых, гэта было першае сутыкненне з гарэлкаю і паняросамі. Адно і

другое паказалася вельмі паганым, але, нараўні з іншымі сябрамі, прыйшлося хваліць пачастунак. Падслухаўшы, пэўна, нашу беларускую гутарку, у суседнім купэ пасяліліся яўрэйскія хлопцы, якія ехалі з нейкай сваёй школы ў Варшаве ў Ліду. Іншасць адных і другіх у польскім моры хутка падружыла нас на час падарожжа (а лёс яшчэ і пазней звёў з некаторымі з іх). Па дарозе колькасць хлопцаў пакрысе памяншалася. Маёй мэтай быў прыпынак Курган - 25 кіламетраў перад Лідаю. Мікола Грэбень развітаўся са мною і паехаў, здаецца, да наступнага прыпынку ў Белагрудзе.

Курган, як заўсёды, сонны. Яго цішыню парушаюць толькі на момант два пасажырскія цягнікі: адзін - раніцай у 8 гадзін, што ў Вільню, і другі - у 8 гадзін вечара, што ў Варшаву. Абодва для акалічных сялян і для пастушкоў - паказчыкі часу. Да гэтага яшчэ адзін, а часам і два таварныя цягнікі, але ў розным часе. Тыя акалічных жыхароў зусім не цікавілі, хіба толькі, каб пры нагодзе памахаць рукою „зайцам” - нелегальным падарожным у кандуктарскіх будках.

Лоскат жалеза, які забраў з сабою ад'ехаўшы з прыпынку цягнік, уступіў месца абсалютнай, насычанай промнямі сонца, цішыні. Птушкі і тыя закончылі, як відаць, свае ранішнія трэлі, толькі час ад часу прагудзе недзе чмель, альбо, у пошуках жывёлы, авадзень, каб напіцца свежай крыві.

Паколькі чыгуначным шляхам хадзіць было забаронена, прыйшлося скарыстаць з польнай дарожкі, затопленай у моры духмяных, аж да ап'янення, квітнеючых якраз траваў і зеляня.

Вось і Праходы - лес, з якога на нашай дзялянцы астаўся фактычна толькі маладняк і дзе-нідзе стройная хвоя ці елка. Найленшы будаўнічы матэрыял бацька прадаў у цяжкія гады, каб як-небудзь утрымаць да канца вучобы ў Беларускай гімназіі ў Вільні Людку - маю старэйшую сястру, а пасля і мяне „выпасажыць” у інтэрнат у два камплекты форменнай школьнай вопраткі і бялізны, падручнікі і іншыя рэчы. На самай справе, ужо і прадаць не было чаго на гэтыя патрэбы, але бацька не адступаў. Прадаў апошняе, што мог - нават толькі што зрублены хлеб, а жывёлу перавёў у агароджаную для яе частку гумна. Жыццё камплікаваў той факт, што бацькі не хацелі нанава прыняць да працы ў „Spolem” і крэдытнай сялянскай касе Стэфчака, з якіх яго звольнілі за актыўны ўдзел у „Грамадзе”, ды яшчэ з даўгамі. Усведамленне таго, што ўсё ж такі не пазбавілі бацькі вольнасці за тую „Грамаду”, як, напр., яго сябра Вінцука Салыгу, які кіраваў гэтым грамадскім рухам у Фалікове, аблягчыла неяк тыя сумныя рэфлексіі.

Прывабны бярэзнік, памешаны дзе-нідзе з хвойнікам, і ўсеўладная духмяная цішыня манілі на адпачынак пасля тых нештотдзённых эмоцыяў. Калі прылёт у цянечку, на змену ўсім гэтым уражанням прыйшло мамантальнае забыццё. Салодкі сон, мабыць, не быў такі кароткі, бо дамоў (2 кіламетры дарогі) даплёўся я пад поўдзень. Ужо нават перасталі чакаць мяне таго дня.

Уцалеўшы ад прошлагадняга пажару тры ці чатыры хаты (у тым ліку і наша) ды некалькі гаспадарчых будынкаў у маёй роднай вёсцы Клімавічы паказаліся мне маленечкімі і загубленымі ў зелены ліпаў, клёнаў і фруктавых садочкаў. Аселяца за вёскаю была ўжо ўсімі выкашана, быццам пабрытая.

Першым прывітаў мяне Галас - гэта наш разумны і верны сабачка. Бацька, асвоіўшыся з думкаю, што пэўна прыеду заўтра, спакойна кляпаў касу пасля

змагання з сенажаццю на досвітку. Мама, пачуўшы парушэнне сярод дзяцей, перапыніла шыццё на машыне, якім зарабляла на худзенькае ператрыманне галоднага прадвесня і вясны да першай агародніны, бульбы, а пасля - да „новага” хлеба. Як заўсёды, спакойная, падыхала да мяне з ледзь заўважальнай усмешкай, пытаючы: „Дзе ж ты, сыноч, прападаў так доўга?” - і на прывітанне пазволіла пацалаваць рукі. Прывітаўшыся з рэштаю сям'і без асаблівых пяшчотаў, пабег я да бацькі, каб і яму аддаць знак папаны пацалаваннем рукі.

Чуласці сярод сялян, якіх умовы жыцця не песцілі ад самай калыскі, не мелі месца і ў звычаях, а нават лічылася, што сялянскі „modus vivendi” супярэчыць пяшчотлівым дурніцам. Справа кахання сярод маладых - гэта іншая справа.

Раздаўшы дзецям „падаркі” ў постаці бутэрбродаў (што ім нават спадабалася, а на маме чуць не выпіснула слёзаў), паведаміў бацькоў аб выніках вучобы. Заявіў пры тым, што, згодна з рэкамендацыяй майго інтэрнацкага выхавальніка, кожную нядзелю і свята прыйдзеца прыслугоўваць святару, чытаць „часы” і „апостала”. Гэта вельмі ўцешыла маму, а бацька прыняў усё да ведама моўчкі. На заканчэнне „прывітальных гутарак” бацька сказаў толькі, што лета трэба выкарыстаць на працу на паветры, каб не астацца такім белым на твары і цэле, параіў падстрыгчы „чуб” і запрапанаваў на пачатак начлег разам з канём ужо ад першай ночы. Так яно і сталася.

На сумерках кожны дзень сыходзіліся на вуліцы хлопцы і мужчыны, каб выкурыць па скругку махоркі ці сушаных лістоў балотнага лаўру з люлькі, паталкаваць пра тое-сёе і дамовіцца на начлег ва ўзгодненае месца ў лесе. Мне было вядома, што кожнаму, хто з якой-колей прычыны адбіўся ад вясковага асяроддзя, апрача паклікання ў войска, прыпісвалася зазнайства, ці штось у тым сэнсе, і такога хлопцы „не прымалі”, альбо толькі талеравалі як адчуванага. Маючы гэта на ўвазе, я стараўся захоўвацца паводле ўсіх прынятых, як мне здавалася, правіл і звычаяў. Не памагло. Аж надта адчувалася тое, што не лічаць мяне зусім сваім і што гэта не з пачуцця зайздрасці. Ніхто з іх не змяніў бы свайго лёсу на мой, каб ламаць галаву навукай, пакінуць вёску, ды пхацца, маўляў, у паны ці ў паўпанкі, а нават у папы, дзеля лятчэйшага, як думалі, жыцця. Гэта лічылася ў вяскоўцаў чымсьці быццам немаральным ці сарамлівым. Сярод іх існавала перакананне, што ад зямлі адарвешся, а неба і так не асягнеш. У існуючай сітуацыі такі погляд меў свае асновы, але, з другога боку, у вёсцы было ўсё менш месца пад націскам узрастаючай колькасці насельніцтва і замкнутасці сяла, ва ўмовах безработніцы і неталерантнасці ў адносінах да рэлігійных і нацыянальных меншасцяў. У вёсцы жыццё працякала вырытым вякамі руслом. Людзі працавалі ад зары да зары - да знямогі, каб выкарыстаць максімальна дары зямлі дзеля ператрымання зімы і, асабліва, прадвесня. Ды трэба ж было здабываць грошы на соль, газу і сямі-такі абутак, калі хто не змог выправіць куска скуры і змайстраваць дзеравянікаў. Адзённае - гэта пераважна справа самадзелу. Словам, натуральная гаспадарка як перад вякамі.

Урэзалася мне між іншым у памяць гутарка паміж хлопцамі - маімі суседзямі, крыху ад мяне старэйшымі, якія потым былі мабілізаваныя на абарону Рэчы Паспалітай, і след на іх загінуў. Раман Саўрас - рослы і дужы, хоць бедны хлопец, хваліўся перад сябрамі, што, наняты касіць сенажаць вайнапольскімі шляхціцамі,

скасiў за дзень, у снаборніцтве з iгнаткаўскімі хлонцамі, цэлы гектар і атрымаў за гэта восемдзсят грошай, за што мог купіць якраз пачку гродзенскай махоркі, якой хапала на тыдзень скромнага курэння. Махорка ж тая - горш апошняга самасея, але што ж, адважыцца рызыкаваць астрогам, садзячы тытунь?

Паяднанне з вясковымі хлонцамі наступіла хутка. Гутаркі пры пачлежных вогнішчах, апаবাদанні крыху з перажытага, а крыху з прачытанага ці часткова і прыдуманнага, вельмі зацікавілі дзецюкоў. Яны, абмежаваныя весткамі выключна пра вясковыя і сямейныя ці суседскія справы, прагна ўслуховаліся ў гутаркі пра іншы свет, іншае жыццё, пра цуды тагачаснай тэхнікі, што было ў іх паняцці чыстай абстракцыяй. Начныя, калі-некалі, наведванні цыганскага табара ў лесе, удзел у іх гульнях і спеве, узбагачалі ўнутранае наша жыццё - жыццё пачлежнікаў. Хоць праца на гаспадарцы пасля кожнага пачлегу крыху дацякала, то аднак закончаная метамарфоза гімназісты ў сялянскага практыканта паказалася прыемнай і туга за мурамі інтэрната ці гімназіі нейк не паяўлялася.

Ліпень мінуў вельмі хутка, хоць і ў стамленні. У жніўні, так пад канец дэкады, быў час, каб зацікавіцца, ці не надыйшла вестка з дырэцый майго інтэрната аб пачатку заняткаў. Лісты прыходзілі на той жа Курган, дзе затрымоўваўся цягнік, і там чакалі на адрасата. Гэтым разам чакаў ужо заказны ліст. Паколькі маё імя і бацькі былі аднолькавыя - не было праблемы. Хуценька, парваўшы канверт, я ўрэзаўся вачыма ў змест ліста, адрасаванага да бацькі. Змест кароткі, але канкрэтны і ясны: „Сын пана выдалены з Праваслаўнага метрапалітальнага інтэрната. Рашэнне - канчатковае і не падлягае адмене”. У маім нутры ўсё быццам раптоўна замерла. Ногі адказалі паслухмянасці. Стараючыся апанавацца, прачытаў яшчэ раз. Усё ясна, толькі, чаму? Прыгнечаны весткай, дамоў плёўся як наймарудней. Думкі напераме гналі адна другую, шукаючы магчымай прычыны такога ўдару. Нарастаючае ўсхваляванне не пазваляла сэнсоўна аданіць сітуацыю. Калі ахлынуў з першага пякухага ўражання, з цяжкасцю прыйшло апанаванне і сироба шукаць прычын элімінацыі. З боку гімназіяльных уладаў не магло быць ніякіх прычын, аб чым сведчылі выпікі вучобы, і што пацвердзіў класны кіраўнік у апошняй са мною гутарцы. У інтэрнаце айцец Мікалай Лянцэўскі - выхавальнік майго класа, напісаў або мне як найленшую апінію. У чым жа тады справа? Асталася яшчэ разважыць магчымасць палітычных прычын, звязаных можа са звальненнем Архімандыта Феофана - беларуса з пасады дырэктара інтэрната і заменай яго тым Храшчэўскім? Ідучы гэтым шляхам мыслення сталі прыпамінацца факты, якія на самай справе выклікалі сярод жыхароў інтэрната сенсацыю.

З панярэдніх канікулаў не вярнуліся ў інтэрнат Віктар Коска і Майсей Савашынскі, што з Орлі. У інтэрнаце пайшлі чуткі, што абодва яны разам з іншымі мясцовымі хлонцамі, падбудаваныя прапагандай, што на Беларусі бясплатная навука і што на роднай мове, перабеглі туды з намерам вучыцца, зняўшы цяжар з плячэй бацькоў і сям'і. Хоць з гэтай справай я не меў нічога супольнага, то аднак яны абодва былі маімі сябрамі з інтэрната і аднакласнікамі з гімназіі, з каторымі прыходзілася наведваць і Беларускі камітэт у вольны нядзельны час, які збіраўся педзе на вуліцы Хмельнай у Варшаве. Там аднак пра такія рэчы ніколі не было гутаркі. Інжынер Адольф Клімовіч - хадэк, што выступаў там, быў, праўда, беларускім патрыётам, але перад усім католікам. Кравец па прафесіі Пятро

Ластаўка, які актыўна ўдзельнічаў у беларускім руху, таксама далёкі быў ад якой-коначы балышавіцкай прапаганды. Больш нам не прыйшлося з нікім там пазнаёміцца ці гутарыць, хіба толькі апрача студэнтаў тэалогіі з Варшаўскага ўніверсітэта, якія наракалі на аднаго з нашых інтэрнацкіх выхавальнікаў - айца Аляксея Зноску, што той быў быццам прапагатарам Божай службы ў праваслаўнай царкве на польскай мове замест на царкоўна-славянскай і што нават перакладаў царкоўна-славяншчыну на польскую мову. У інтэрнаце аднак час ад часу гаварыў раней пропаведзі на-беларуску, і нам гэта падабалася. Развіваючы тую ніць разважанняў, прыпомніўся мне яшчэ і той факт, што адміністрацыйны сакратар інтэрната, нейкі пан Вішнеўскі - урадавец, назначаны Міністэрствам веравызнанняў і адукацыі, наклікаў мяне аднойчы і са сваім памочнікам распытвалі пра сям'ю, пра мову, якою карыстаемся дома, выпытвалі, чаму сястра вучылася ў беларускай, а не польскай, гімназіі і г.д. Хоць на іх пытанні я адказваў шчыра, то аднак спаткаўся з іх боку з нейкімі крытычнымі заўвагамі, якія давалі мяне да плачу, але, на жаль, памяць не спалучыла гэтага з сённяшнім днём. У кожным выпадку, фактычнай прычыны той крыўды, якую прычыніла рашэнне аб выдаленні мяне з інтэрната, так і не давалася выясніць.

Дома перш-наперш нарада з Людкаю, якая пасля таго, як атрымала атэстат спеласці ў Беларускай гімназіі ў Вільні паспела ўжо скончыць 2-гадовы педагогічны інстытут, і з мамаю, якая была нашай заступніцай перад бацькам у кожнай справе. Усім нам было аднак ясна, што гэтая справа незвычайная і мы разумелі, які гэта будзе ўдар для бацькі, ды баяліся яго рэакцыі. Тым часам настанавілі шукаць якогась выхаду з сітуацыі. Людка не траціла надзеі атрымаць працу ў школе ў нейкай вёсцы. Хоць яшчэ не мела пэўнасці, то аднак задэкларавала мне дапамогу і мы вырашылі падаць заяву ў гімназію ў Лідзе. Я лічыў, што займуся прыватнымі ўрокамі для першакласнікаў па французскай і лацінскай мовах і нейк вытрымаю.

Заяву аднак прыйшлося напісаць ад імя бацькі і падрабіць яго подпіс, што мігам здэкансіраваў дырэктар гімназіі і, пазваўшы мяне на размову, загадаў, каб з'явіўся сам бацька. Не было іншага выхаду, як аб усім расказаць бацьку.

У нядзелю мама з Людкай выперлі мяне з хаты на цэлы дзень і дамовіліся, што познім вечарам Людка мяне ўпусціць у хату цераз акно, а ўдзень мама адважыцца паразмаўляць з бацькам. Так і сталася. Людка не спала ў той нядзельны вечар і, дачакаўшыся мяне, перасцерагла, каб не паказвацца бацьку, які на тую вестку, пачутую ад маці, страціў над сабою панаванне і ў сям'і дасталася ўсім пагалоўна. Да самай раніцы сон не паявіўся ні на хвіліну. Перадумаўшы магчымасці спаткання з бацькам, я настанавіў пастарацца, каб яно абышлося без сведкаў, і мне гэта ўдалося. Бацька, быццам выпадкова напаткаўшы мяне, кінуў у мой бок адно-адзінае слова: „сволач” і, не звяртаючы больш на мяне ўвагі, падаўся ў намераным раней напрамку. Гэтая рэакцыя бацькі паразіла мяне да болю, што, здавалася, сілы ў мяне з яго аблічча, якое паказалася ўвасабленнем цярдзення. Дабытае з гартані тое слова фактычна было толькі сугуччам асобных гукаў, якія на яго зляжыліся, і расплылося ў немагчымасці перадаць той псіхічны стан бацькі, у якім ён знаходзіўся. Вырыты на твары бацькі аднячатак пачуцця жалю і гора, перажытага ў тую ноч, усвядоміў мяне веліч цярдзення таго цвёрдага з натуры

чалавека. Пастаўленая ім апошняя карта аказалася раптам бітай, і іншай магчымасці не асталося. Паставіў ён на гэтую карту нямала, бо лёс свой, сям'і і сына, які, асягнуўшы мэта ў здабыцці адукацыі, павінен быў рэкампенсаваць тыя цяжкія перажыванні бацькам і малодшаму сямейству, памагчы ім выйсці ў свет з даўно ўжо зацеснай гаспадаркі. Цэлая гэтая канструкцыя раптам завалілася пад адным чымсьці незразумелым рашэннем і на адбудову яе не асталося нічога. Не ведаю, ці мае пазнейшыя тлумачэнні магчымых прычын выключэння з інтэрната бацьку пераканалі, але пасхаў у Ліду да дырэктара гімназіі і пацвердзіў заяву аб маім паступленні ў гімназію.

Жыццё аднак прынесла іншыя нечаканасці. Вёска, хоць фактычна пазбаўленая кантакту са светам, то аднак весткі пра неспакой у краіне не мінулі і яе. Узмоцнены дзеянні паліцыі, пошукі якіхсьці шпіёнаў паказвалі, што дзееца нешта дрэннае, а вестка пра распачатую 1-га верасня вайну разнеслася малаанкаю па ўсёй краіне. Зрэшты, незаўважальны дагэтуль рух самалётаў у паветры, ды такіх, якіх і вочы не бачылі, і грукат узрываў, якія даносіліся здалёк, не пакідалі сумненняў.

Гімназія ў Лідзе аднак 1-га верасня напоўнілася моладдзю, але дырэктар заявіў, што канікулы прадаўжаюцца аж да адмены.

Бацька кожны дзень пасылаў мяне ў суседнюю вёску - Ігнаткаўцы да настаўніка з заданнем паслухаць перадач пра вайну па радыё. Нямецкае войска пасоўвалася хутка на ўсход, а хлопцы, што адбылі раней вайсковую службу, усе былі мабілізаваны і высланы на фронт. Вярнуўся толькі адзін Арсень Радзюк з палону. Прапалі без вестак Раман Саўрас, Віцюк Радзюк, Міша Клімовіч і яго брат Сашка. Людзі, якія памяталі першую нямецкую акупацыю і бежанства, баяліся наступных немцаў. Ажно раптам громам разнеслася вестка, што Чырвоная Армія паставіла вызваліць „з-пад панскага іга” Заходнюю Беларусь і Заходнюю Украіну.

Хоць пра бальшавікоў у апошнія гады распаўсюджваліся розныя страшныя чуткі, то аднак людзі лічылі, што ўжо горш не можа быць, і чакалі таго „вызвалення” з умеркаваным спакоем. 17-га ці 18-га верасня на Лідска-Шчучынскай шашы і на гасцінцы, што называлі Екацерынаўскім, паявіліся незлічоныя калоны грузавых машын з салдатамі, танкі, конныя тачанкі. Войска, праўда, паказалася не так прыгожа абмундзіраванае, як польскае, але вялікая колькасць тэхнікі рабіла ўражанне. Людзі выбягалі на дарогі, дзе затрымоўваліся невялікія часці. Там чыста апранутыя нейкія камандзіры з чырвонымі зоркамі на рукавах гутарылі з людзьмі, абяцалі ім волянасць і вызваленне ад паноў, якіх яны прагоняць, і нават раздавалі па паўбуханкі хлеба, хоць у тым часе, восенню, хлеба ўсім хапала.

Мяне збянтэжыла тое, што некалькі камандзіраў, пабачыўшы на мне школьны мундзір, распытвалі, якое гэта абмундзіраванне і з недаверам адносіліся да інфармацыі, што гэта вопратка, абавязваючая школьнікаў.

Людзі расказвалі, што ў некаторых вёсках будавалі прывітальныя брамы войску і, заахвачаныя заклікамі вайскоўцаў, разбіралі дворскую маёмасць. Я гэтага нідзе не бачыў, а наш памешчык з Лебяды - Хвядэцкі нават знайшоў на даволі доўгі час прыпынак у суседняй вёсцы Фаліксавой, калі быў змушаны ўладамі адмовіцца ад свайго маёнтку. Цяпер Хвядэцкі лічыцца прыхільнікам беларускай меншасці ў Польшчы і цікавіцца беларускім фальклорам. Былі і такія чуткі, што

паны быццам недзе сарганізавалі мяцеж і рэжуць мужыкоў. Весткі гэтыя, хоць не правяраныя, выклікалі сярод людзей неспакой і змусілі да пільнай аховы вёсак мужыкамі, узброенымі ў вілы і сякеры. На шчасце, гэтая чутка ў нас не споўнілася.

Заняткі ў гімназіі Кароля Хадкевіча ў Лідзе пачаліся ў першыя дні кастрычніка. На ўрачыстым адкрыцці школьнага года я з радасцю сустрэўся з маім прыяцелем з інтэрната - Міколам Грэбенем, які быў у іншым класе.

У хуткім часе ў школе правялі анкету, хто належыць да якой нацыянальнасці. У нашым класе афіцыйна я запісаўся беларусам, як і ў Варшаве, і апрача мяне толькі адна дзяўчына - Ніна Слесар. Іншыя вучні, хоць з чыста беларускімі прозвішчамі, называлі сябе палякамі. Яўрэйскія дзеці таксама запісвалі сябе палякамі. Некаторыя гаварылі, што мусяць папытаць бацькоў.

Ледзь толькі настаўнік пакінуў клас, закончыўшы той дзіўны плебісцыт, як на мяне і Нінку пасыпаліся знявагі і забруджаныя крэйдая анучы ад школьнай дошкі. Я заўважыў, што гэтую зацею распачаў нейкі Вайткевіч (здаецца, Раман), сын паліцыянта. Гэта зусім збянтэжыла мяне, тым больш, што ў варшаўскай гімназіі ніхто з гэтага не рабіў праблемы, хіба што варшаўскія сябры часам пажартавалі з нашага ўсходняга акцэнта, але без якой-небудзь зласлівасці.

Незалежна ад таго плебісцыта (мне невядома, якія былі яго вынікі), школу ў хуткім часе перамянілі на беларускую дзесяцігодку, у якой толькі заняткі па беларускай мове адбываліся на мове, збліжанай да беларускай. На змену былому дырэктару паявіўся новы - беларус (хіба з Бабруйска ці Віцебска), у нязменнай гімнасцёрцы, прозвішчам Валько, добры прасты чалавек, які гутарыў па-беларуску, хоць можа не надта літаратурна. Былы дырэктар Кляіндзіст стаўся яго намеснікам - завучам, што значыла, заведуюшчы вучобай.

Чацвёртакласнікі апынуліся ў восьмым класе і адчулі паніжэнне ўзроўня навучання. Большасць вучняў мусіла падрабіць недахопы з гісторыі народаў СССР, прылажыцца да рускай літаратурнай мовы і папрацаваць над беларускай мовай, якую большасць ведала толькі як вясковую гаворку. Настаўніца беларускай мовы Соня Майсееўна нядрэнна валодала ёю і вельмі пільна рыхтавалася да ўрокаў, а мяне лічыла сваім кансультантам, што мне, ясная справа, імпанавала.

Людка - мая сястра - стала настаўніцай у суседняй няпоўнай сярэдняй школе, і Соня Майсееўна старалася падружыць з ёю як экспертам-беларусаведам.

Лёнік - мой малодшы на два гады брат - паступіў у тэхнічнае вучылішча ў Лідзе, і мы ўсе трое жылі пры польскай настаўніцкай сям'і Міхнеўскіх, займаючы два пакойчыкі на мансардзе, у доме каля мураў замка Гедыміна.

Умовы жыцця сталі хутка камплікавацца. Адчувалася востра недахоп тавараў, а перад усім прадуктаў харчавання. Па хлеб мы з Лёнікам хадзілі ў чаргу пад пякарню на досвітку і так стараліся заняць месца ў чарзе, каб, памяняўшыся мясцамі ў адпаведны момант, купіць хлеб два разы па буханцы. Прадавалі кожнаму па адной, а нам трэба было прынесці хлеб сабе і пані Міхнеўскай, муж якой быў затрыманы органамі НКВС, а пасля нейкага часу звольнены.

З прамысловымі таварамі было таксама дрэнна. Памятаю, што Ліда восенню была вельмі забалочанай, і я паставіў купіць сабе галёшы, якія прадукаваліся ў Лідскай фабрыцы. Чарга пад магазінам фармавалася ўжо пасля поўначы. Я заняў месца ў чарзе а другой гадзіне ночы. Міліцыя разганяла чаргу, якая штотараз

фармавалася нанава. За першым разам мне ўдалося даціснуцца аж да прылаўка каля адзінаццатай гадзіны раніцы, каб даведацца, што трэцяму перада мною прадалі апошнюю пару. Наступным разам прыйшлося забяспечыць сабе месца ў чарзе ў поўнач. І нейк дабіўся той пары галёшаў.

У Лідзе стала выпускацца мясцовая газета „Уперад”. Рэдактарам быў Пятро Радзюк з Вільні. Ён намовіў мяне напісаць артыкул на тэму школы. Першы ў жыцці мой нарыс рэдактару спадабаўся.

У школе жыццё і адносіны паміж моладдзю хутка ўнармаваліся. Знікла праблема нацыянальных розніцаў. Моладзь стала ў асноўным скансалідаванай, канцэнтравалася на сваіх юнацкіх і школьных праблемах. Кансалідацыі той спрыяла, на мой погляд, з аднаго боку ўзнікшая з часам пагроза страты асабістай вольнасці, што вісела практычна над кожным, ці то з фактычных, ці прыдуманых і палітычных прычын, за нешта не так сказанае, за прагул на рабоце ці за прошлыя падзеі і г.д. З другога боку яднаючым чыннікам была вельмі старанна развіваемая вучнёўская самадзейнасць, між іншым мастацкая і культурная. Мэтай самадзейнасці было перад усім палітычнае ўзгадваанне, што ў выніку, аднак, давала іншы ад запланаванага эфект.

Моладзь, якая ў большасці стала адчуваць у сямейным жыцці прыгнечанасць, выкліканую няўпэўненасцю заўтрашняга дня, ды татальны матэрыяльны недахоп, ядналася непрыкметна ў пачуцці асаблівага супраціву. Стала паяўляцца ўсё больш забароненых жартаў, спрафанаваных прапагандных плакатаў і г.д. Мне прыпамінаецца нешта накшталт парафразы флагавага нумару ў праграме школынага хору - кантаты Сталіну:

„Мы вырадку Сталіну ў песні
Праклён, не падзяку, прынеслі
З палёў беларускай зямлі,
Што родныя нівы і горад шумлівы
Настойліва топіць ў крыві.”

У арыгінале гучала:

„Мы роднаму Сталіну песні,
Паклон і падзяку прынеслі
З палёў беларускай зямлі,
І родныя нівы, і горад шумлівы
Мы ў гэтыя песні ўплялі.”

Аднойчы перад рэпетыцыяй хлопцы „рыкнулі” сваю парафразу. Надышоўшы ў міжчасе настаўнік спеву, вельмі мілы дзядзька Драмовіч, пачуў нашу кантату і ажно пабалеў ад хвалявання, але, стараючыся апанавацца, прыкінуўся, што не зразумеў сэнсу нашага спявання ды зганіў нас толькі за крыклівую дысгармонію. Ад таго часу кантату правадыру выкрэсліў з праграмы, а на нашы быццам намаганні спяваць яе, тлумачыў, што нізкі ўзровень нашага выканання можа толькі абразіць Сталіна.

Створаная ў школе арганізацыя камсамола гуртавала амаль выключна моладзь, прыбыўшую з бацькамі з усходніх рэгіёнаў Беларусі. Мясцовае накаленне таго часу, узгадваанае на прынцыпах хрысціянскай або габрэйскай этыкі, не гарнулася ў арганізацыю, аснованую на атэізме. Датычыла гэта і мяне - былога кандыдата на святара.

Агрэсія немцаў на Савецкі Саюз 22 чэрвеня 1941 года выклікала ў людзей мешаня, а ў кожным выпадку трывожныя пачуцці. З аднаго боку, суматоха, прычыненая нямецкім напамом і рассыпкай савецкага рэжыму, не выклікала жалю, але нават часовае аблягчэнне збынтэжанах людзей масавай вывазкай у Сібір і арыштамі. З другога боку, паявілася трывога ў шматлікіх разбітых сем'ях за лёс адсутных з розных прычын членаў сям'і: арыштаваных, вывезеных, высланых на работу, вучобу ці забраных у Чырвоную Армію і г.д.

Трывожная сітуацыя не мінула і нашай сям'і. Адсутнасць Лёніка, які ў міжчасе выехаў у тэхнічнае вучылішча ў Беласток, устрывожыла асабліва маму, а Людэка перажывала невядомы лёс мужа, які дні два перад агрэсіяй выехаў у Курск да сваёй цёткі, якой у жыцці не бачыў і наогул ніколі не быў ў Савецкім Саюзе.

Нямецкая агрэсія расшыралася з малапаквай хуткасцю. Тысячы чырвонаармейцаў здаваліся ў палон, не прадчуваючы печалавечага трактвання. Стратэгічныя дарогі былі завалены пакінутай вайскавай тэхнікай. У кустах валялася аружжа. На дарогах паявіліся незлічоныя калоны палонных, гнанных на Запад.

Па вёсках разнеслася чутка, што палонныя слабнучы ад голаду і стомы, і што тых, якія не могуць прадаўжаць сваёй нявольніцкай дарогі, звычайна забіваюць, а сярод палонных салдатаў здараюцца і цывільныя маладзья хлопцы.

Весткі тыя, быццам на загаду, змабілізавалі перад усім уражлівых на чужое няшчасце жанчын. Амаль з кожнай сям'і нехта з торбаю хлеба ды соллю (якой прасілі слабелючыя ад страты вадкасці ў арганізме палонныя) выходзіў на ўскрай дарогі. Перадача хлеба ў рукі нешчасліўцаў была небяспечнай, бо канваіры адганялі, а то й дзе каго ўпіхалі ў калону. Кускі хлеба людзі кідалі ў натоўп гнанных мужчын, а тыя хапалі яго ў паветры. Соль кідалі ў якіх-небудзь мяшочках, альбо проста ў палатняных вузельчыках. Пры нагодзе людзі пілына сачылі, ці не паявіцца ў калоне палонных хто-небудзь свой ці знаёмы, бо іншай магчымасці пошукаў не было.

З нашай сям'і таксама на змену нехта выходзіў, каб акунуцца ў тым пекле, створаным людзьмі на зямлі. Час ад часу з калоны даносіліся маленні: перадайце сям'і такой ці іншай у Бабрах, Змітраўцах ці іншых Сямашках, што іх сыноў, братоў і г.д. гоняць з палоннымі. Такім чынам нямала хлопцаў ратавалі, даганяючы калоны ці знаходзячы іх у звычайных загарадах з калючага дроту, дзе прышынялі гнанных і трамалі пад голым небам да знямогі.

Падобны лёс спаткаў і майго брата Лёню, якому ўдалося вызваліцца з такога лагера пасля амаль месячнай галадоўкі абяссіленаму, чуць жывому. Муж Люды вярнуўся пасля акупацыі немцамі Курска.

З немцамі вярнуліся памешчыкі, вайсковыя польскія асаднікі, паліцыянты і ўрадаўцы, каб апанаваць гаспадарку і адміністрацыю. Пасыпаліся розныя правакацыі, казні мужыкоў, а нават паленне вёсак з людзьмі. Першая суседняя спаленая

вёска Ляснікі, дзе жылі і мае крэўныя, сталася жудаснай перасцярогай для людзей, фактычна ні ў чым не вінаватых.

У хуткім часе пайшлі чуткі, што паявіліся і беларускія арганізацыі. Людзі, якія стараліся ўдзельнічаць у цывільнай адміністрацыі, рабілі гэта ў асноўным дзеля абароны беларускага насельніцтва. Паклікалася да жыцця Беларуская народная самапомач і перад усім школьнымі інспектарамі, якія арганізавалі нараўні з польскімі школамі і народнымі беларускія школы.

Я - выпускнік 9-га класа, прысвоіўшы ад сястры Людкі „а-бэ-цэ” з педагогікі і дыдактыкі, пастанавіў паспрабаваць настаўніцкага хлеба. Намовіў бацьку і паехалі мы ў Ліду ў школьны інспектарат. Пры нагодзе спаткаўся з некалькімі школьнымі сябрамі, якія таксама шукалі працы. Як на злосць, спаткаўся і той Вайткевіч. Глянуў на мяне воўкам і хутка затрымаў нейкіх нямецкіх салдатаў ды нешта заўзята ім тлумачыў, паказваючы на мяне з бацькам. Немцы падышлі да нас і з рогатам, тыцкаючы на бацькаву чорную бараду, пыталі: „Jude? Kommunist? Pass, bitte.” Зірнуўшы на бацькаў памяты папшарт, на мяне і на наш воз - махнулі рукою і, кінуўшы ў бок правакатара: „Kwatsch”, пайшлі сваёю дарогаю. Вайткевіч запэўніў мяне паспешна, што гэта не апошняе з ім спатканне, што, на жаль, у будучыні і споўнілася.

У інспектараце прыняў мяне інспектар Макарэвіч, хоць можа і недаверліва, але ветліва, і даў мне скіраванне ў вёску Касілаўцы, што між Лідаю і маімі Клімавічамі, каб сарганізаваць там заняткі для класаў I-IV.

Падбудаваў псіхічна сястрою Людкай, якая абняла ўжо школу ў суседніх Сямашках, з’явіўся я ў восенскую нядзелю да касілаўскага солтыса з просьбаю склікаць сход. На працягу паўтары гадзіны хата солтыса запоўнілася мужчынамі. Я нясмела стаў талкаваць пра неабходнасць сарганізавання беларускай школы, так як у суседнім Мыце сарганізавалася школа польская.

Дзядзькі маўчалі, пакуль адзін не адазваўся з пытаннем: „А хто іх вучыць будзе?”

Я зразумеў, што гэта пытанне рытарычнае - правакацыйнае, але адказаў: „Зразумела, што я”.

„Дык дзе ж ты жыць будзеш, хлопца, хіба што ў старой Акуліны на печы?”

Я збянтэжыўся такім паваротам справы, але нечакана іншы селянін, устаўшы з месца, стаў вымахваць палыцам перад носам таго жартаўніка, ды басам на яго: „Калі табе не падабасца, дык матайся сабе к чортавай мацяры, бо няма з чаго насміхацца ды сграшыць хлопца, калі нам хоча памагчы.”

Тут і загаварылі мужыкі. Слова да слова, знайшлася вольная хата ў старога Кушыка на маю школу і лаўкі мне паабяцалі дзевы з Мыта, і пакойчык у сына той Акуліны - Селявіча для настаўніка. Надыйшлі і хлопцы, якія навязвалі са мною гутарку і паабяцалі дапамогу, калі спатрэбіцца. Такім чынам я стаў „дырэктарам” чатырохкласнай беларускай школы з правам падмятання. Мыць падлогу забавязаліся вясковыя дзяўчаты і кожны тыдзень сумленна выконвалі сваё забавязанне.

Заняткі адбываліся цэлы дзень: да поўдня першы клас з другім і пасля поўдня - трэці з чацвёртым. Крыніцай майго дыдактычнага змагання была ўвесь час сястра Людка, з якою я ўтрымоўваў кантакт, карыстаючыся роварам. Яна мне давала

цэнныя так практычныя, як і тэарэтычныя рады, дзякуючы якім навука выглядала не найгорш у тых умовах.

На прадвесні 1942 года паявіўся ў мяне на інспекцыі Юльян Груцкі з Васілішак, які быў кіраўніком БНС і адначасна візітатарам школаў у тым раёне. Не ведаю, на колькі ён ведаў педагогіку, але выявіў нечаканае захапленне маім спосабам навучання, аб чым павядоміў і акруговага інспектара ў Лідзе.

Жыццё ў Касілаўцах уладзілася вельмі добра. Настаўніка людзі ўважалі і спрыялі ўсяляк яму, а вечарамі моладзь ахвотна запрашала ў сваю кампанію.

Ідэя аднак не трывала доўга. Вясною 1942 года праводзіўся перапіс насельніцтва, у якім мелі абавязак удзельнічаць усе вясковыя настаўнікі. Маім абавязкам было выканаць перапіс у Касілаўцах і іншых трох акалічных вёсках. Аказалася, што каля 90% людзей запісала сябе беларусамі, а беларускую мову, як хатнюю, блізка 100%. Палякамі назвалі сябе толькі некаторыя рыма-католікі і пара сем’яў назвала сябе рускімі. Згодна з атрыманай раней інструкцыяй, нікому адказ на пытанні не накідаўся і не раіўся. Афіцыйныя вынікі перапісу ў Лідскай акрузе мне не былі вядомыя, але пасля заканчэння яго насілілася дзейнасць падпольнага руху.

Лідскі і Шчучынскі паветы былі пад сільнымі польскімі ўплывамі. Адміністрацыя і паліцыя былі абсаджаныя галоўным чынам польскімі функцыянерамі. Праніканне беларускага элементу ў органы тэрытарыяльнага праўлення было непамерна слабейшае. Адзіная грамадская арганізацыя таго часу Беларуская народная самапомач (БНС), створаная на ўзор польскай Rady Główniej Opieki (RGO), апрача збору харчовай і матэрыяльнай дапамогі галадаючаму Менску і іншым гарадам на ўсходзе краіны, старался пашырыць прысутнасць беларусаў у грамадскім жыцці, у тым ліку ў органах мясцовай адміністрацыі, арганізаваць народнае школьніцтва, абарону суайчыннікаў, калі ім дзеялася крыўда ад акупанта ці каго іншага.

БНС здабыла ў насельніцтве даволі вялікую папулярнасць як адзіная арганізацыя, да якой людзі маглі ўносіць свае жалі, шукаць ратунку ці сякой-такой помачы. Зразумела, што яна і пайшла першая пад абстрэл у тым саборніцтве за магчымасці ўздзеяння на публічныя і культурныя праблемы.

Пакуль гэта можна было ўтрымаць у рамках паняцця саборніцтва, было ўсё яшчэ зноснае. Прапаганда таго ці іншага боку, якая б яна ні была, магла перасцерагаць, але не забівала. Пад тым прапагандным, у адмоўным сэнсе, „абстрэлам” знайшліся і школы. Нанужаныя людзі сталі баяцца пасылаць дзяцей у беларускую школу. Аднак навучальны год у Касілаўцах закончыўся без асаблівых перашкодаў.

Жахам адгукнуліся ў народзе ў хуткім часе весткі аб крывавых ахвярах. Першы, хто ў тым рэгіёне быў забіты ў ліпені 1942 года - гэта студэнт Пётра Рандарэвіч - дырэктар настаўніцкай семінарыі, старшыня шчучынскага БНС, вядомы там дзеяч культуры. Выведзены сілаю незнаёмымі спраўцамі, мучаны, застрэлены пасля пастаноўкі ў Ракавічах вырэжысэраванай ім п’есы „Паўлінка” Янкі Купалы. На вечары прысутнічалі між іншым (успамянуты раней) Юльян Груцкі і шчучынскі дасведчаны настаўнік - назначаны школьным інспектарам у Васілішкі - Павел Шляхтун. Аб парванні Пятра Рандарэвіча Павел Шляхтун хутка павядоміў каменданта паліцыі Коцута ў Шчучыне, якога знаў як дасведчанага паліцыянта з даваеннага часу. Той абнадзіў Шляхтуна, што дапаможа, і параіў

яму з Ю.Груцкім вярнуцца ў Васілішкі, не робячы замяшання. Тыя аднак да Васілішак на сваіх самакатах так і не даехалі. Абодва былі зложаны стрэламі з вінтовак непадалёў Васілішак. Пасля свайго чыну забойцы завалаклі трупаў у жыта. Перапалоханыя людзі не асмеліліся ўмешвацца ў тую небяспечную справу і ўжо часткова разложаныя целы пасля некалькіх дзён забрала лідская жандармерыя. Даследаваннем справы заняўся нейкі малады функцыянер паліцыі з Ліды прозвішчам Усевалад Канчук, які таксама хутка згінуў ад кулі ў патыліцу, пасланай яму на вуліцы ў Лідзе сярод белага дня. У хуткім часе пасля забойства Ранцарэвіча былі замучаны дзве маладыя настаўніцы ў Ражонцы, а пазней - праваслаўны святар Аляхпавіч з жонкаю. Ахвяры ад лета 1942 года пасыпаліся густа. Разносіліся пра іх жудасныя весткі.

Сябрамі маімі ў часе працы ў Касілаўскай школе былі настаўнікі беларускай школы ў Навасёлках і польскай - у Мыце. Абодва польскай нацыянальнасці, а той з Навасёлкаў - мой школьны лідскі сябра. Кантакты нашы былі шчыра сяброўскія, намечаныя ўзаемнай лаяльнасцю. У паўсталай скамплікаванай сітуацыі, як і раней, мы радзіліся, як быць далей. Паводле нашай згоднай ацэнкі, прадаўжаць навучанне было немагчыма, тым больш, што і сяляне супраціўляліся пасылаць дзяцей у школу.

У міжчасе дайшла да мяне чутка, што ў Наваградку дзейнічае прагімназія, настаўніцкая семінарыя, арганізуецца матуральны агульнаадукацыйны курс (апошні год сярэдняй школы), і пры тым комплексе школаў сарганізаваны інтэрнат. Мы з Міколам Грэбенем (з якім кантакты былі ўвесь час вельмі блізкія) і іншымі сябрамі дамовіліся выбрацца ў Наваградчыну на самакатах. Сам Наваградкаў, як і яго ваколіцы, зрабілі на мне нечакана цудоўнае ўражанне. Знайшліся хутка і сябры, якія нас прынялі як родных і памаглі мне аформіць неабходныя дакументы для паступлення на матуральны курс і дабіцца месца ў інтэрнаце.

Дачакаўшыся канца жніўня, я так і падаўся на тыя навукі. Дабраўшыся ў Ліду на чыгуначны вакзал, трэба было нейк дастацца на цягнік у Наваельню, а адтуль „кукушкаю” (вузкаю чыгункай) у Наваградкаў. На вакзале паявіўся школьны сябра Вайткевіч - той самы сын паліцыянта. Не адчуваючы да яго ніякай варожасці, я падышоў і спытаў, ці ён ведае, як папасці на цягнік у Наваельню. Ён распытаў, куды і чаго я еду, а пасля паклікаў чыгуначнага паліцэйскага - немца і нешта сказаў яму. Той накіраваў на мяне зброю і завёў у камендатуру. Тут паявіўся мой сябра, які сугестыўна тлумачыў нешта седзячаму за пісьмовым сталом (хіба) афіцэру. Я нямецкай мовы не ведаў, але зразумеў паўтараючыся словы: „Нёман, Наваельня, бандыты”. Немцы акружылі мяне, сцягнулі з плячэй па локці плашч, каб не мог валодаць рукамі, дакладна абышлі мяне і мой мяшок, у якім быў гарох для інтэрнацкай кухні, раскідалі пакунак з кніжкамі і сшыткамі, адцягнулі фінскі нож і нешта злосна выкрыквалі. Я не ведаў, што за Нёманам былі савецкія партызаны, але зразумеў, што Вайткевіч - правакатар і што злажылася небяспечная для мяне сітуацыя. Вытлумачыцца не мог, бо Вайткевіч пераклаў бы ўсё наадварот. Раптам прыйшла мне ў галаву думка спытаць, ці хто разумее па-французску. Нейкі малады падафіцэр спытаў мяне тады школьнай французчынай, што я хачу сказаць. Мяне гэта вельмі абнадзеіла, бо сарыентаваўся, што яго веды французскай мовы адпавядаюць маім, і стараўся пераказаць яму, куды і чаго я еду і што іх канфідэнт

зложынае сваім становішчам ды наводзіць асабістыя паракункі. Хлопцу, відаць, заімпанавала тая роля перакладчыка з французскай мовы, бо стараўся перакладаць дакладна і хутка перамяніў адносіны свайго шэфа да мяне. Вярнулі мне маю „маёмасць”, а той падафіцэр вывеў мяне на вакзал і пават памог дастацца на цягнік. У міжчасе растлумачыў, што Вайткевіч - гэта іх супрацоўнік, але не карыстаецца яго сімпатыяй.

У Наваградкаў дабраўся я шчасліва. У інтэрнаце далі мне месца сярод матурыстаў і пачалося новае, труднае, беднае, але цікавае жыццё сярод сяброў.

(Размова з Янкам Запруднікам)

У КРУЗЕ СЯБРОУ

Аляксандр Баршчэўскі: - Размаўляю з Янкам Запруднікам - супрацоўнікам радыёстанцыі Свабода, жыхарам Амерыкі, актыўным дзеячам беларускага культурнага, навуковага і публіцыстычнага руху ў Амерыцы. З'яўляецца ён галоўным рэдактарам часопіса „Беларус”. Хацеў бы я даведацца пра ваш даваенны лёс. Скажыце, калі ласка, як Вы жылі ў Беларусі, як прайшло дзяцінства і маладосць?

Янка Запруднік: - Радзіўся я ў Міры, вучыўся ў Міры, а пасля, калі настала вайна і калі не захацеў, каб мяне забралі ў паліцыю, я паехаў вучыцца ў Баранавічы. Вучыўся ў Баранавічах спачатку ў беларускай прагімназіі. Маімі настаўнікамі былі розныя асобы, але ў тым ліку Лявон Луцкевіч і Юрка Луцкевіч. Лявон выкладаў беларускую мову і літаратуру, а Юрка - фізіку і матэматыку, і абодва яны выкладалі беларускі патрыятызм. У сувязі з тым, што партызанамі было забаронена вучыцца ў сярэдняй школе і ўвогуле вышэй пачатковай школы, я ведаў, што з іхняга пункту гледжання я зрабіў праступак, злачынства і таму, калі адыходзіў фронт, заставацца там мне не было сэнсу, таму што сям'я была рэпрэсавана яшчэ ў саракавым годзе. Што ж, я паехаў на Захад. Мне было тады 17 гадоў.

А.Б.: - І вось гэты момант і гэтыя часы для нас несумненна найцікавейшыя. Як злажыўся Ваш лёс на Захадзе? Я ведаю, што беларусы, якія пакінулі Айчыну і знайшліся ў зонах, вызваленых альянтамі, на пачатку жылі вельмі цяжка.

Я.З.: - На Захадзе, пэўна ж, было цяжкавата, але, у пэўным сэнсе, і лёгка, бо ж наогул чалавек у маладым веку, а было мне тады 17-18 гадоў, глядзіць на свет рамантычнымі вачыма, мае сяброў, живе энтузіязмам, маёмасці ніякай не мае. Дык з гэтага пункту гледжання не было цяжка. Цяжка было ў фізічным сэнсе, бо даводзілася фізічна працаваць. Былі мы ў часе вайны там на будоўлі баракаў. Немцы будавалі за гарадамі такія баракі з калкоў і сухастою, якія падпальвалі на выпадак начных налётаў авіяцыі, каб адцягваць увагу варожых самалётаў ад сапраўднага горада. Ну, а па вайне гэта быў лагер перамешчаных асоб. У лагеры жыццё было супольнае, беларускае, бо гэта было такое свайго роду новае беларускае грамадства, абшчына такая. Там быў маладзёжны рух, былі школы і, дзякуючы ахвярнасці беларускіх настаўнікаў і беларускіх старэйшых людзей, нашых грамадскіх бацькоў, нам удалося закончыць сярэдняю школу, здабыць атэстат спеласці. Спачатку ў Рэгенсбурзе быў беларускі лагер, а пасля яго перавезлі ў Міхельсдорф каля Каму (гэта недалёка ад чэшскай граніцы), і вось там была гімназія імя Янкі Купалы, якую мы скончылі ў 1947 годзе, быў скаўцкі рух. Мы працавалі скаўтмайстрамі. Гэты беларускі лагер перавезлі пасля ў Вільдыш-бэргердорф, прынамсі частку яго, і я там працаваў скаўтмайстрам. У скаўтынгу займаліся мы песнямі, спортам, паходамі, рыхтаваліся да жыцця, але ўсё ў беларускім аспекце, таму што абодва лагеры: Міхельсдорф і Вільдышбэргердорф былі беларускімі лагерамі. Там была беларуская тэатральная студыя, быў беларускі тэатр, былі школы, розныя культурныя мерапрыемствы, канцэрты. Прыязджаў да нас, я памятаю, студэнцкі хор з Марбурга, прыязджала група „Жыве

Беларусь", на чале якой стаяў кампазітар Куліковіч. Словам, была такая поўная культурная беларуская атмасфера. І адгуль мы ў 11-12 асоб, аднаго мы на дарозе падабралі, паехалі ў Англію на шахты, бо нам хацелася далей вучыцца.

А.Б.: - Якраз гэты пераезд Ваш у Англію для мяне вельмі цікавы. Я толькі тут нядаўна ад Вас даведаўся, што ў гэтым часе пачалі Вы выдаваць цікавы часопіс „Наперад”: часопіс цікавы і ў сэнсе літаратурным, і ў сэнсе публіцыстычным, і ў сэнсе самастойнасці думкі, яе спеласці. Надзвычайнае для мяне і ўнікальнае тое, што гэты часопіс выдавалі людзі, якія мелі на 22-23 гады. Найчасцей, маючы столькі гадоў, не маем спелых поглядаў, не маем здольнасці фармавання літаратуразнаўчых ці публіцыстычных думак, а тут аказалася нешта такое адваротнае, тым больш, што, скажам, Вы, напр., не былі прафесійным літаратуразнаўцам, не закончвалі нейкага філалагічнага факультэта. Гэта для мяне справа крышку нават і незразумелая, што разбіткі, кінутыя вайной так далёка, усё ж такі не адчувалі сябе як разбіткі, а адчувалі сябе як творчая група і, баронячы свайго элементарнага быту, працуючы вельмі цяжка, знаходзілі час і волю на тое, каб займацца так творчай працай, як рэдагаванне часопіса. Можна Вы яшчэ назвалі б галоўных арганізатараў гэтага часопіса і галоўных аўтараў яго.

Я.З.: - Выдаванне гэтага часопіса было працягам таго імпульсу, у якім мы жылі ў лагеры ў Міхельсдорфе. Мы, выязджаючы ў Англію, усе былі без бацькоў. Гэтае безбацькоўства і пазнейшае наша сяброўства, відаць, псіхалагічна паспрыялі таму, што мы так усведамілі сваю адказнасць, бо як няма бацькоў, то пехта мусіць быць адказны. Так як у сям’і, калі наміраюць бацькі, то старэйшы сын ці старэйшая дачка адразу ўваходзіць у ролю гаспадара ці гаспадыні. Калі мы так адарваліся і паехалі ў няведамае ў Англію, у нас засталіся вельмі эмацыянальныя сувязі з тымі, каго мы пакінулі, бо мы ж пакінулі сваіх братоў і сёстраў, і гэтых грамадскіх бацькоў, якія нам былі і сямейнымі бацькамі ў пэўным сэнсе. Адчуваючы гэтую цесную сувязь, у нас адразу зрадзілася думка пасылаць ім лісты. Зразумела, кожнаму ж ліста пісаць не будзем, іх зашмат. Адсюль узнікла наступная думка - нейкі бюлетэньчык трэба пасылаць. Адзін з нас, Алесь Бута, быў друкарар і меў з сабою машынку. Ён быў скаўцкім дзеячам, быў самым вярхоўным скаўцкім камандзірам. Ён яшчэ ў лагеры займаўся выдаваннем скаўцкага часопіса. Так што ў нас, так сказаць, тэхнічныя эксперты былі і была машынка. Яшчэ на дарозе, у немца, знайшлі матрыцы і друкарскую фарбу. Немца папрасілі, каб набітыя матрыцы нам далі надрукаваць і паслалі назад. Пасля гэтага бюлетэнь вырас у часопіс.

Калі мы прыехалі ў Англію, спачатку паехалі ў Шатландыю на 6-месячны курс, а тады ўжо, як нас паслалі ў шахты, то мы не працавалі ў адной шахце, а раскідана, але наведваліся адны да адных. На дарозе знайшлі яшчэ Дзмітрука Паўла, якога назвалі Паўлам XII. Мы падпісалі такі кантракт, што забавязваемся трымацца разам, засноўваем касу і нават, здаецца, калі не памыляюся, упісалі, што з ангельскімі жаніцца не будзем, хоць пасля цяжка было некаторым дтрымаць гэтага. І вось у Англіі мы пачалі з гэтай супольнай касы фінансаваць часопіс „Наперад”. Адзін славак нам нарысаваў вокладку такую бадзёрую ў калёрах: з факелам, з Пагоняй, з бела-чырвона-белым сцягам. Сярод супрацоўнікаў былі: Алесь Марговіч з Глыбоччыны - галоўны машыніст, значыць, ён набіваў матрыцы; Уладзімір

Цвірка, які цяпер працуе ў Мюнхене ў радыё Свабода - галоўны рэдактар і аўтар нашых перадавіцаў, пісаў вельмі добрыя фельетоны, падпісваўся Піліп Папііска; я пісаў вершы пад псеўданімам Сяргей Ясень і Аркадзь Будзіч. Пісанне вершаў пачалося ад таго, што мы яшчэ ў гімназіі выдавалі свой часопіс. Настаўнік сказаў, што адзін верш будзе лічыцца за вялікую працу прозаю. Я сабе падумаў: вершам эканомней, аплачваемца; папрабаваў - выйшла, значыць, мая функцыя ў часопісе „Наперад” была - пісаць вершы.

А.Б.: - Я чытаў Вашы вершы ў „Наперадзе”. Гэта вельмі спелыя вершы. Ці пасля Вы не прадаўжалі гэтага, або актуальна гэтым не займаецеся? Гэта ж напраўду добрыя вершы. Без ніякіх скідак, так сказаць, не таму гавару, што перад Вамі сяджу.

Я.З.: - Дзякую за добрае слова. Не, я не займаюся. Яшчэ пісаў у Лювэне, куды мы прыбылі з Англіі, адпрацаваўшы два гады і больш-менш тры месяцы. Дзякуючы часопісу „Наперад” мы сталіся вядомым нашым адказным дзеячам у Еўропе: у Францыі, у Бельгіі прэзідэнт Рады БНР Абрамчык пра нас ведаў, Барыс Рагуля, які быў старшынёй студэнцкай грамады ў Лювэне, і іншыя пра нас даведліся.

А.Б.: - Прабачце, колькі прыблізна Вы напісалі вершаў?

Я.З.: - Я іх не лічыў. Больш-менш тры, што ў „Наперадзе” апублікаваныя, пасля, здаецца, у „Бацькаўшчыне” было некалькі, але прыбыўшы ў Лювэн я заняўся навукай - гісторыяй зацікавіўся, а пасля жыццё нейк так само пайшло. Я час ад часу выкарыстоўваю гэтыя здольнасці як рэдактар. Магу адрэдагаваць верш, словам, гэтая літаратурная мая лінія адціснулася на публіцыстычнай, гістарыяграфічнай, арганізацыйнай і ўсякай іншай.

А.Б.: - Значыць, функцыянуе да сёння.

Я.З.: - Так, як бы да сёння яна недзе ёсць у глыбіні. Я вершы вельмі люблю, цаню, цікаўлюся паэзіяй, але я ніколі не думаў, што маю вялікія паэтычныя здольнасці.

Яшчэ вярнуся да супрацоўнікаў часопіса „Наперад”. Значыцца, Цвірка рэдагаваў, Марговіч набіваў, Бута займаўся таксама тэхнічным бокам, я пісаў вершы, Васіль Шчэцка (ён з-пад Стоўбцаў) апрацоўваў легенды. У яго былі здольнасці да такога народнага стылю. Ён нават як што-небудзь расказвае, то ў яго стыль вобразны, стыль народнай казкі. Былі яшчэ: Міхась Вострыкаў, які крыху вершаў пісаў, Паўло Дзмітрук XII пісаў вершы, Марговіч пісаў публіцыстыку, Паўлюк Урбан заняўся прозаю, Паўлюк Залужны, здаецца, і ў яго даволі добра выйшла, - такі цэлы раман закаціў.

А.Б.: - Хто з гэтых супрацоўнікаў - стваральнікаў часопіса сёння ўжо не жыве?

Я.З.: - З дванацяткі не жыве трох: Філіп Дзегцяр, пра якога мне нядаўна расказвалі, што ў часе нямецкай акупацыі быў моцна пабіты. Ён ажаніўся ў Ангельшчыне, дзеці ў яго былі, але ён, на жаль, скончыў самагубствам, павесіўся. Леанід Карась з нашай дванацяткі працаваў анонсарам-спікерам у радыё Вызваленне - тое, што завецца сёння радыё Свабода. Яно пачынала існаваць як радыё Вызваленне. У гэтым назове адлюстроўвалася крышачку дынамічнасць таго часу, характар халоднай вайны. Карась паехаў у Мюнхен і там у загадкавых абставінах знайшлі яго на рацэ забітым. Цяпер памёр Марговіч. Ён, скончыўшы Лювэнскі

універсітэт, пасхаў у Мюнхен і працаваў там у Інстытуце вывучэння Савецкага Саюза.

А.Б.: - Прабачце, гэта крышку маргінальнае пытанне, але проста цяпер прыйшло мне ў галаву. Сустракаліся Вы ў Германіі з Ільяшэвічам?

Я.З.: - Я, на жаль, не сустракаўся, я толькі чуў пра яго, таму, што Ільяшэвіч быў у лагеры Ватэнштэдт. Лагер Ватэнштэдт быў у ангельскай зоне, а мы былі ў амерыканскай зоне. Я яго, па-мойму, раз бачыў, калі ездзілі мы на вялікі скаўцкі з'езд беларускіх скаўтаў у Ватэнштэдце. Тады ён там яшчэ быў, але, на жаль, хутка так і загінуў.

А.Б.: - Прадаўжайце, калі ласка, тое, што звязана з Англіяй.

Я.З.: - Хто там яшчэ з супрацоўнікаў быў у нашым часопісе?

А.Б.: - Усе іншыя жывыя, здаецца.

Я.З.: - Усе іншыя жывыя. Трох памерла, дзевяціх жывуць: адзін жыве ў Бельгіі - Янка Жучка, двух у Мюнхене - Паўлюк Урбан і Валодзя Цвірка, я ў Амерыцы, у Амерыцы жыве яшчэ Васіль Шчэцька, у Амерыцы недзе жыве, мы страцілі яго след, Павал Дзмітрук, і ў Лондане ці ў Англіі недзе загубіўся Лёня Швайчук. Мы цяпер будзем рабіць спробу знайсці яго неяк, ну, і Бута жыве ў Братфардзе.

А.Б.: - Наступнае маё пытанне такое. Можна скажаце нам аб сваіх далейшых лёсах, а хіба яны былі звязаны з пераездам у Амерыку?

Я.З.: - У Англіі я працаваў два з лішнім гады ў шахтах і, не знайшоўшы магчымасці тут далей вучыцца, пераехаў у Бельгію, бо нам з Бельгіі прыслалі запросіны прыязджаць туды ў Лювэнскі ўніверсітэт. Там быў вялікі наш прыяцель і апякун Айцец ван Кавэлэрт. Гэта такая заслужаная флямандская сям'я. Ягоны бацька быў прэзідэнтам бельгійскага Сойму і, як флямандзец, ён вельмі добра разумеў наша беларускае палажэнне, таму што флямандцы доўгі час у Бельгіі былі ў заціснутай франкавалёнцы - франкафоны трымалі верх. Ён нават пайшоў на пэўную рызыку: не было стыпендыі, а ён кажа: „Хай прыязджаюць, дасць Бог студэнтаў, дасць Бог і стыпендыю.” Нейк так і знайшліся стыпендыі.

А.Б.: - Гэта перыфраза беларускай народнай прыказкі: дасць Бог дзеці, то дасць і на дзеці.

Я.З.: - Ён вельмі разумны чалавек. Быў манахам-бенедыктынцам. Прыбыўшы ў Бельгію ў 1950 годзе і не знаючы ні слова па-французску, мы мусілі адразу засядаць за курсы французскае мовы. За лета Айцец Рабэрт мяне тады паслаў разам з Паўлюком Урбанам на месяц у Рым. Мы там адпрацавалі з ім у бібліятэцы, у ватыканскіх архівах. Да 1954 года мы скончылі Лювэнскі ўніверсітэт. Мы пераважна закончылі гуманітарныя навукі.

У 1954 годзе прыехаў да нас адзін чалавек і сказаў, што ёсць магчымасць уладзіцца на работу, што радыёстанцыя Вызваленне патрабуе беларускіх супрацоўнікаў. Арганізавалася тады беларуская рэдакцыя.

Мяне заўсёды цікавіла крышку журналістыка. Я памятаю, дома яшчэ з суседнім хлопцам выдавалі нейкую рукапісную газету. Там і загаловак нарысавалі, і вершык напісалі, словам, нейкая такая цяга была. Можна гэта духовае спадчына ад майго дзядзькі, які ў Вільні рэдагаваў газету „Беларуская справа”. На пачатку трыцятых гадоў ён пайшоў на ўсход і там недзе, відаць, у Курапатах лёг касцямі.

Ну, і што ж, пачалася работа ў радыёстанцыі. Работа ў радыё цікавая. Яна дае магчымасць трымацца ў курсе падзеяў, асабліва ў курсе таго, што робіцца на Беларусі. Ад таго часу я дасюль гэтай работай займаюся. Цяпер я ёю займаюся часткова, у сэнсе, так сказаць, агульнага дыяпазону дзейнасці, хоць гэта мая работа заробкавая, але апрача гэтага я рэдакую газету „Беларус”, дзейнічаю ў працы Беларускага інстытута мастацтва, Беларускага Амерыканскага Задзіночання і ў іншых арганізацыях ў Амерыцы.

А.Б.: - Можна скажаце нам, як нарадзілася газета „Беларус” і якія ёсць цяжкасці з рэдагаваннем яе. Няраз, скажам, у публікацыях у Савецкай Беларусі гаварылася аб гэтай газеце як аб газеце дыверсійнай, якая фінансуецца амерыканскім урадам. Як сапраўды выглядае справа фінансавання і выдавання? Ці не маеце ніякіх праблем, бо маеце поўна грошай, ці выглядае гэта па-другому?

Я.З.: - Газета „Беларус” пачала выходзіць у 1950 годзе і яна была такім чынам арганічным працягам фізічнага існавання беларускай эміграцыі. Як людзі з'явіліся туды, то, зразумела, трэба было ўтрымліваць сувязь. У эміграцыйных умовах заўсёды жывецца раскідана і першае, што патрэбна, гэта лучнасць, нейкі лучнік. Мы жывём у век друкаванага слова і гэта такі натуральны спосаб і збірання вестак, і пашырэння вестак.

Я прыехаў у Амерыку ў 1957 годзе. Тады рэдактарам газеты „Беларус” быў дзядзька Міхась Міцкевіч, малодшы брат Якуба Коласа, які цяпер яшчэ жыве ў Нью-Йорку. Яму ўжо за 90 гадоў. Ён так слабавата чуюцца, гэта натуральна ў такім веку, але, памятаю, ён да мяне прыходзіў тады яшчэ, як толькі прыехаў, можна з прапановай напісаць што-небудзь. Я ад часу да часу пісаў хроніку. Перад ім, па-мойму, яшчэ нават была Наталля Арсеннева рэдактарам.

Газета „Беларус” праходзіла розныя перыяды. Былі гады, калі перыядычнасць крышачку заломвалася. Чаму? Таму, што гэта вынік грамадскай работы. Газета „Беларус” робіцца на грамадскай аснове і фінансуецца грамадствам. Калі Вы возьмеце апошнія нумары і перагледзіце, там заўсёды ёсць фінансавая справаздача, спісак падпісчыкаў і ахвярадаўцаў. Некаторыя вельмі шчодро даюць.

На пачатку пяцідзсятых гадоў, у 1963 годзе прыехаў у Злучаныя Штаты д-р Станіслаў Станкевіч з сям'ёю. Ён, як былы рэдактар „Бацькаўшчыны”, якая засталася ў Мюнхене, быў натуральным кандыдатам на рэдактара і ён гэтак рэдактарства ўзяў. Дзякуючы ягонай працавітасці, працаздольнасці, таленту і ахвярнасці, гэтая газета выходзіла на грамадскія ахвяраванні і за кошт падпісчыкаў да ягонай смерці ў 1980 годзе. Я быў ягоным заступнікам. Калі яму не хапала да нумара матэрыялаў, ён званіў мне на работу і казаў, каб пасылаць спешна ў друкарню матэрыял, бо трэба залатаць дзіркі. Я быў крыху такім „лэталынікам дзірак”, бо, працуючы ў радыё, я заўсёды меў над рукою матэрыялы, меў доступ да апошніх падзеяў, да апошніх публікацыяў. У нас было такое добрае супрацоўніцтва. Ён мне даваў рэдагаваць частку матэрыялаў, перабіваць на машынцы, і мы з ім вялі гэтую газету аж да ягонай смерці. Калі ён памёр, дык я чуўся забавязаным. Я з цяжкім сэрцам браўся за газету, бо мне хацелася займацца гісторыяй, так як кожнаму з нас хочацца займацца не тым, чым мусім займацца, а тым, да чаго цягне. Я знаў, што значыць выдаваць газету. Станкевічу я памагаў дзіркі латаць, а мне ўжо дзіркі латаць памочнікаў не надта ёсць. Ведаю, што сам мушу і газету рабіць,

і дзіркі тыя латаць. Але, працуючы там, дзе я працую, я маю доступ да матэрыялаў. Пэўна, гэта не значыць, што газета робіцца без цяжжасцяў. Газета робіцца вечарамі пасля работы, робіцца суботамі, робіцца нядзелямі, робіцца тады, калі людзі ідуць на адпачынак, рэдагуецца часамі на аўтобусе, у метро. Словам, гэты гуж ці хамут газетны даволі муляе шыю. Але што ж? Іншага выхаду няма.

Гэта ў сённяшні век асабліва, калі бар'еры, якія нас дзялілі, паламаліся, жалезнай заслоны больш няма, газета становіцца ўсё больш лучнікам паміж эміграцыяй і Бацькаўшчынай. Вось нядаўна, ад'язджаючы з Нью-Йорка, я дастаў такую вельмі пахвальную ў сваім змесце карыкатуру газеты ад аднаго мастака з Магілёва. Нарысаваныя два чалавекі: адзін на Захадзе, другі на Ўсходзе і ў іх супольны галыштук, а на галыштку напісана „Беларус”. Гэта вельмі прыемна бачыць такое прызнанне, што газета выконвае функцыю лучніка паміж беларусамі, раскіданымі па свеце.

У газеце „Беларус” вельмі добра і шчыра працуе старшыня Беларускага Амерыканскага Задзіночання Антон Шукелайць. Ён у нас такі патрыярх, старэйшы сябра, такі разважлівы чалавек, вельмі акуратны, пунктуальны. Ён даглядае гаспадарку, робіць карэктур, час ад часу дае вельмі цікавыя этнаграфічныя матэрыялы. Ён таксама моцны на ногі і ахвотны да працы „прывезці-завезці”. Шмат памагае таксама д-р Вітаўт Кіпель - старшыня Беларускага інстытута навукі і мастацтва: дае матэрыялы і робіць апошняю карэктур-рэвізію. Я набіваю на машынцы матэрыялы, рэдакую іх, завозжу і здаю ў набор, пасля набору раблю карэктур, раблю макет, а тады ўжо, як макет здаецца, тады ўжо Шукелайць і Кіпель сядзяць, даглядаюць, каб усё было ладна-складна. Я яшчэ прывязджаю і правяраю - такі апошні зірк, стараюся, каб памылак было як мага менш. І так вось газета робіцца. Цяпер я дзякую за прысланыя выразкі газетных матэрыялаў з заходняга друку. Шмат чытачоў памагае, таму што збіраць матэрыял, што пра Беларусь пішацца ў заходнім друку, аднаму чалавеку немагчыма.

Фінансавая газета дае рады. Выходзіць мясячна на восем старонак. Людзі адгукаюцца, некаторыя прысылаюць шчодрыя фінансавыя ўзносы, напр., сям'я Махначоў з Чыкага. Дык вось, я кажу, што людзі цяпер, асабліва некаторыя ў старэйшым веку, дажыліся, дарабіліся. Нядаўна памёр Дубоўскі недзе там на захадзе Амерыкі, дык ён у тэстаменце запісаў тысячу даляраў на „Беларуса”. Дачка прысылае, выконвае ягоны завет. Думаю, што ў гэтым сэнсе будучыня газеты забяспечаная.

Цяпер, пры такім адраджэнні беларускага руху, я бачу, што газета ўсё больш і больш становіцца фактарам нутранага жыцця ў Беларусі. Яна дае магчымасць не толькі нам пісаць, а ім чытаць. Яна можа стацца форумам такога дыялогу, які патрэбен сёння асабліва з пункту гледжання на тое, што Беларусь выходзіць з гэтай цемні диктатуры, і заходняя беларуская эміграцыя мае магчымасць і маральны абавязак падзяліцца сваім набуткам, сваім дазнаннем, сваімі ведамі, сваімі ідэямі. А што далей? Той тупік, у які зайшла савецкая сістэма, ён адчуваецца вельмі выразна і выхаду з гэтага тупіка людзі не бачаць. Яны і ў пэўным сэнсе спадзяюцца на нашу нейкую парадку. Не ведаю, ці мы на гэтую парадку здобудземся, але сітуацыя такая.

Я думаю, што газета „Беларус” у дадзенай фазе прынамсі фінансавая будзе забяспечаная. Яе ідэйны ўзровень і інтэлектуальны будзе залежаць ад усіх нас, у тым ліку і ад вас, беларусаў на Беласточчыне.

А.Б.: - Якраз у сувязі з гэтымі апошнімі Вашымі словамі я хачу Вам паставіць такое пытанне. На працягу многіх гадоў і радыёстанцыя Свабода, і „Беларус” былі органамі ваяўнічымі. Усё абасноўвалася на атаках. Вядома, у чый адрас. Якраз аб'ект гэтых Ваших многагадовых атакаў развальваецца. Ствараецца новая рэчаіснасць. Быць можа, што сёння-заўтра ў Беларусі можна будзе гаварыць абсалютна адкрыта ўсё тое, што Вы на працягу многіх гадоў гаварылі, і быць можа, што гэтае зло перастане ўвогуле існаваць як рэальная сіла. Ці ў сувязі з гэтым існаванне радыёстанцыі Свабода, а і „Беларуса” (я не гавару аб саміх установах, але аб кірунку іх дзейнасці), будзе мець сэнс?

Я.З.: - Перш-наперш я хачу размежаваць дзве рэчы: радыёстанцыю Свабода і газету „Беларус”. Яны толькі спалучаны ў дадзеным выпадку маёй асобай. Наогул радыё Свабода і „Беларус” не маюць нічога супольнага. Радыёстанцыя Свабода можа існаваць, можа не існаваць. „Беларус” існаваў да радыёстанцыі Свабода і „Беларус” будзе існаваць пасля радыёстанцыі Свабода, калі б яна зачынілася, таму што „Беларус” - гэта беларуская эміграцыя, а радыё Свабода - гэта Злучаныя Штаты, гэта ўрад ЗША, гэта Кангрэс ЗША, гэта Запад. Я не думаю, што аднаму ці другому пагражае нейкі канец у дадзеных абставінах.

Радыё Свабода было і ёсць патрэбнае. Працэс перараджэння савецкай сістэмы ў нейкую дэмакратычную сістэму, перш-наперш працэс развалу расійскай імперыі - гэта працэс зацяжны, так як працэс адраджэння. Вось, напр., далучэнне беларускага народу да свае ж беларускае мовы, як я цяпер бачу з артыкулаў, скажам, д-ра гістарычных навук аў Леаніда Лыча (ён цяпер піша серыю артыкулаў *Асвета і мова* з Андрэвай - вельмі добры педагог беларускі - у „Настаўніцкай газеце”) - гэта працэс вельмі навольны, вельмі балючы. Тое самае і ў агульным плане. Дэмакратызацыя Савецкага Саюза - гэта зацяжны працэс і ў ім заўсёды патрэбна будзе інфармацыя. Радыё Свабода сёння - гэта не толькі крыніца вестак „хто дзе што зрабіў” ці „хто дзе што сказаў”, а гэта крыніца поглядаў, крыніца інфармацыі аб тым, як функцыянуе дэмакратыя на Захадзе, а гэта ж удзел у тых працэсах перабудовы, якія цяпер адбываюцца.

А.Б.: - Значыць, можна сказаць, што дагэтуль Вы падказвалі, як руйнаваць, а цяпер хацелі б падказаць, як будаваць.

Я.З.: - Вельмі дора, вельмі трапіна сказана. Вы сваё пытанне пачалі ад таго, што вось мы атакавалі. Так, можна гэта называць атакай, але можна гэта называць аналізам, каментаваннем. Мы гаварылі пра сталіншчыну. Сталіншчына ўважала, што мы атакуем. Мы глядзелі на гэта па-другому, што мы гаворым праўду. Мы тады пра Курапаты не ведалі, але ж аб'ектыўна гэтыя Курапаты былі. Пра іх мы, не ўжываючы гэтага слова, гаварылі. Гаварылі пра здзек, які адбываўся. І сёння паміж тым, што мы гаворым, і паміж тым, што піша, скажам, Барыс Сачанка на старонках „ЛіМа”, калі ён апісвае там бэндаўшчыну і самагубства Купалы, няма розніцы. Сёння Сачанка далучыўся да атакі. Таксама і Вы ў газеце „Ніва”. Дык мы цяпер гаворым пра тое самае, гаворым аднолькавай мовай і перасталі быць штучнымі ворагамі адзін аднаго, якімі нас змушала быць палітычная сістэма

свайго часу. Я думаю, што гэты працэс перабудовы, як я казаў, ён зацяжны, і Захад мусіць мець гарантыю, што не будзе яму адвароту. І сёння ж на Беларусі людзі не поўнасьцю вераць у той факт, што 120 дэпутатаў Вярхоўнага Савета так сабе не прыйшлі на паседжанне ВС, дзе разглядалася такое прынцыпова важнае пытанне, як суверэннасць. Гэта нам аб нечым гаворыць. Так як і Вы гаварылі тут зусім правільна ў сваім дакладзе, што калі не ўсе 120, то прынамсі частка з іх не прыйшла таму, бо яны можа і не вераць, што да гэтай суверэннасці дойдзе.

А.Б.: - Несумненна, адны не прыйшлі з-за таго, што лічылі гэтую пастанову занадта рэвалюцыйнай, а частка ж БНФ-аўцаў не прыйшла, трактуючы гэтую пастанову як надта кансерватыўную.

Я.З.: - Так я думаю. Дык, значыцца, падсумоўваючы адказ на Ваша пытанне, калі я яго правільна зразумеў, думаю, што перспектыва перад радыёстанцыяй Свабода выразная. Мы будзем існаваць, таму што мы патрэбныя, таму што самая логіка міжнародных абставінаў патрабуе нашага існавання.

А.Б.: - А ўвогуле мне здаецца, што Вам, як супрацоўніку радыёстанцыі Свабода і як супрацоўніку-рэдактару газеты „Беларус”, лягчэй будзе гаварыць аб Беларусі прыемныя рэчы, чым гаварыць рэчы адмоўныя.

Я.З.: - Абсалютна так. Мы ніколі не былі ворагамі Беларусі і ніколі імі не будзем. Тая работа, якую мы выконваем, заўсёды прынамсі задумваецца як работа канструктыўная, дадатная, для добра свайго народу.

А.Б.: - І можа пытанне апошняе. Хацелася б, каб Вы сказалі некалькі слоў пажаданняў у адрас чытачоў „Нівы” і ўвогуле ўсіх беларусаў у Польшчы. Як, паводле Вас, беларусы павінны сябе весці, да чаго імкнуцца, зразумела, не ў сэнсе дырэктыўным, бо такая дырэктыўнасць заўсёды давала вынікі адмоўныя ў нашай гісторыі, але ў сэнсе Вашых свабодных поглядаў і Вашых, так сказаць, пастулатаў?

Я.З.: - Я хацеў бы перадаць перш-наперш нашы найлепшыя пажаданні. З беластаччанамі ў нас у Амерыцы сувязі даўно ўжо завязаліся. Як ведаеце, у некаторых нашых прыходах святары з Беласточчыны прыехалі і служаць. Беластаччане на нас - эмігрантаў старэйшага пакалення робяць вельмі добрае ўражанне і мы заўсёды ахвочыя іх прымаць у сваёй грамадзе, мы заўсёды цёпла да іх ставіліся. Мы бачым іхнюю шчырасць, бачым у іх братоў і сяцёр. Я думаю, што сярод нас у Амерыцы існуе вялікае зацікаўленне тым, што робіцца на Беласточчыне, у Польшчы наогул. Мы цікавіліся беларускімі студэнтамі ў Ольштыне. Мы з вялікай ахвотай чытаем „Ніву”, сочым вельмі ўважліва, як адбываецца будаўніцтва беларускага музея ў Гайнаўцы, як разбудовваюцца цэрквы, як разбудовваюцца беларускае школьніцтва.

Нас вельмі апошнім часам трывожаць весткі пра пажары цэркваў у нейкіх там загадкавых абставінах. Мы збіраемся ў Амерыцы займацца крышку бліжэйшым даследаваннем гэтай справы і шукаць нейкай дапамогі, таму што я разумею, можа быць пажар у адной царкве, але калі пяць-шэсць адна за адной гараць, гэта нейкі фашызм ці якая цёмная сіла, якая проста вядзе наступ на рэлігійнае жыццё. Я думаю, што мы будзем мець вялікае падтрыманне, калі мы гэтую справу прадставім аб'ектыўна абгрунтаваную і ўдакументаваную. Беластаччане ў нас - гэта свайго роду надзея, таму што, знаеце, эміграцыя першага пакалення канчасцца, людзі - натуральны працэс - адміраюць, а сюды прыязджаюць маладыя энергічныя людзі,

і мы, у пэўным сэнсе, таксама ўдзячныя, мы радыя, што ёсць такое папаўненне. З Савецкай Беларуссю да нядаўняга часу не было, а і цяпер яшчэ няма, такіх кантактаў.

Беларускае жыццё ў Польшчы на Беласточчыне развіваецца і ідзе ў добрым кірунку. Яно ідзе ў кірунку нацыянальнага адраджэння, і ў гэтым сэнсе хочам пажадаць, я асабіста жадаю толькі найлепшай удачы і найлепшых поспехаў у гэтых няпростых намаганнях.

Мы радыя таксама з работы, з дасягненняў Кафедры беларускай мовы Варшаўскага ўніверсітэта, з публікацыяў, якія там робяцца, з даследаванняў.

Нам заўсёды прыемна чытаць, так сказаць, і пра сябе на старонках газеты „Ніва”. У „Ніве” падаюцца не толькі інфармацыі пра нашых ахвярадаўцаў на царкоўнае будаўніцтва і на будаўніцтва музея, але і апісваецца наш спосаб жыцця, нашы думкі, у тым ліку і добрая серыя Вашых артыкулаў, якія былі апублікаваныя. Спадзяёмся, што ў Вас яшчэ будзе нагода наведацца да нас і глыбей пазнаёміцца, бліжэй пазнаёміцца. Газета „Ніва” ў царкве ў Нью-Брансвіку вывешваецца на дошцы. Робяцца ксеракопіі з цікавейшых матэрыялаў і вывешваюцца на публічнай дошцы. Там заўсёды, калі хто прыходзіць у царкву, дык першым чынам ідзе паглядзець, што там новага ў „Ніве” напісана. І мы хацелі б толькі, каб гэтая лучнасць паміж намі пашыралася, замацоўвалася і ў сэнсе асабістых кантактаў, і ў сэнсе тэматыкі „Нівы”, бо я думаю, што „Ніва” інфармуе не толькі нас у Амерыцы аб тым, што робіцца ў Вас і як мы выглядаем уважчю „Нівы”, але яна інфармуе таксама чытачоў на Беларусі аб тым, як жыве беларуская эміграцыя. У гэтым сэнсе „Ніва” - гэта свайго роду мост паміж Захадам і Ўсходам. Гэта вельмі важная функцыя, ці адна з функцыяў, якую яна так добра выконвае. Так што я жадаю далейшага выхаду гэтай газеце, абмену з „Беларусам” усялякімі матэрыяламі, публікацыямі і супольнага трымання ўсебеларускага фронту.

А.Б.: - Вельмі дзякую.

Я.З.: - Дзякую.

Гутарыў Аляксандр Баршчэўскі, VII.1990 г.

УРАСТАЮЧЫ Ё АНГЛІЙСКУЮ ГЛЕБУ, НЕ ЗАБЫВАЦЬ АБ РОДНЫМ

(Размова з Янкам Ясвіловічам)

Аляксандр Баршчэўскі: - Размаўляю з Янкам Ясвіловічам, былым жыхарам вёскі Пасынкі, а сённяшнім жыхарам Вялікабрытаніі, выдатным беларускім дзеячам нацыянальным і праваслаўным. Думаю, што будзе вельмі цікава чытачам Беларускага календара запазнацца з лёсам нашага земляка.

Янка, прашу, каб Ты сказаў нам аб тым, як злажылася Тваё дзяцінства і юнацтва?

Янка Ясвіловіч: - Дзяцінства я сваё правёў у Пасынках: нарадзіўся ў 1947 годзе і пачатковую школу таксама закончыў у Пасынках. Вучыўся нядрэнна. Пасля паступіў у Беларускі ліцэй. Закончыў гэты ліцэй і далей, хоць і цяжкавата было на тыя часы, вучыўся ў Беластоку. Закончыў Вышэйшую інжынерскую школу. Пяць гадоў працаваў у Польшчы, назбіраў крыху практыкі на электроніцы. Ну, і лёс прынёс мяне ў Англію. Тут прыйшлося ажаніцца і ўжо цяпер, пражыўшы тут многа гадоў, нажылі мы трое дзетак.

А.Б.: - Можа ўсё ж такі аб гэтым лёсе скажаш шырэй, бо мне здаецца, што Тваё знаёмства з жонкай мае крыху незвычайны характар. Скажы, калі ласка, у якой сітуацыі адбыўся Твой першы кантакт з Тваёй сённяшняй вельмі сімпатычнай жонкай Аняй?

Я.Я.: - Аню пабачыў я на здымку, які прыслала наша суседка з Пасынак. Яна тут ужо раней была ў Англіі і выйшла замуж, ну, і прыслала здымак сваіх суседзяў. Яна называецца Жэня. З таго часу я пачаў з Аняй перапісвацца. Перапісваліся мы чатыры гады і Аня запрасіла мяне ў Англію. Так мы пазнаёміліся, і, відаць, прыпалі сабе да сэрца.

А.Б.: - Цяпер можа якраз некалькі слоў шырэй не аб прафесійнай працы, не аб адаптацыі ў Англіі, а аб сямейным жыцці. Як злажыўся Твой лёс, як злажылася супольнае жыццё з Аняй, з дзецьмі, якія яшчэ сёння жывуць, што з Вашымі дзецьмі?

Я.Я.: - Калі мы пажаніліся, Аня закончыла якраз універсітэт моваў і толькі што пайшла на працу. Трэба было і мне ісці далей вучыцца, бо англійскай мовы не разумеў. Меў тады 27 гадоў. Пару месяцаў чакаў, пакуль атрымаў дазвол на работу, тады пайшоў працаваць, а вечарамі вучыўся: крыху англійскай мове, а крыху хадзіў да тэхнічнай школы і здабываў веды па электроніцы. Так што жыццё было цяжкаватае. Вельмі мала мелі супольнага часу. Пасля некалькіх гадоў я авалодаў англійскай мовай. Тады мог памяняць працу на лепшую. Ну, і так увесь час: пойдзеш да працы, крыху заробіш і далей мусіш вучыцца, таму што тэхніка ідзе ўсё наперад і трэба з ёю трымацца, калі не хочаш астацца ззаду.

А.Б.: - А што датычыць асабістых спраў, дзяцей?

Я.Я.: - Дзеці растуць. Маем трох хлопцаў. Першаму хлопцу, калі пайшоў у школу, было пяць гадоў, бо тут ходзяць у школу нават у чатыры з паловай годзікі. Не ўмеў ён гаварыць па-англійску, бо займалася ім бабка. Як мы пару гадоў тут пабылі, то запрасілі маму, Наталлю. Яна была вельмі хворая. У 1977 годзе ў яе

было кровазліццё і мы ўжо думалі, што гэта канец. Атрымалі тэлеграму, што памірае. Мы хутка выбраліся з жонкаю і паехалі ў Польшчу наведаць маму. Яна ўжо вельмі мала варушылася, людзей не пазнавала, была непрытомная, але вылячылі, дзякуй Богу. Лекар гаварыў, што адзін на дзесяць выходзіць з гэтай хваробы без ніякага калецтва. Пасля такой хваробы заўсёды выступаюць нейкія недамаганні: ці крыху скрывіць, ці выступаць праблемы з мовай, а ў яе ўсё было добра, адно толькі, што ўжо не магла так спяваць у клірасе царкоўным як раней, але яшчэ многа лепш за мяне.

А.Б.: - А як яна ўспрыняла Англію? Ці было ёй цяжка на пачатку?

Я.Я.: - Так, цяжка было прывыкнуць і цягнула на Радзіму. Ну, то кажу: - едзь, мама. Зрабілі ёй дакументы, каб магла паехаць. Паехала мама назад, здаецца, годзік ці два пабыла тут. Пажыла там паўгода і кажа: - Хачу да вас прыехаць, бо тут няма нікога. Што ж, я адзін сын у яе. Ужо і ўнука спадзявалася тады. Хацелася бабці прыехаць. А як унук быў, то мела працы тут многа.

А.Б.: - Скажы, калі ласка, Янка, як выглядае тут рэлігійнае жыццё і Твой у ім удзел?

Я.Я.: - Нямнога нас тут, на Захадзе, беларусаў. Калі хто хоча, то знойдзе адзін другога. На поўначы Англіі мы найбольш групуемся вакол Царквы. Маем аднаго святара ў Манчэстэры, айца Янка Бабурку, а другі жыве каля Лондана, айцец Пякарскі. Ён вельмі хворы і не служыць так часта, як раней. У Братфардзе таксама адбываюцца набажэнствы раз на месяц. Збіраецца велікаватая група: каля 20 людзей. У Манчэстэры маем царкву і на такія святы, як Ражджаство ці Вялікдзень то збіраецца і большая колькасць. Групуемся пры Царкве, якая за граніцай мае назоў Беларуская Аўтакефальная Праваслаўная Царква. Цэрквы ёсць у Англіі, Амерыцы і ў Аўстраліі. Галавой Царквы з'яўляецца Яго Высокапраасвяшчэнства Мітрапаліт Ізяслаў, які жыве ў Нью-Йорку. Ёсць і другія хрысціянскія зборышчы беларусаў у цэлым свеце. Цяпер маем надзею, што адкрыецца магчымасць большага супрацоўніцтва з беларусамі, якія жывуць у Польшчы і ў Беларусі. Мы спадзяёмся, што гэтыя кантакты будуць шырэйшыя.

А.Б.: - Цікаваць мяне яшчэ такія абрадавыя факты, як нараджэнне, хрысціны, вяселле, смерць чалавека.

Я.Я.: - Тут усё таксама як і дома. Хто хоча хрысціць, то дагаворыцца са святаром і ахрысціць. Многа бывае людзей, што так да цэркваў не заглядаюць, але недзе ў сваіх паперах запісваюць, каб пахаваць іх беларускі святар. Тады святар мае абавязак такога чалавека адвесці ў вечнасць.

А.Б.: - А дзе хаваюць найчасцей мясцовых беларусаў?

Я.Я.: - Тут, у Братфардзе, маем такі, я б сказаў, больш славянскі ўчастак. На могілках я добра не арыентуюся. У тую сторону мяне так моцна не цягнула, каб разведаць, дзе хто пахаваны. Я думаю, што там мешаныя рэлігіі. Там ужо ўсё роўна, зямля святая ўсім.

А.Б.: - Я бачу, што многія беларусы тут паслядоўна карыстаюцца беларускай мовай, што абсалютна смела на вуліцы размаўляюць па-беларуску. Як вядома, у Польшчы не заўсёды і не ўсюды можна смела размаўляць не па-польску. Ці тут выступае гэтая праблема? Ці каб сябры Тваіх дзяцей даведаліся, што іх бацькі не карэньныя англічане, а славяне - беларусы, што карыстаецца іншай мовай, ці гэта

не было б праблемай? Ці чалавек з гэтай прычыны не мае нейкіх прыкрасцяў, клопатаў?

Я.Я.: - Радавітыя англічане прывыклі да таго, што розныя нацыянальнасці жывуць у Англіі і для іх не мае значэння, ці гэта беларус, ці паляк, ці немец. Англія мела многія калоніі, так што тут ёсць вельмі многа чужынцаў. Англічане гэтым ганарацца, што маюць многа нацыянальнасцяў у сябе. Тут кожны трактуецца аднолькава. У школах вельмі цікавацца, якога паходжання бацькі, але каб з гэтай прычыны былі прыкрасці, то ніколі з такім падыходам не сустраўся. Англія - краіна вельмі талерантная, думаю, як ніякая другая ў свеце. Чужынец тут не з'яўляецца чорнай авечкай.

А.Б.: - Значыць, ацэньваюць людзей не на падставе паходжання і нацыянальнасці ці рэлігійнай прыналежнасці, але на падставе іх паставы. Ці так?

Я.Я.: - Так, на падставе таго, як ты ўмеш працаваць. Ну, нэўна ў міністры мяне не выбралі б, але я не пхаюся туды.

А.Б.: - Пятнаццаць гадоў таму назад Ты пазнаёміўся з жонкаю, якая цяпер тут сядзіць разам з намі. Дзякуючы гэтаму Твой лёс злажыўся не па-другому, а якраз так, як сёння. Ці не лічыш, што гэта быў вельмі шчаслівы выпадак?

Я.Я.: - Я думаю, што быў шчаслівы. Калі б лічыў інакш, то ніхто ж нікога не прымушае мучыцца столькі гадоў. Аж да гэтай пары я не думаю, што памыліўся, але наадварот, зрабіў добра.

А.Б.: - Жывяце згодна?

Я.Я.: - Так як у кожнай сям'і, бываюць розныя непаразуменні, але жыццё без праблемаў было б нуднае. Жывая галосная дыскусія памагае ў жыцці.

А.Б.: - І апошняе пытанне. Што хацеў бы Ты сказаць беларусам Беласточчыны, чытачам Беларускага календара, Тваім даўнім знаёмым? Твой лёс даволі характэрны, даволі многа людзей з Беласточчыны цяпер выязджае на кароткі час і назаўсёды. Скажы маладым людзям, якія ахвотна глядзяць на Захад, баяцца ці не баяцца, паўстрымоўвацца ці ехаць у свет? Ёсць можа яшчэ такая праблема: ці, пакідаючы Беласточчыну і пераносячыся ў іншую дзяржаву, абавязкова трэба пакідаць сваю нацыю, сваю нацыянальную свядомасць, сваю рэлігію?

Я.Я.: - Не, не трэба пакідаць ні нацыі, ні рэлігіі. Усё залежыць ад таго, як сам чалавек сабе пасцэле ў жыцці. Усюды можна прадаўжаць сваю маленькую нацыянальную дзейнасць. У жыцці часта так бывае, што чалавек шкадуе, чаму не зрабіў па-другому. Так што калі ёсць магчымасці, то трэба выкарыстаць іх і паехаць паглядзець, як жывуць людзі ў другіх краінах. У сувязі з тым, што цяпер адкрываюцца большыя магчымасці выезду з нашых краін, то я б кожнаму раіў паездзіць па свеце, а на старасць вярнуцца дасведчаным дамоў і выкарыстаць тыя веды, якія набіраліся за гады падарожжаў, у працы для развіцця свайго народу. Мы тут у меру магчымасцяў стараемся памагаць свайму народу, напр., сабралі крыху грошай, за якія купім лякарствы і перададзім ахвярам Чарнобыля. Думаем, што ў сённяшні час гэта найбольш патрэбная дапамога.

А.Б.: - Вельмі дзякую за размову.

Я.Я.: - Дзякую.

Гутарыў Аляксандр Баршчэўскі, VII.1990 г.

ГАСПАДАРЧЫЯ ПАРАДЫ

(апрацавала Ніна Баршчэўская)

ПРА ЗДАРОУЕ ¹

Думка, што ўсе зёлкі, незалежна ад таго, у якой кампазіцыі іх спажываем і ў якой колькасці, добра ўплываюць на наша здароўе, з'яўляецца думкай памылковай.

Адвары з няправільна складзеных мяшанак або з адзінаковых зёлак могуць выклікаць пагаршэнне стану здароўя, або нават атручэнне арганізма ў выпадку, калі прымем празмерную дозу.

Часта атручэннем падвяргаюцца дзеці, якія - заахвачаныя прыгожым выглядам расліны - з'ядаюць, напр., плады воўчай ягады або насенне чорнага блёкату. Небяспечным з'яўляецца таксама спажыванне костачак ад такіх фруктаў, як: персікі, абрыкосы, вішні, слівы і чарэшні. Асабліва датычыць гэта персікаў і абрыкосаў.

Часам здараюцца нават выпадкі атручэння арганізма кампотам з кансерваваных сліў. Найбязпечней выкінуць костачкі з тых сліў, з якіх рыхтуем кампоты на зіму.

Зразумела, найбольшую вартасць для арганізма маюць сырыя фрукты. У іх знаходзяцца неабходныя для арганізма вітаміны, мінеральныя солі. Яны палепшаюць працу кішак, а даследаванні паказваюць, што частыя запоры з'яўляюцца прычынай галаўных боляў і агульнага аслаблення арганізма, а нават хуткіх працэсаў старэння.

ГАЛАУНЫ БОЛЬ І МІГРЭНЬ

Галаўны боль можа быць выкліканы рознымі знешнімі фактарамі (сільны шум, вібрацыя) і ўнутранымі (запаленне насавых ямін, катар носа). Характэрнай рысай з'яўляецца тое, што распачынаецца і павольна ўзмацняецца, а пасля пэўнага часу змяншаецца.

Мігрэнь з'яўляецца асаблівым галаўным болем, распачынаецца раптоўна, і то ў зусім здаровых людзей. Спадарожнічаюць ёй растройства зроку, страўніка, кішак і інш. Хвароба выступае ў асоб жаночага і мужчынскага полу, часцей аднак у жанчын. Болі паяўляюцца ў розным узросце, найчасцей пасля дваццатага года жыцця.

Раслінныя прэпараты карысна ўздзейнічаюць пры нармальных галаўных болях, а пры мігрэні толькі ўспамагаюць іншае лякарства.

Сумесь зёлак на галаўны боль:

кветкі рамонку	- 100
кветкі ліпы	- 100
лісце мелісы	- 50
зелле святаянніку	- 50
лісце перцавай мяты	- 50
зелле амелы	- 50
зелле баркуну	- 50

Сумесь зёлак на мігрэнь:

лісце мелісы	- 50
кветкі падснежніка	- 50
зелле святаянніку	- 50
карэнне валяр'яну	- 20
кветкі лаванды	- 20
шышкі хмелю	- 20

Спосаб прымянення: адну лыжачку ўсыпаць на шклянку гарачай кіпячонай вады, прыкрыць і запарваць 20 мінут, працадзіць, крыху падагрэць, піць раніцай і вечарам.

Практычныя парады:

1. пазбягаць холаду, скразнякоў, стомы, клопатаў;
2. мала есці на вячэру і толькі ежу лёгкастраўную;
3. перад сном з'ядаць лыжачку мёду або два яблыкі;
4. не курыць;
5. у дыэце павінна быць мала солі і мала вадкасцяў;
6. часам дапамагае халодны мокры кампрэс;
7. спаць толькі, колькі патрабуе арганізм, асабліва ў тыя дні, калі нізкі атмасферны ціск.

НЕУРОЗ

Неўрозы складаюць групу псіхагенных недамаганняў, асабліва эмацыянальных, якім характэрна пачуццё страху. Страх узнікае ў выніку нарастання ўнутранага канфлікту. Нервоз з'яўляецца прычынай меншага ці большага недастасавання асобы да асяроддзя і спрыяе ўзнікненню канфліктаў з асяроддзем. Асноўным метадам у лячэнні нервозаў з'яўляецца псіхатэрапія, якой заданне заключаецца ў тым, каб давесці хворага да такога стану, у якім сам зможа радзіць са сваім страхам. У гэтым могуць быць дапаможнымі зёлкі, якія выклікаюць аслабленне актыўнасці некаторых мазгавых асяродкаў, выцішэнне празмерных шумаў і аслабленне знешніх шкодных стымулаў.

Рэцэпт:

плады ружы	- 100
кветкі рамонку	- 100
лісце мелісы	- 50
зелле крываўніку	- 50
карэнне дзягілю	- 50
зелле святаянніку	- 50
шышкі хмелю	- 20
карэнне валяр'яну	- 20
лісце перцавай мяты	- 20

Зёлкі змяшаць і захоўваць у торбе з паперы. Усыпаць 1 лыжачку, заліць кіпятком, прыкрыць на 20 мінут, працадзіць, піць цёплы адвар 2 разы ў дзень.

Практычныя парады:

1. пазбягаць курэння папяростаў, піцця алкаголю і праўдзівай кавы;
2. унармаваць свой спосаб жыцця і перасцерагаць праграмы, вызначанай на даны дзень;
3. пазбягаць песімізму, з радасцю падходзіць да выконвання штодзённых абавязкаў;
4. пазбягаць сітуацый, якія вядуць да нервозу, напр., сваркі з малаважнай прычыны;
5. пазбягаць прастуд і празмерных высілкаў;
6. даваць лекару, ён з'яўляецца тваім сябрам.

ХВАРОБЫ ПОЛАСЦІ РОТА

Гэта група хвароб слізистай абалонкі поласці рота і дзяснаў, якія выклікаюць розныя агульнаарганічныя фактары і заражэнні бактэрыямі, вірусамі.

Сярод знешніх фактараў найбольшае значэнне адыгрывае слабая гігіена, карыёз зубоў, алкаголь і папяросты. Усе яны залежаць ад нас, а іх ліквідацыя мае вялікае прафілактычнае значэнне. Трэба памятаць, што зубы рэгулярна чысцім пры дапамозе шчоткі не толькі раніцай і вечарам, але пасля кожнай ежы. Добра таксама паласкаць поласць рота пры дапамозе дэзінфекцыруючых вадкасцяў ці раслінных экстрактаў.

Сярод унутраных фактараў, якія спрыяюць узніканню хвароб поласці рота, трэба назваць: цукровую хваробу, атручэнні, цяжарнасць і хваробы, выкліканыя недахопам некаторых вітамінаў і мікраэлементаў. У такой сітуацыі трэба адначасова лячыць асноўную хваробу і хваробу поласці рота.

Сярод гэтай групы хвароб зёлы адыгрываюць вельмі важнае значэнне, не толькі дапаможнае, але часам нават асноўнае. Найчасцей выкарыстоўваюцца адвары для паласкання поласці рота, часам таксама экстракты, падрыхтаваныя на алкаголі і разведзеныя вадою.

ХВАРОБА ВАЧЭЙ (ЯЧМЕНЬ)

Ячмень узнікае як рэзультат запалення лоевай прывейкавай залозы (вонкавы ячмень), або залозы, якая знаходзіцца ў павецы (унутраны ячмень). Ячмень выклікаюць гнойныя бактэрыі (стафілакокі).

Рэцэпт:

кветкі крываўніку	- 50
кветкі рамонку	- 20
кветкі наготкаў	- 20
кветкі валожкі	- 10

Зёлкі вымяшаць, усыпаць 2 лыжачкі на шклянку вады і паварыць 1-2 мінуты, пасля 20 мінут працадзіць і цёплы адвар прыкладаць на вочы, мяняючы кампрэс кожныя 2 гадзіны.

Практычныя парады:

1. перасцерагаць гігіены вачэй, не выціскаць гною;
2. на працягу 5 дзён піць шклянку ферментаваных дражджэй;
3. есці многа салатаў і фруктаў, у якіх ёсць вітаміны С і А;
4. заўсёды мець цёплы кампрэс на балючым воку, прамываць яго адварам з зёлак;
5. не выціраць вока ручніком, выкарыстоўваць дзеся гэтага вату ці марлю;
6. класці масць, якую прыпісаў лекар-акуліст.

КЛІМАКТЭРЫЙ

У жыцці кожнай жанчыны занікае працы яечнікаў сведчыць пра заканчэнне здольнасці размнажэння і, хаця гэта фізіялагічны працэс, выклікае часта фізічныя і псіхічныя недамаганні. Не з'яўляюцца яны хваробай, аднак часта прымушаюць жанчын шукаць дапамогі ў лекара. У сувязі з тым, што выкарыстоўванне ў гэты перыяд гарманальных прэпаратаў не заўсёды пажаданае, на асаблівае значэнне заслугоўваюць зёлкі.

Лячэнне пры дапамозе зёлак павінна абавязвацца на ўсебаковым апалізе суб'ектыўных адчуванняў. Перад усім трэба зладзіць псіхасаматычную ўзбудлівасць, якая вядзе да прыкрых „удараў крыві ў галаву”. Як супакойваючае лякарства можна выкарыстаць сумесь наступных зёлак:

шышкі хмелю	- 100
лісце крапівы	- 100
зелле сардэчніку	- 100
зелле Hb.Alchemillae	- 100
лісце мелісы	- 50
карэнне люкрыцы	- 50
карэнне адуванчыка	- 50
лісце перцавай мяты	- 50
кветкі валожак	- 20

Зёлкі вымяшаць, усыпаць лыжачку на шклянку кіпятку, прыкрыць і запарваць 30 мінут, працадзіць, піць гарачае перад сном.

Практычныя парады:

1. не курыць папяростаў і не піць моцнай кавы (найлепш слабую каву перад поўднем);
2. у меру магчымасцяў не есці звярынага тлушчу і смажаных страў;
3. есці белае мяса, многа салатаў, дбаць пра добры сон і адпачынак;
4. высцерагацца надвагі;
5. быць пад перыядычным кантролем лекара.

1. Найлепшым спосабам на апёкі ёсць звычайная халодная вада. Ахаладжэнне мае вялікі ўплыў на глыбіню пашкоджанай скуры, бо паўстрымвае працэс перадачы празмернай тэмпературы да глыбейшых слаёў клетак.

Апечанае месца найлепш трымаць у халоднай вадзе каля 15 мінут. Калі анячэш, напр., твар (да чаго часта ў кухні прычыняецца разагрэты тлушч), трэба палажыць кампрэс з халоднай вады, часта яго мяняць.

Пасля прымянення такога лячэння апёк будзе больш паверхнасны, што прычыніцца да хутчэйшага зажывання. Аказваецца, што ахаладжэнне апечанай паверхні паможа нават пасля 3-5 гадзін ад моманту апёку.

Толькі пасля ахаладжэння вадою можна скуру прамыць растворам нізкапрацэнтнага алкаголю (але не спірту). Не трэба скуры мазаць рознымі масцямі ці бялком.

2. На Беларусі ў народнай медыцыне выкарыстоўваюцца наступныя спосабы лячэння апёкаў:

- ужываюць лопух, прыкладаючы яго да хворага месца ніжняй часткаю;
- прыкладаюць да апаленага месца лісце свежай капусты;
- пры апёках і гнойных язвах на ноч прыкладаюць анучку, намочаную ў ражанцы;
- пчаліныя соты кіпяцяць у сланечнікавым алеі і змазваюць апаленую скуру;
- драную сырую бульбу закручваюць у марлю і прыкладваюць да апаленага месца;
- п'юць крамянёвую ваду і абмываюць ёю апечаныя месцы;
- пры апёках (а таксама пры язвах, трафічных свішчах - нават у такой стадыі, калі мяса адвальваецца ад косці) ужываюць наступны лек: па 100 грамаў сасновай жывіцы, свінога ўнутранага сала, пчалінага воску; усё пракіпяціць, спачатку рану прамыць вапнавай вадою (адна сталовая лыжка нягашанай вапны на адзін літр вады), затым пакласці павязку з прыгатаванай маззю, зрабіць гэтак тры-чатыры разы.

ЯК ПЕРАСТАЦЬ КУРЫЦЬ?

1. Прымі рашэнне, што ад заўтрашняга дня ніколі больш не закурыш.
2. Калі такі рэзкі спосаб выклікаць будзе розныя растройства ў арганізме, як, напр., пагаршэнне зроку, павелічэнне нервовасці, бяссонніцу, агульнае дрэннае самаадчуванне, прымяні наступны спосаб:
 - на першым тыдні лячэння куры на адну папяросу менш,
 - на другім тыдні паменш колькасць на наступныя дзве папяросы,
 - на працягу наступных тыдняў паменшвай колькасць папяросаў на наступныя дзве,
 - калі атрымаецца палавіна пачатковай колькасці выкурваных папяросаў, пачні элімінаваць адну папяросу на кожныя два тыдні,

- калі дойдзеш да таго моманту, што курыш 4-5 папяросаў, куры па адной пасля снедання, па абедзе, пасля падвячорка і па вячэры (ніколі не куры раніцай перад ежай!),

- калі прападуць усе растройства, звязаныя з абмежаваннем колькасці папяросаў, паспрабуй перастаць курыць увогуле, але калі не хапае сільнай волі, пастарайся ўтрымаць колькасць 4-5 папяросаў на працягу дня.

Многія асобы неабходнасць курэння аргументуюць наступным спосабам:

1. Папяроса заспакойвае голад. Гэта, зразумела, уяўная праўда. Папяроса элімінуе пачуццё голаду на 30-40 мінут, потым трэба ўзяць наступную. Трэцяя-чацвёртая папяроса элімінуе пачуццё голаду і апетыту, але прычыняецца да галаўнога болю і агульнага аслаблення арганізма, што з'яўляецца рэзультатам яго атручэння.

2. Папяроса супакойвае нервы. Гэта, зразумела, недарэчнасць, бо нікатын аслабляе нервовую сістэму. Курэц значна часцей знаходзіцца ў стрэсе, церпіць на бяссонніцу, мае цяжкасці з канцэнтрацыяй увагі і думак, часта пацее.

3. Папяроса прадухіляе папаўненне арганізма. Гэта праўда, што часта пасля вызвалення ад папяросаў наступае прырост кілаграмаў, выкліканы большым апетытам. Каб захаваць нязменную вагу, трэба спажываць ежу часта, але ў малой колькасці. Датычыць гэта толькі першага перыяду, непасрэдна пасля вызвалення ад дрэннай прывычкі курыць папяросы.

¹ Апрацавана на падставе: Zielnik Klasztorny Ojca Grzegorza, Warszawa 1989, s. 5-59.

ЛЕКАВЫЯ ТРАВЫ І ДРЭВЫ

ЖЭНЫШЭНЬ

Ужо найдаўнейшыя кітайскія медычныя крыніцы ўспамінаюць пра гэтую расліну, а дакладная яе характарыстыка была праведзена ў першым тысячагоддзі нашай эры. Пры дынастыі Танг (618-925) залічалася яна да каралеўскіх раслін, а пры дынастыі Сунг (926-1126) яе вартасць мерылася на вагу серабра.

У Еўропу прывозілі яе шмат разоў, пачынаючы ад 1000 г. У пазнейшым часе была адкрыта таксама ў Амерыцы (1704) і ў Канадзе (1720). Вырошчваць яе пачалі японцы (1713) і карэйцы (1757). У Кітаі толькі ў 1862 г. было прададзена 300 тон славутага кораня. У Германіі на пачатку нашага стагоддзя 1 кілаграм „цудоўнага зеляні“ атрымліваў цану 400 залатых марак. У ЗША найбольшай папулярнасцю жэньшэнь цешыўся ў 20-ыя гады нашага стагоддзя. Назва жэньшэнь дакладна значыць „чалавек-корань“.

Сёння найдалей высунутыя на поўнач плантацыі жэньшэня знаходзяцца ў Савецкім Саюзе: каля Ленінграда, а таксама ў Прыбалтыцы. Але гэта ўжо сучас-

насць. Айчынай жэньшэня з'яўляецца Усходняя Азія, а дакладней, некаторыя падгорныя рэгіёны, у якіх растуць мешаныя лясы, хваёва-ліставыя, з перавагай сібірскага кедра. У такіх умовах, у багатай зямлі і ў цені прасторных пушчаў, у сваім мікраклімаце, мільёны гадоў пратрывала непрыкметная расліна. Праўдзівы жэньшэнь паходзіць з Карэі, Кітая і тэв. Прыморскага Краю ў сённяшнім Савецкім Саюзе.

Жэньшэнь з'яўляецца шматгадовай травяністай раслінай. Надземная частка адпавядае кожнаму год. Корань захоўваецца многія гады з адным зародкавым лістком, які вясною дае пачатак новай расліне. Расліна расце на вышыню 60-70 сантыметраў. Пладамі жэньшэня з'яўляюцца яскрава-чырвоныя ягады, сфармаваныя ў кошычак. Корань расце вельмі памалу, у шматгадовай расліны дасягае 20-30 сантыметраў.

Сёння толькі савецкая фармакалагічная прамысловасць на працягу года выкарыстоўвае 250-300 тон сухога кораня. Жэньшэнь вельмі цяжка выгадаваць. Да сёння на Далёкім Усходзе гавораць, што лягчэй вырастае дарослага тыгра, чым выгадаваць корань жэньшэня. Расце жэньшэнь вельмі доўга і, нават пры спрыяльных умовах, толькі пасля 6-7 гадоў корань надасца, каб яго выкапаць. Зямля пад плантацыю жэньшэня мусіць быць багатай рознымі мікраэлементамі, а цэласць плантацыі трэба ахоўваць ад марозу і ад сонца. З кожнага квадратнага метра добрай плантацыі можна атрымаць толькі 2 кілаграмы карэння. Найбольшыя карані, якія ўдалося знайсці, гэта карані дзікіх раслін: па 60 і 40 дэкаграмаў. Значак гавораць, што каб вырастаць такі корань, расліна мусіць расці некалькісот гадоў. Па-другому справа выглядае з раслінамі, якія гадуецца. Тут на працягу 10 гадоў удалося выгадаваць корань вагою ў 45 дэкаграмаў.

Корань жэньшэня капаецца восенню, калі лісце ўжо навяне і нажаўцее. Выцягваецца яго сухой парой, не пасля дажджу. Не выкарыстоўваецца дзеля гэтага ніякіх прыладаў з металу, а толькі рукі і найвышэй кусочак дрэва.

Корань жэньшэня мае вельмі добрыя ўласцівасці:

- добра ўплывае на кроў, навялічваючы ў ёй колькасць кіслароду,
- стымулюе працу кары галаўнога мозгу,
- навялічвае амплітуду сціскаў сардэчнай мышцы,
- аднаўляе тканкі,
- гоіць нарывы,
- паляпшае зрок,
- узмацняе нервовую сістэму,
- паляпшае абмен матэрыі,
- абніжае жывучасць некаторых мікраарганізмаў,
- добра ўплывае пры фізічным і разумовым знясіленні, пры нервовых і псіхічных недамаганнях, пры імпатэнцыі,
- памагае пры лячэнні артэрыясклярозу, заганаў у працы сэрца ці малакроўнасці.

Не рэкамендуецца пры высокім ціску.

ПЫРНІК

Лячэбныя ўласцівасці пырніку былі вядомыя ў сярэднявеччы, потым пырнік адышоў у забыццё. Паявіўся зноў у народнай медыцыне ў XIX ст. Карэнішча пырніку багатае ў вітаміны А, В, С, мінеральныя солі: калій, жалеза, крэмній, а таксама вугляводы, эфірнае масла, карацін.

Адвар з карэнішча пырніку:

- ачышчае кроў,
- паляпшае абмен матэрыі,
- дзейнічае супраць запаленняў,
- абніжае ўзровень халестэрыну ў крыві,
- дзейнічае супраць цукровай хваробы,
- выкарыстоўваецца пры хваробах: нырак (слабое выдаленне, схільнасць да камянёў), печані, пазухі,

- адтручвае арганізм пасля антыбіётыкаў, дзеля чаго можна выкарыстоўваць адвар з 1 лыжкі змолатага карэнішча і 2 шклянкі вады. Адвар трэба піць 3 разы на дзень па 1/2 шклянкі пасля ежы. Каб палепшыць смак, можна дадаць мёду.

Карэнішча пырніку трэба выкапаць ранняй вясною, або ранняй восенню. Трэба яго перабраць, ачысціць, памыць і высушыць.

Пырнік, як і кожны іншы лекарава, можна прымаць толькі ў кансультацыі з лекарам.

КРАПІВА

У крапіве ёсць мінеральныя солі, карацін, вітаміны і многа іншых карысных субстанцый. У той, якая пачэцца, знаходзіцца мураныя кіслата. У медычнай і касметычнай прамысловасці выкарыстоўваецца лісце і карэнне. Здаровае лісце, без ніякіх плямаў, можна збіраць ад мая да верасня. Нельга збіраць зеля, якое расце блізка ля шашы, у горадзе, недалёка ад заводаў, бо такое зеля забруджанае.

Вясною з маладой крапівы можна варыць суп, можна дадаваць яе да салатаў, выкарыстоўваць замест шпінату. У некаторых краінах на Вялікідзень рыхтуецца спецыяльную страву з яек, шынкі і парэзанай крапівы. Вядомае таксама саленне лісця крапівы (як у нас капусту).

Свежую і высушаную крапіву дадаецца да корму для курэй. Куры лепш тады нясуцца, а яйкі, дзякуючы караціну, маюць цёмны жаўток. Крапіва надасца па корм для кароў. Каровы тады даюць больш малака.

Крапіву выкарыстоўваецца таксама, каб прадоўжыць свежасць пачышчанай рыбы.

- Калі адчуваеш вяласць і стому, то: маладыя парасткі крапівы памый і прасушы на сіце, падушы і выцісні сок, пі кожны дзень па 2-3 лыжкі на працягу 2 тыдняў.

- Калі хочаш узмоцніць валасы і вызваліцца ад перхаці, то палашчы валасы ў адвары з крапівы, які рыхтуецца ў наступны спосаб:

а/ для ўзмацнення валасоў: дробна пасячы карэнне свежай крапівы і лісце свежай настуркі ў прапорцыі 1:1 (напр., на 15 грамаў) і залі алкаголем (каля 300 грамаў, найменш 60%), адстаў на 2 тыдні, працадзі і ўцірай у скуру галавы 2-3 разы на тыдзень;

б/ супраць перхаці: карэнішча крапівы (10 грамаў) залі 1/2 літра гарэлкі, адстаў на 2 тыдні, працадзі, далі каля 50 грамаў саліцылёвага спірту і ўцірай у скуру галавы 3-4 разы на тыдзень;

в/ для паласкання цёмных валасоў (ясныя, а асабліва фарбаваныя, змяняць колер): 10 грамаў лісця крапівы вары 1/2 гадзіны ў 1/2 літра вады. Калі схалоне, дадай воцату або лімоннай кіслаты.

Гэта толькі некаторыя карысці з крапівы. Варта сабраць маладое маёвае лісце і высушыць, а потым карыстацца ім круглы год.

МАЯРАН

Маяран можна гадаваць у агародзе. Патрабуе ён аднак добрай зямлі з дастатковай колькасцю калію. Сеецца яго ў маі, у месцах, дзе многа сонца. Радзі маярану павінны быць у адлегласці 25-30 сантыметраў адзін ад аднаго. На 1 квадратны метр трэба 1/2 грама насення.

Маяран дзейнічае ўзбуджальна на працэс стрававання і супрацьзапальна на слізистыя абалонкі канала стрававання, дзе дзейнічае супраць празмернай ферментацыі.

У кухні выкарыстоўваецца маяран перад усім як прыправа да супаў (да супаў на мучной заквасцы, да флякаў, да гарохавага супу) і да печанага мяса. Некаторыя гавораць, што трэба з'ядаць паўлыжачкі гэтага змолатага зеля пасля кожнай вельмі багатай ежы, напіваючы яго нечым халодным.

БЯРОЗА

Багатай з'яўляецца сям'я бяроз. Вядома іх каля 120 відаў, папяранных у паўночным паўшар'і ад субтропікаў да тундры. У БССР расце 4 віды: бяроза бародаўчатая, гузаватая або звіслая; бяроза пушыстая; бяроза нізкая; бяроза карлікавая.

У мінулым з бяроз рабілі „чарадзеіныя палачкі“. Калі ўпершыню пасля зімы выганялі жывёлу на лугі, выкарыстоўваліся да гэтага бярозавыя галінкі - каб каровы далі толькі малака, колькі бяроза дае соку на працягу года. Глыбокай была вера ў яе незвычайную сілу, калі яшчэ ў канцы мінулага стагоддзя найлепшым спосабам на вызваленне ад дрыжыкаў была прагулка ў бярэзнік дзеля таго, каб трасці бярозкі, прыгаварваючы: „трасі мяне, як як цябе, а потым перастань“.

Народная медыцына выкарыстоўвае бярозу паўсюдна:

- на рэўматычныя болі памагае сок, а таксама націранне суставаў алкагольным экстрактам з пучкоў,
- сок памагае на хваробы дыхальных шляхоў і ўзмацняе арганізм,
- бярозавы сок выкарыстоўваецца для ўзмацнення валасоў, паляпшэння скуры твару, супраць вяснушак,

- бярозавая чорная губа і бярозавая белая губа - дапаможныя сродкі пры лячэнні некаторых постацяў рака, а асабліва перад аперацыяй і пасля аперацыі, бо, праўдападобна, паменшвае небяспеку, што рак перакінецца на іншыя органы арганізма.

АРЭХ ГРЭЦКІ (ВАЛОСКІ)

Гэта даўгавечнае дрэва. Можна жыць і даваць плады на працягу 400-500 гадоў, а пачынае даваць плады ў 8-10 гадоў. Паходзіць з Азіі і краін з-над Каспійскага мора. Арэхі можна захоўваць на працягу 2-3 гадоў і яны не страчваюць смаку і сваіх уласцівасцяў.

50-70% насення гэта тлушч - арэхавы алей, 9-18% - бялок, цукры, вітаміны: А, В, Р, Е, мінеральныя солі: калій, натрый, кальцый, магній, марганец, фосфар, серка і інш.

Арэхі высокакаларыйныя. З увагі на сваю энергетычную вартасць, не ўступаюць артыкулам звярынага паходжання. Могуць заступаць мяса. Выкарыстоўваюцца найчасцей да цеста, тортаў, дэсертаў. Дасканала выглядае зялёная салата, насыпаная дробна пасечанымі арэхамі. Катлеты з беллага мяса (цяляціна, курынае мяса), паніраваныя ў дробна пасечаных арэхах, маюць цудоўны смак.

Лісце гэтага арэха мае лячэбныя ўласцівасці:

- адвар выкарыстоўваецца ў форме кампрэсаў і да прамывання: пры гнойным запаленні скуры, пры экземе, лішайх і скулах, да паласкання рота пры запаленні,
- існуе перакананне, што арэхі ўзмацняюць патэнцыю,
- раней выкарыстоўваўся як слабідельнае і супраць рабакоў.

КАШТАН

Паходзіць з Грэцыі і паўднёвай часткі Малой Азіі. Сёння выступае ў многіх краінах. Квітнее ў маі і чэрвені. Выступаюць розныя віды з кветкамі ад беллага колеру да чырвонага, але ў медыцыне выкарыстоўваецца толькі з белымі кветкамі. Лячэбнай сыравінай з'яўляюцца: кветкі, кара, каляплоднік, спелыя і зялёныя плады.

Кара знімаецца вясною, у чэрвені зрэзваецца суквецце, у ліпені зрываюцца зялёныя плады, восенню збіраюцца спелыя каштаны.

Атрыманае лякарства:

- аслабляе згустанне крыві, паляпшае кровакружэнне,
- паляпшае ўбіранне сываратчнай вадкасці ў месцах нарыву,
- на скуру дзейнічае антыбактэрыйна, антызапальна і лагодна сцягвае. Выкарыстоўваецца каштан пры лячэнні:
- нарываў,
- расшыраных вен, станаў зацальных вен,
- апёкаў I ступені, пашкоджанняў эпідэрмы,
- катару стрававальнага канала,
- рэўматычных боляў.

МОВА ДРЭЎ

ДУБ з’яўляецца сімвалам мужнасці, сілы і сталасці. Лісце дуба не пазваляе завянуць некаторым кветкам у букеце.
КАЛІНА сімвалізуе каханне.
ЛЯШЧЫНА - гэта сімвал нясталасці.
ЛІПА гаворыць: твае словы поўныя слодычы.
ВЯРБА сумна прыпамінае, што шчасце хутка прамінула.
КЕДР раздзяляе з намі свой смутак і жаль.
КІПАРЫС з’яўляецца сімвалам успамінаў па некім, хто адышоў назаўсёды.
САМШЫТ - гэта упартасць і дзівацтвы характару.
ПЛЮШЧ гаворыць, што закаханых нішто ніколі не зможа раздзяліць.

ТАЛІСМАНЫ, АМУЛЕТЫ...

БУРШТЫН

Рымскія гладыятары насілі амулеты з бурштыну з надпісам „перамагу”. Бурштын з’яўляўся адным з найбольш каштоўных камяў. Служыў ён не толькі як аздоба, але таксама як сыравіна для падрыхтоўкі лякарства. Польскія археолагі знайшлі бурштын у вельмі ранніх пасёлках і ў персцeni біскупа, адкрытым у Пазнанскім Кафедральным Саборы.
Бурштын выкарыстоўваўся ў магіі. Прыпісваліся яму таемныя якасці. Быў ён, праўдападобна, найлепшым лякарствам супраць яду. Кусочкам бурштыну, пацёртым аб сукно, даставалі пылінку з вока, а настойкай з бурштыну лечылі хваробы лёгкіх. Дробна сцёрты бурштын памагаў на насмарк, а той, які насілі на шыі - на галаўныя болі. Дзяцей сцярог ад канвульсій. Існавала вера, што бурштын прыносіць шчасце сваім уладальнікам. Сёння бурштынавыя настойкі выкарыстоўваюцца пры лячэнні рэўматызму, ужываюцца таксама бурштынавыя масці. Верым, што неадшліфаваны бурштын на шыі памагае пры хваробе шчытападобнай залозы.

ЖАМЧУЖЫНЫ

Пры дапамозе масці са сцёртых на парашок жамчужын лекары стараліся лечыць скулы караля Генрых VIII. XVII стагоддзе прынесла цудоўнае лякарства з распушчаных жамчужын супраць імпатэнцыі. У той час амаль у кожнай аптэцы можна было купіць сцёртыя на парашок жамчужыны і лечыць імі розныя болі. У сярэднявечных медычных кнігах напісана, што парашок з жамчужын, які п’ецца са свежым малаком, пазваляе да позняй старасці захаваць чысціню і сілу голасу. Элегантныя жанчыны выкарыстоўвалі пудру са сцёртых на парашок жамчужын.

Жамчужыны не заўсёды і не ўсім прыносілі шчасце. Праўдападобна, бываюць такія жамчужыны, у якіх захоўваюцца флюіды злачынстваў. Такі нашыйнік быў у Гертруды Камарніцкай, з якой таемна павянчаўся Шчасны Патоцкі. Была яна задушана, а ейнае цела ўкінута ў палонку. Кожная наступная ўладальніца гэтага нашыйніка не была шчаслівай у сваім жыцці. Вядомыя таксама гісторыі пра лёс уладароў, якія мелі адвагу насіць карону з жамчужынамі. Іхняе жыццё часта было адным пасмам смутку. Шчасце прыносяць толькі тыя жамчужыны, якія купляем самі; дараваныя, праўдападобна, заўсёды прыносяць слёзы.

КАШТОУНЫЯ КАМНІ ДЛЯ ЦЯБЕ

задыякльны знак	перыяд	шчаслівыя камяні
АВЕН	21.03-20.04	аметыст, гранат, рубін
ЦЯЛЕЦ	21.04-21.05	агат, яшма, онікс
БЛІЗНЯТЫ	22.05-21.06	дыямент, сапфір, апал
РАК	22.06-22.07	тапаз, смарагд, жамчужына
ЛЕЎ	23.07-22.08	аметыст, гранат, дыямент
ДЗЕВА	23.08-22.09	агат, онікс, смарагд
ШАЛІ	23.09-23.10	аквамарын, сапфір, берыл
СКАРПІЁН	24.10-22.11	хрызаліт, тапаз, смарагд
СТРАЛЕЦ	23.11-21.12	аметыст, гранат, рубін
КАЗЯРОГ	22.12-20.01	бурштын, агат, онікс
ВАДАЛІЎ	21.01-20.02	сапфір, берыл, дыямент
РЫБЫ	21.02-20.03	тапаз, смарагд, хрызаліт

МЕТАЛЫ ДОБРЫЯ ДЛЯ УСІХ

СЕЛЕН

Выступае ў часнаку і дрожджах. Як гавораць многія лекары, селен праяўляе антыракавыя ўласцівасці і таму часта выкарыстоўваецца ў прафілактыцы.

МАГНІЙ

Метал жыцця. Прымае ўдзел у каля 600 рэакцыях, якія адбываюцца ў арганізме. Даказана, што на нашай геаграфічнай шырыні мы ўсе адчуваем недахоп магнію, які звязаны з тым, што п’ем ваду пасляледавіковага паходжання, у якой адсутнічае магній. Недахоп магнію з’яўляецца прычынай такіх хвароб, як нека-

торыя хваробы нерваў, сэрца, сасудаў, касцей і суставаў, а нават узнікання механізмаў алкагалізму.

Дарослы чалавек (за выключэннем хворых на ныркі, для якіх магній шкодны і небяспечны) павінен штодзённа спажываць яго ў колькасці 5-6 міліграмаў на кожны кілаграм вагі свайго цела. Асоба, якая важыць 70 кілаграмаў, павінна з'ядаць 350-420 міліграмаў магнію.

Найбольш магнію (звыш 100 міліграмаў на 100 грамаў харчавых прадуктаў) маюць: фасоль, гарох, арэхі, міндалі, какава, шакалад, крупы, мак, сушаныя фрукты, крэветкі, малюскі, вустрыцы, слімакі, а таксама соя, поўнае зерне і вотруб'е.

Крыху менш (25-100 міліграмаў) выступае ў: тлустай рыбе, шпінаце, белай муцэ, цвёрдых сырах, зялёнай фасольцы, бананах, зацукраваных фруктах.

У асноўных прадуктах, такіх як: масла, малако, мяса, рыба, яйкі, фрукты, агародніна магній выступае ў колькасці 25 міліграмаў на 100 грамаў прадукта.

У нашай ежы будзе больш магнію, калі будзем есці хлеб з поўным зернем, свежыя прадукты замест кансервавальных. Памятайма, што бульба, вараная ў шалупіне (бульба ў мундзірах) захоўвае аж на 35% больш магнію, чым аблупленая. Пры вырошчванні раслін трэба выкарыстоўваць угнаенне багатае ў магній.

Значны недахоп магнію можа быць прычынаю таго, што:

- церпіш на галаўныя болі, дранцвенне рук і ног, уздрыгванне павек,
- адчуваеш змену пагоды,
- мучыць цябе бяссонніца або прыкрыя сны, вяласць і нервовасць,
- раніцай устаеш стомлены,
- церпіш на карыёз зубоў,
- ламаюцца валасы і ногці.

ЦЫНК

Мае ўплыў на ўтрыманне арганізма ў добрым стане. З'яўляецца неабходным кампанентам многіх метабалічных рэакцый. Чалавек кожны дзень павінен спажываць 10-20 міліграмаў цынку.

30 гадоў ужо вядома, што:

- цынк неабходны для правільнага развіцця тканак,
- патрэбны для правільнага функцыянавання органаў размнажэння,
- бярэ ўдзел у абмене матэрыі,
- неабходны для добрага зроку,
- яго недахоп з'яўляецца адной з прычын грознай хваробы, атакуючай асабліва старэйшых жанчын, - рэштатвення касцей,
- нізкі ўзровень цынку з'яўляецца адной з прычын рэўматызму і артрытызму,
- цынкам можна лечыць нават цяжкія хваробы скуры,
- цынк памагае ў заживанні ран і апёкаў,
- ліквідуе некаторыя экзэмы, выкліканыя якраз недахопам гэтага мікраэлемента,

- адыгрывае вялікую ролю ва ўзмацненні валасоў і лячэнні хвароб, якім спадарожнічае частковае або поўнае вылысенне,
- выкарыстоўваецца ў лячэнні язвы страўніка і хвароб прастаты,
- прызнакі недахопу цынку ў дзяцей (слабы рост, дрэнны апетыт) хутка знікаюць пасля таго, як пададзім цынкавы прэпарат,
- цынк памагае пры лячэнні дыхальных шляхоў, некаторых постацяў анэмii, а нават шызафрэнii,
- адпаведны ўзровень цынку ў арзанізме карысна ўплывае на інтэлектуальную спраўнасць,
- цынк выкарыстоўваецца пры лячэнні артэрыясклярозу.

Вельмі вялікая колькасць цынку знаходзіцца ў вустрыцах. Але нават ў кілаграме семечкаў гарбуза і сланечніка, пшанічнага вотруб'я і парасткаў пшаніцы знаходзім колькасць, якой арганізм патрабуе на працягу 10 дзён. Многа ёсць цынку ў грыбах, ялавічнай печані і рыбе. Добрай крыніцай яго з'яўляецца жытні хлеб і хлеб поўназярністы, аўсянае і ячменнае хлонт'е, жаўткі яек, курыца, арэхі, струковыя расліны і гарбата, а таксама часнок.

КАЛІЙ

Найбагацейшай крыніцай калію з'яўляецца малако і сыр.

Адсутнасць калію вядзе да:

- хваробы касцей, якая заключаецца ў іх вялікай крохкасці,
- хваробы дзяснаў (ападання дзяснаў),
- склерозу.

ВІТАМІНЫ

Вітаміны (ад лацінскага слова *vita* - жыццё + *амін* (ад *аміак*), нізкамалекулярныя арганічныя злучэнні, неабходныя для нармальнай жыццядзейнасці арганізма. Сінтэзуюцца пераважна раслінамі. Вельмі багатыя на вітаміны дрожджы, лісцевая агародніна, ягады. Чалавек атрымлівае вітаміны з расліннай ежай або з прадуктамі жывёльнага паходжання. Некаторыя вітаміны ўтвараюцца ў арганізмах чалавека і жывёлы з правітамінаў (вітамін А з карацінаў, вітамін Д з эргастэрынаў). У параўнанні з асноўнымі прадуктамі жыўлення (бялкамі, вугляводамі, тлушчамі, солямі) вітаміны паступаюць у арганізм у нязначнай колькасці, там засвойваюцца і ўдзельнічаюць у абмене рэчываў як спецыфічныя рэагенты ці актыўныя (каталічныя) групы больш як 200 ферментаў.

Нястача вітамінаў прыгнятае асобныя рэакцыі абмену рэчываў, паслабляе некаторыя фізіялагічныя функцыі. Калі колькасць вітамінаў у арганізме намнога перавышае патрэбу, узнікаюць гіпервітамінозы. Калі ў ежы доўгі час няма вітамінаў, узнікаюць авітамінозы. Як біялагічна актыўныя рэчывы вітаміны і іх вытворныя, атрыманыя сінтэтычна, выкарыстоўваюцца ў медыцыне на лячэбныя і прафілактычныя мэты.

Вітамінную недастатковасць цяжка распазнаць, бо доўга яна можа выяўляцца неспецыфічна (затрымка росту, фізічная слабасць, паніжаная ўстойлівасць да

інфекцыйных хвароб і інш.). Дакладная дыягностыка ў такіх выпадках грунтуецца на даследаванні колькасці вітамінаў у крыві і мачы ў хворых або на вызначэнні тыповых біяхімічных паказчыкаў. Прыкметы вітаміннай недастатковасці: запаленні скуры (дэргматыт), слізістых абалонак ад нястачы рыбафлавіну (вітаміну В12); няправільнае развіццё шкілета ў дзяцей (рахіт) ад нястачы кальцыферолу (вітаміну Д); аслабленне зрокавага зроку (курыная слепата) ад нястачы рэцінолу (вітаміну А).

Асноўнай прычынай вітаміннай недастатковасці ў жывёлы з'яўляецца нястача вітамінаў у корме. Бывае найбольш у стойлавы перыяд у цяжарных самак і ў маладняка. Ад вітаміннай недастатковасці парушаецца нервова-гумаральная рэгуляцыя і абмен рэчываў, спавальняецца рост, зніжаецца прадукцыйнасць. У самак бываюць абарты, ялаваць; у маладняка - хваробы кішачнага тракту, лёгкіх і інш. Ад недахопу асобных вітамінаў разам з агульнымі паяўляюцца і спецыфічныя прыкметы: рахіт (нястача вітаміну Д), ксерафталмія (нястача вітаміну А), полінеўрыт (нястача вітаміну В1), злаякасная анемія (недахоп вітаміну В12), цынга (недахоп вітаміну С).

Ад лішку ў арганізме вітаміну А (рэцінолу) і Д (кальцыферолу) бываюць атручэнні. Лішак вітаміну А бывае ад празмернага ўжывання яго або прадуктаў з гэтым вітамінам (печань некаторых жывёл). Прыкметы гіпервітамінозу А: агульная слабасць, аблысенне; лушчыцца скура, на ёй паяўляюцца струпы. Лішак вітаміну Д бывае найчасцей ад няправільнага ўжывання вітаміну Д для прафілактыкі рахіту. Прыкметы: рэзкае пахудзенне, дыспепсія, парушэнне дзейнасці нервовай сістэмы, адкладанне соляў кальцыю ў нырках, калясустаўных сумках, мышцы сэрца і інш.

Вітаміны ёсць амаль ва ўсіх раслінах, але ў рознай колькасці. Расліны назапашваюць карацін, які ў чалавечым і жывёльным арганізмах ператвараецца ў вітамін А. Многа караціну (у міліграмах) у:

моркве (6-18),
шпінаце (7),
чырвонай канюшыне (7),
люцэрне (6),
шчаўі (5),
шыпшыне (4),
гарбузах (2-4),
абрыкосах (2-3),
салаце (2,5),
памідорах (2),
чорных парэчках (1,5),
зялёным гарошку (1,5),
чарніцах (1).

Вітаміну В1 многа ў:

піўных і хлебапякарных дрожджах (20),
зерні злакаў (0,44-0,68),
грыбах,
агародніне.

Вітамін В2 маюць пераважна:

дрождзжы (3),
зародкі і абалонкі зерня збажыны (0,7),
грыбы,
зялёныя часткі агародніны.

Вітамін В12 назапашваецца ў:

сіне-зялёных водарасцях,
некаторых бактэрыях.

Вітамін С выпаўняе ў арганізме чалавека многа важных функцый, м.інш.:

- спавальняе працэс старэння, развіццё склерозу, а нават рака,
- недахоп вітаміну С ў арганізме выклікае апатыю, пачуццё стомленасці і адсутнасць стымулаў да дзеяння;

- у апошнім часе даказана, што вітамін С прымае ўдзел у абніжэнні павышанага артэрыяльнага ціску крыві,

- навялічвае непадатлівасць арганізма на бактэрыяльныя ці вірусныя заражэнні.

Трэба памятаць, што асноўнай крыніцай вітаміну С з'яўляюцца свежыя фрукты і агародніна. Колькасць вітаміну С залежыць не толькі ад гатункаў фруктаў і агародніны, але таксама ад ступені спеласці, спосабу іх захоўвання, транспарту, спосабу выкарыстоўвання, напр., падаграванне бульбы, асабліва пасля некалькіх гадзін ад моманту, калі звярнулася, прычыняецца да знішчэння вітаміну С амаль у 90%.

Варта ведаць, што дарослы чалавек на працягу сутак павінен спажыць каля 70-100 міліграмаў вітаміну С, а курцы - 120-140 міліграмаў. Больш вітаміну С патрабуюць таксама спартсмены.

Колькасць вітаміну С у розных фруктах і агародніне ў міліграмах на 100 грамаў прадукта:

плады дзікай ружы (4000 і больш),
плады шыршыны (2000-4500),
няспелыя плады грэцкага арэха (1000-2500),
чорныя парэчкі (300),
лісце пятарушкі (180),
чырвоны перац (110),
зялёны кроп (100),
хрэн (100),
брусельская капуста (100),
зялёная цыбуля (67),
трускалкі (65),
суніцы (60),
цвятная капуста (50-70),
чырвонакачанная капуста (50-70),
шпінат (50),
чырвоныя парэчкі (45),
апельсіны (35),
белакачанная капуста (30-35),
лімоны (30),

маліны (30),
агрэст (26),
журавіны (23),
памідоры (22),
рэпа (21),
спаржавая фасоля (20),
мандарыны (20),
яблыкі антонаўкі (20-40),
дыня (17),
зялёны гарошак (17),
буракі (15),
бульба (10),
гарбуз (6),
агурок (5),
яблыкі (5),
вішні (4),
слівы (3),
грушы (3),
морква (2).

Правітамін Д маюць грыбы і, асабліва, дрожджы.

Вітамін Е атрымоўваюць з зародкаў пшаніцы, шмат яго ў насенні землянога арэха, гароху, кукурузы, лёну, шыпшыны.

Вітамін К выступае ў лісці люцэрны, шпінату, капусты, крапівы, у пладах гарбузоў.

Вітамін Р ёсць у лісці грэчкі, у скуры цытрусавых пладоў.

Вітаміну РР многа ў тытуні, грыбах, піўных дрожджах, зародках жыта і пшаніцы.

АГАРОДНІНА

ЗЯЛЁНАЯ ЦЫБУЛЯ

Зялёная цыбуля з'яўляецца адной з найбольшых крыніц вітаміну С. У 100 грамах знаходзіцца аж 35 міліграмаў гэтай вельмі важнай субстанцыі, калі ў спелай цыбулі - толькі 10 міліграмаў. Знаходзяцца ў ёй таксама: спалучэнні жалеза, калій, кальцый, фосфар, шэраг мінеральных соляў.

У сярэднявеччы існавала вера, што цыбуля сцеражэ ад удараў мяча і стралы. Цыбуля была вельмі папулярная ў Рыме і Грэцыі. Многія рымляне і грэкі лічылі, што ўмацоўвае сілу і адвагу. Сяляне выкарыстоўвалі яе як лекаства на розныя хваробы.

ЛІСЦЕ ПЯТРУШКІ

Лісце пятрушкі вельмі багатае ў вітаміны. Лечыць яно многія хваробы, многія прадукіліяе. Адносіцца гэта асабліва да хвароб, выкліканых недахопам вітамінаў: цынгі, курынай слепаты, рахіту, а таксама анеміі. Памагае пры дрэнным кровазвароце. У пятрушцы вялікая колькасць жалеза (да 19 міліграмаў на 100 грамаў), кальцыю, калію, марганца, фосфару. У 100 грамах лісця пятрушкі ёсць аж 200 міліграмаў вітаміну С, порцыя вітаміну А, якой хапае на трохдзённы патрэбы арганізма, многа вітамінаў Е, Д і К.

ЗЯЛЁНАЯ САЛАТА

У зялёнай салаце ёсць многа вітамінаў С, В1, В2, Р, К, Е, карацін. Салата ўбірае найбольш забруджванняў з глебы, у сувязі з гэтым трэба вырошчваць яе на чыстай тэрыторыі. Салату вырошчвалі ўжо ў старажытнасці ў Грэцыі і Рыме. Потым страціла на папулярнасці і паявілася ў кухні толькі ў XIV ст. у Сярэдняй Еўропе. У XVIII стагоддзі настала на салату такая вялікая мода, што ўмелае падрыхтаванне яе лічылася вяршыняй кулінарнага мастацтва.

РАДЫСКА

Радыска пабольшвае выдзяленне страўнікавых сокаў, мае многа каліевых соляў, вітамінаў В1 і С. Паходзіць ад рэдзкі, з якой была вырашчана ў сярэднявеччы. Тады паявілася ў Еўропе і хутка заваявала папулярнасць.

АГУРОК

Агурок быў высока ацэнены ў старажытнасці ў Егіпце, Рыме і Грэцыі. Потым быў забыты. Вярнуўся ў Еўропу ў XIV ст. з тэрыторыі сённяшняга Пакістана. Ужо ў сярэднявеччы ўмелі саліць агуркі. У Расіі пры Іване Грозным мяса найахвотней варылі ў агурковым соусе з дадаткам прыправаў. Насуперак апініям, агурок мае даволі многа вітаміну С і мінеральных соляў.

ТРУСКАЛКІ

Трускалкі смачныя і здаровыя. Калі з'ясі 20 дэкаграмаў трускалак, заспакоіш запатрабаванне на вітамін С на цэлыя суткі. У трускалках знаходзяцца таксама вітаміны К, В2, РР, карацін. Карацін прымае ўдзел у зрокавым працэсе і мае значэнне для правільнага росту дзяцей.

Апрача вітамінаў у трускалках знаходзіцца жалеза, кальцый, фосфар, марганец і кобальт:

- жалеза патрэбнае для працэсаў узнікнення крыві,
- кальцый з'яўляецца асноўным кампанентам касцей і зубоў; патрэбны таксама для правільнага згустання крыві, для добрай працы сэрца і мышцаў,

- фосфар - гэта таксама кампанент касцей і зубоў.

Хаця трускалкі вядомыя мала больш як 100 гадоў, выкарыстоўваюцца ў народнай медыцыне:

- адвар з ягад і лісця з'яўляецца добрым мачагонным лекаствам. Апрача гэтага выкарыстоўваецца ў лячэнні цынгі, падагры, у выпадку малакроўя і агульнага аслаблення арганізма;

- свежы сок добры на экзему, а свежае нагрэтае лісце лечыць раны і скулы;

- адвар з лісця выкарыстоўваецца пры паносе;

- лісце можна заварыць на чай і піць, памагае на прастуду;

- раздушанай трускалкай можна націраць твар, а як высахне - змыць цёплай вадой. Выкарыстоўваецца супраць вяснушак і цямнейшых плямаў на скуры твару.

КАДЛЯНДАР ПЛАДОВЫХ ПРАДУКТАЎ, ЯКІЯ РЫХТУЮЦА ДОМА:

1. чэрвень - трускалкі, зялёны агрэст, суніцы;
2. ліпень - чарэшні, вішні, чарніцы, маліны, абрыкосы, спелы агрэст, чорная і чырвоная парэчка, залёны гарошак;
3. жнівень - брусніцы, ажыны, чорны бэз, слівы, грушы, агуркі;
4. верасень - памідоры, спаржавая фасоль, грыбы, яблыкі, слівы, чырвоныя брусніцы, агуркі;
5. кастрычнік - капуста, слівы, яблыкі, ружа, гарбузы, зялёныя памідоры.

КАЛАРЫЙНАЯ ВАРТАСЦЬ ПРАДУКТАЎ (НА 100 ГРАМАЎ)

шакалад (680),
арэхі (660),
свіная каўбаса (500),
маянэз (500),
печаная гусь (490),
цукар (395),
печаная качка (345),
кусок тарту з масай (300),
смажаная свініна (275),
белы хлеб (265),
сушаныя фрукты (240),
шынкавая каўбаса (200),
тушаны заяц (190),
тушаная ялавічына (165),
марынаваны селядзец (155),
смажаная цяляціна (150),

лікёр (кілішак - 150),
смажаны карп (145),
паляндвіца (140),
худая шынка (140),
кусок шарлоткі (130),
піва (шклянкі - 120),
вараны карп (95),
чырвоное віно (кілішак - 70),
белае віно (кілішак - 60),
яблыкі (каля 60),
грыбы (45),
памідоры (20).

АДЗІНКІ АБ'ЁМУ І АДЗІНКІ ЦЯЖАРУ

1 шклянкі смятаны важыць 250 грамаў.
1 шклянкі цукру (крышталу) - 160-180 грамаў.
1 шклянкі рысу - 160-180 грамаў.
1 шклянкі ячных круп - 150-180 грамаў.
1 шклянкі манных круп - 150 грамаў.
1 шклянкі цукру пудру - 120-140 грамаў.
1 шклянкі мукі - 120-140 грамаў.
1 лыжка масла (плоская) - 25 грамаў.
1 лыжка масла (з верхам) - 50 грамаў.
1 лыжка мукі (плоская) - 20 грамаў.
1 лыжка мукі (з верхам) - 40 грамаў.
1 лыжка рысу - 30 грамаў.
1 лыжка тварагу - 30 грамаў.
1 лыжка сырага рысу - 15 грамаў.
1 лыжка цукру - 12 грамаў.
1 лыжка аўсянага хлоп'я - 10 грамаў.
1 лыжачка мёду - 15 грамаў.
1 лыжачка смятаны - 15 грамаў.
1 лыжачка солі - 10 грамаў.
1 лыжачка цукру - 6 грамаў.
1 лыжачка змолатай кавы - 5 грамаў.
1 лыжачка какава - 5 грамаў.
1 лыжачка гарбаты - 5 грамаў.
1 лыжачка алею - 5 грамаў.
1 лыжачка маянэзу - 5 грамаў.
1 малая бульбіна - 30 грамаў.
1 луста цёмнага хлеба - 50 грамаў.
1 малы яблык - 100 грамаў.
1 вялікі апельсін - 200 грамаў.

МУКА І КРУПЫ

- Мука і крупы добрую якасць захоўваюць каля года, таму ўсе запасы трэба з'есці ў гэтым часе.
- Калі мука вільготная (сціснутая ў далоні захоўвае форму пальцаў), не перахоўвайма яе, але настараймася адразу выкарыстаць.
- Сапсаваныя крупы можна пазнаць па цёмных плямках.
- Высокаякасныя крупы ў вадзе набракаюць і павялічваюць свой аб'ём аж у пяць разоў.
- Каша будзе сыпкая, калі да кіпятку, да якога сыплем крупы, дададзім крыху тлушчу.
- Манныя крупы не склеяцца, калі ўсыплем іх да пасоленай вады непасрэдна перад тым момантам, калі закіпіць, і будзем мяшаць.
- Калі хочам атрымаць густую расклееную кашу, сыплем крупы павольна да вады, якая кіпіць, цэлы час мяшаючы іх.
- Крупы трэба варыць у эмаліраванай каструлі з тоўстым дном. Такая каструля павінна быць вялікай, каб крупы, як набрыняюць, не выкіпелі. Каструля пасля таго, як заліем крупы вадой, павінна быць напоўнена ў двух трэціх свайго аб'ёму.
- Як зварым 0,5 кілаграма круп, то атрымаем:
грэцкіх - звыш 1 кілаграма,
манных - 2,25 кілаграма,
рысу - 1,4 кілаграма.

РЫС

- Калі намочыш рыс на 15-30 мінут перад варэннем, то зерне зваранага рысу будзе аддзяляцца адно ад аднаго.
- Рыс найлепш варыць у тоўстай алюмініевай каструлі, бо тады не прыгарае.
- На 1 частку рысу трэба ўзяць ад 1,75 да 2 частак вады, у залежнасці ад колькасці рысу і ад таго, ці быў раней намочаны. Калі варым больш рысу, тады хопіць прапарцыянальна менш вады, напр., на 1,1 кілаграма рысу трэба 1,7 літра вады, а на 2,2 кілаграма - менш чым 3,3 літра.
- Да рысу трэба дадаць гарачай вады, заварыць усё на хвіліну, паменшыць агонь да мінімуму, прыкрыць накрыўкай і варыць так да таго часу, пакуль зерне будзе крохкае, але цэлае (15-20 мінут).
- 2-3 мінуты перад зварэннем трэба зняць накрыўку, каб выпаравалі астаткі вільгаці. Дзякуючы гэтаму зерне будзе аддзяляцца.
- Звараны рыс трэба вылажыць на талерку і далікатна перамяшаць відэльцам.

- Макароны варым у вялікай колькасці пасоленай вады, укладаючы яе ў кіпяток з дадаткам лыжкі тлушчу (найлепш алею). Так звараная макарона не будзе склейвацца, не трэба будзе прапалоскваць яе халоднай вадой.
- Макароны spaghetti варым не ломячы, але павольна апускаючы яе ў вадку так, каб звівалася спіраллю.
- Ядзім яе, навіваючы на відэлец.
- Лёгка праверыць якасць макароны. Калі вада, у якой варылася, мутная - макарона горшага гатунку.

НАЛІСНІКІ

- Калі хочаш, каб былі дасканалыя, да цеста трэба ўліць лыжку алею. Наліснікі не будуць прыставаць да дна, прыгожа ўсмажацца, будуць смачнейшыя.
- Цеста будзе далікатнейшае, калі дададзім пену, збітую з бялкоў.
- Калі да наліснікаў падрыхтуем пікантны фарш - да цеста добра дадаць крыху мускатнага арэха.
- Перад тым, як цеста наліваем на скавародку, трэба яго вымяшаць, бо мука ападае на дно.
- Не трэба нервавацца, калі першы наліснік не вельмі ўдасца. Гэта нармальна, асабліва тады, калі скавародка доўгі час не выкарыстоўвалася.

ЦЕСТА

- Перад тым, як прыступіць да пячэння цеста, трэба нагрэць духоўку (печ).
- Газавую духоўку нагрэваем 10 мінут перад пячэннем, электрычную - 20 мінут, печ - 1 гадзіну. Лёгка праверыць, ці духоўка нагрэтая: кусок белай паперы, якую кладзем на дно, пасля 5 мінут у слаба нагрэтай духоўцы стане жоўтым, у сярэдзіне нагрэтай - ясна-карычневым, у гарачай - апаліцца і будзе чорным.
- Цеста на дрожджах не павінна халонуць на блясе, на якой пяклося, бо прыойдзе яе запахам.
- Цеста на дрожджах удасца тады, калі ўсе яго кампаненты і памяшчэнне, у якім рыхтуецца, будуць мець тэмпературу 20-25 градусаў. У гэтай тэмпературы дрожджы найлепш размножваюцца і таму цеста павінна прыгожа вырасці.
- Дадатак дробкі солі выразна падносіць смак салодкага пірожнага.
- Пясочнае пірожнае будзе больш крохкім, калі дадзім да яго вараны жаўток, сцёрты праз сіта.
- Падрыхтаванае пясочнае цеста мусіць „адпачыць” у халадзільніку паўгадзіны перад тым, як зробім з яго пірожнае.
- Калі пачэп пясочнае пірожнае або французскае - хопіць бляху пасыпаць мукой, не трэба мазаць яе тлушчам.
- Кекс пасля спячэння лёгка выймем з бляшкі, калі вылажым яе натлушчанай паперай. Кекс выймаецца разам з паперай.

ЖЫЦЬ ПРЫГАЖЭЙ

ЯК ЕСЦІ?

Вельмі істотнае значэнне ў нашым жыцці адыгрываюць правільныя паводзіны за сталом. Гэтага патрабуе не толькі эстэтыка і культура, але таксама гігіена, здароўе і фінансы. Страва, якую ядзім у злосці, шкодзіць нашаму жалудку. Глытанне вялікіх кускаў з'яўляецца прычынаю горшай працы органаў стрававання, што ў рэзультате змяншае пажыўную вартасць ежы, а гэта пры сённяшніх цэнах не з'яўляецца абякавай справай.

- Добра на настрой уплывае ветлівасць. Адносіцца гэта да штодзённага харчавання.

- Ежу трэба класці на сваю талерку з агульнай талеркі пры данамозе сталовага прыбору, прызначанага дзеля гэтага, а не сваёй лыжкай ці відэльцам.

- Не трэба выбіраць з талеркі найпрыгажэйшых кускаў для сябе.

- Накладаючы ежу на сваю талерку трэба захоўваць умеранасць: не класці замала, ані замнога.

- Есці трэба ціха. Чмяканне, стуканне відэльцам аб талерку (лыжачкаю аб шклянку), скрогат нажа адбіраюць апетыт прысутным. Ежу, якая знаходзіцца на нашай талерцы, трэба з'есці, хаця яна і не вельмі нам смакуе. Вядома, што не трэба есці вельмі хутка, але не трэба таксама спазняцца і есці яшчэ тады, калі ўсе ўжо скончылі.

- Есці трэба пры данамозе лыжкі, нажа і відэльца.

- Лыжку з супам укладаем у рот кончыкам, а не бокам. Калі суп гарачы - пачакайма хвіліну, не мяшайма, не дмухайма. Талерку з супам не трэба перахіляць, каб выбраць апошнюю кроплю. Прыгажэй увагуле не перахіляць.

- Нож служыць толькі і выключна дзеля кроення. Не выкарыстоўваем нажа да агародніны, бульбы, парэзанага мяса, рыбы, амлетаў, наліснікаў, паштэтаў, клёцак, галушак, макаронаў, кашы.

- Да рыбы патрэбны спецыяльны сталовы прыбор. Нож не служыць тут для кроення, але для аддзялення касцей. Трымаем яго ў левай руцэ, а відэлец - у правай. Калі няма спецыяльнага прыбору да рыбы, выкарыстоўваем два відэльцы, але ніколі звычайнага нажа.

- Відэлец трымаем так, каб хрыбет быў звонку. Бярэм невялікія кукі мяса і аддзельна бульбу, агародніну. Мясца нельга адразу пакроіць на кукі, толькі, спажываючы, аддзельна кожны кусок.

- Калі п'ем гарбату, каву, какава, не пакідаем у шклянках ці кубках лыжачак, але адкладваем іх на сподкі. Не абаніраем іх аб сподкі з ручкаю на абрусе.

- Цукар бярэм лыжачкай, прызначанай дзеля гэтага. Мяшам паціху, не стукаючы аб берагі пасуды.

ШТО, КАЛІ І Ў ЧЫМ ?

- Зап'яканкі трэба падаваць у той пасудзе, у якой зап'якліся. Можна гэта быць шкляная гарачатрывалая місачка або прыгожая каструля.

- Вяндліну кладзем на блюда. Трэба зняць скуру, пакроіць тонкімі скрылікамі. Шынку можна скрунуць у рулонікі або ў ражкі.

- Цэлую рыбу кладзем на прадаўгаватае блюда, у кусках - на круглае блюда або ў салатніцу. Рыбную кансерву кладзем на малое блюда або ў глыбакаватую місачку, каб соус не выліваўся з яе.

- З селядцоў трэба зняць скуру і палажыць у малыя фарфоровыя або шкляныя прадаўгаватыя блюда.

- Ёкра добра выглядае ў шкляных або крышталёвых місачках, якія ўкладаюцца ў большыя місачкі, напоўненыя лёдам. Ёкра смачнейшая халодная і з дадаткам лімона.

- На сыр найлепшай будзе плоская фарфоровая ці фаянсавая падстаўка або прыгожая дошчачка.

- Хлеб кладзем у кошычак.

- Гарчыцу, хрэн, маянэз, соусы найлепш падаваць у малых соусніках і місачках.

- Зялёную салату найлепш палажыць у шклянную салатніцу. Найпрыгажэй выглядае ў празрыстай або ў белай.

- Кампот добра выглядае ў шкляным празрыстым збанку, у салатніцы, у місачках.

- Фрукты выглядаюць дасканала ў спецыяльнай для фруктаў вазе, але і ў кошычку прыгожа.

- Гарбату і каву найлепш піць з кубкаў. Асабліва многа п'ем гарбаты. Можна яе ўзбагачаць дадаткам малака, лімона, рому, каньяку. Калі схалодзім яе і дададзім сок з фруктаў і кускамі лёду - асвежыць нас у гарачыя веснавыя і летнія дні.

- Кава, каб была смачнай, мусіць быць свежай, духмянай і даволі моцнай. Найлепш каву змалоць непасрэдна перад падрыхтаваннем яе. Пасуду, у якой рыхтуем каву, трэба раней выпарыць, кубкі - таксама.

- Шыпучае віно і шампанскае можна падаваць на працягу цэлай гасціны.

- Гарачыя і халодныя закускі лепш смакуюць, калі да іх пададзім піва або кілінак халоднай гарэлкі.

- Рыба, свойская птушка і белое мяса, а таксама агародніна любяць белое сухое віно.

- Дзічына, цёмнае мяса, бігас патрабуюць чырвонага сухога віна.

- Да дэсертаў найлепш смакуюць салодкія вермуты і дэсертнае віно.

- Кава і торт любяць каньяк і лікёр.

- Перад тым, як гасці сядуць за стол, можна падаць алкагольны катэіль або катэіль без алкаголю. Катэіль павінен быць халодны.

- Кілішкі да лікёру паяўляюцца на сталe толькі пры каве.

- Віскі наліваем да высокіх шклянак з тоўстага шкла да 1/4 вышыні, потым дабаўляем лёд і мінеральную ваду.

- Гарэлка смакуе толькі тады, калі моцна халодная і п'ецца з малых кілішкаў.

- Каньяк трэба падаваць у спецыяльных кілішках, якія звужаюцца даверху, напоўненых да 2/3 вышыні. Такі кілішак награваяцца ад дотыку рукі, што выклікае выдзяляе інтэнсіўнага водару.

- Шампанскае п'ем з доўгіх, вузкіх кілішкаў, або з плоскіх і шырокіх, напоўненых да 2/3 вышыні напіткам моцна схалоджаным (да 6-8 градусаў).

- Салодкае віно павінна быць пакаёвай тэмпературы, белае можна крыху схаладзіць, да 12-14 градусаў, паўсалодкае таксама, а нават чырвонае сухое і паўсухое. Белае сухое і паўсухое павінна мець тэмпературу 8-12 градусаў. З салодкім вермутам паступаем так, як з салодкім белым віном, а з сухім вермутам - як з шампанскім.

- Чырвонае віно п'ем з пузатых бакалаў на кароткай ножцы, белае віно - з прадаўгаватых на доўгай стройнай ножцы.

ПАКАХАЙ СЯБЕ

ТОЛЬКІ СПАКОЙ МОЖА НАС ВЫРАТАВАЦЬ

Агрэсія нараджае агрэсію. Нельга сваёй злосці пераносіць на другія асобы. Гэта ўводзіць дрэнны настрой у хаце. Дапамагчы нам могуць некаторыя дробныя дзеянні. Можам зрабіць парадак у хаце, паглядзець, як растуць кветкі на балконе, прыняць цёплы душ ці пасядзець у ванне.

Здавен даўна вядома, што блакітны колер супакойвае нервы. Добра, калі ў нашай спальні ёсць нешта блакітнае: пасцель, карціна...

БУДЗЬ ДОБРАЙ ДЛЯ СВАЙГО ТВАРУ

1. Сон з'яўляецца найлепшай касметыкай. Нічым нельга заступіць 8-9-гадзіннага сну. Шэрая скура твару, падкружаныя вочы, выразныя маршчыны - гэта эфекты непраспанай ночы.

2. Хлараваная вада высушвае скуру твару. Але маладыя асобы, у якіх тлустая скура, могуць выкарыстоўваць далікатнае добрае мыла і перакіпячоную ваду.

3. Асобы, у якіх мешаны тып скуры, павінны паступаць так, як бы мелі два твары, павінны выкарыстоўваць розныя крэмы: адзін для часткі твару з сухой скурай, а другі - для часткі твару з тлустай скурай.

4. Крэм трэба выкарыстоўваць больш чым два разы на дзень. Толькі маладыя асобы, да 30 гадоў, могуць астацца пры двухразовым выкарыстанні крэму. Апошнія павінны выкарыстоўваць мінімум тры разы на дзень.

5. Крэм пад вочы, каб прынес карысць, а не шкоду, трэба ўбіваць лёгкімі ўдарамі пальцаў вакол верхняй павекі. Напрамак - ад носа да скроні. Унізе - ад скроні да носа. Толькі такі спосаб гарантуе, што не расцягнем далікатнай у гэтым месцы скуры.

6. Перад сном добра на старанна вымыты твар і шыю налажыць крэм, прыкрыць на 15 мінут вільготным цёплым кампрэсам.

7. Першай прычынай узнікнення маршчын з'яўляецца абязводжванне скуры. Таму пастараймся, у меру магчымасцяў, звільготніваць твар і шыю некалькі разоў у дзень адварам рамонку, крэмам, мінеральнай вадой або нармальнай, але перакіпячонай.

8. У аднолькавай ступені трэба клапаціцца пра скуру шыі.

9. Скура старэе хутчэй у асоб, якія кураць, ці ў тых асоб, якія прабываюць у задымленых памяшчэннях. Скура асобы, якая курыць, у сярэднім на 5-7 гадоў старэйшая, чым скура асобы, якая не курыць. Гэтая, пачаткова невялікая, розніца выразна відавочная ў жанчын пасля 50 гадоў.

10. Тлустая скура менш паддаецца сонцу, марозу, ветру і працэсам старэння, але часцей падпадае пад бактэрыяльны заражэнні.

11. Некаторая тлустая скура дрэнна рэагуе на сонца. Пад уздзеяннем сонечных промняў пацее, а пот у спалучэнні з лоем можа весці да запалення скуры. Такую скуру ў сонечныя дні трэба часцей прамываць і пазбягаць крэмаў.

12. Высокаякасная пудра добра ўплывае на скуру, не высушвае яе, калі нанесена на накрэмаваны раней твар. Пудра ў крэме можа нават падносіць вільготнасць скуры. Апрача гэтага ахоўвае скуру ад пылу і іншых знешніх забруджванняў.

13. Маска са зваранай бульбы і невялікай колькасці малака дасканала і хутка ліквідуе стому і разгладжвае маршчыны.

ЗДАРОВАЕ СНЕДАННЕ

Да 5 лыжак аўсянога хлону трэба ўліць некалькі лыжак перакіпячонай халоднай вады (малака) і пакінуць нанач. Раніцай дабаўляем лыжку мёду, некалькі пасечаных лясных арэхаў, сцёрты яблык і сок з паўлімона. Снеданне гатовае. Заспакойвае яно голад на некалькі гадзін, а дзякуючы вялікай колькасці цынку і іншых мікраэлементаў, добра ўплывае на валасы, ногці, вочы, скуру.

КАЛЯНДАР ЦЯЖАРНАСЦІ

пачатак цяжарнасці	Дзень нараджэння (прыблізна)			
	свіння	авечка	карова	кабыла
1 студзеня	30 красавіка	3 чэрвеня	12 кастрыч.	6 снежня
11 студзеня	10 мая	13 чэрвеня	22 кастрыч.	16 снежня
21 студзеня	20 мая	23 чэрвеня	1 лістапада	26 снежня
31 студзеня	30 мая	3 ліпеня	11 лістапада	5 студзеня
10 лютага	9 чэрвеня	13 ліпеня	21 лістапада	15 студзеня
20 лютага	19 чэрвеня	23 ліпеня	1 снежня	25 студзеня
2 сакавіка	29 чэрвеня	2 жніўня	11 снежня	4 лютага
12 сакавіка	9 ліпеня	12 жніўня	21 снежня	14 лютага
22 сакавіка	19 ліпеня	22 жніўня	31 снежня	24 лютага
1 красавіка	29 ліпеня	1 верасня	10 студзеня	6 сакавіка
11 красавіка	8 жніўня	11 верасня	20 студзеня	16 сакавіка
21 красавіка	18 жніўня	21 верасня	30 студзеня	26 сакавіка
1 мая	28 жніўня	1 кастрыч.	9 лютага	5 красавіка
11 мая	7 верасня	11 кастрыч.	19 лютага	15 красавіка
21 мая	17 верасня	21 кастрыч.	29 лютага	25 красавіка
31 мая	27 верасня	31 кастрыч.	10 сакавіка	5 мая
10 чэрвеня	7 кастрыч.	10 лістапада	20 сакавіка	15 мая
20 чэрвеня	17 кастрыч.	20 лістапада	30 сакавіка	25 мая
30 чэрвеня	27 кастрыч.	30 лістапада	9 красавіка	4 чэрвеня
10 ліпеня	6 лістапада	10 снежня	19 красавіка	14 чэрвеня
20 ліпеня	16 лістапада	20 снежня	29 красавіка	24 чэрвеня
30 ліпеня	26 лістапада	30 снежня	9 мая	4 ліпеня
9 жніўня	6 снежня	9 студзеня	19 мая	14 ліпеня
19 жніўня	16 снежня	19 студзеня	29 мая	24 ліпеня
29 жніўня	26 снежня	29 студзеня	8 чэрвеня	3 жніўня
8 верасня	5 студзеня	8 лютага	18 чэрвеня	13 жніўня
18 верасня	15 студзеня	18 лютага	28 чэрвеня	23 жніўня
28 верасня	25 студзеня	28 лютага	8 ліпеня	2 верасня
8 кастрыч.	2 лютага	9 сакавіка	18 ліпеня	12 верасня
18 кастрыч.	14 лютага	19 сакавіка	28 ліпеня	22 верасня
28 кастрыч.	24 лютага	29 сакавіка	7 жніўня	2 кастрыч.
7 лістапада	5 сакавіка	8 красавіка	17 жніўня	12 кастрыч.
17 лістапада	15 сакавіка	18 красавіка	27 жніўня	22 кастрыч.
27 лістапада	25 сакавіка	28 красавіка	6 верасня	1 лістапада
7 снежня	4 красавіка	8 мая	16 верасня	11 лістапада
17 снежня	14 красавіка	18 мая	26 верасня	21 лістапада
27 снежня	24 красавіка	28 мая	6 кастрыч.	1 снежня

РАСПЛОД СВОЙСКАЙ ЖЫВЁЛЫ І ПТУШАК

жывёла	час цяжарнасці
кабыла	каля 340 дзён (11 месяцаў)
карова	каля 285 дзён (9 месяцаў і 10 дзён)
авечка	каля 150 дзён (5 месяцаў)
свіння	каля 116 дзён (3 месяцы, 3 тыдні і 3 дні)
сярэбраны ліс	каля 51-53 дзён
норка	каля 47-50 або 36-58 дзён
нутрыя	каля 130-132 дзён (4 з паловай месяцы)
кролік	каля 30 дзён (1 месяц)

ПАКРЫВАННЕ САМАК

жывёла	найбольш адпаведны ўзрост пакрывання	найуласцівейшы час пакрывання
кабыла	3-4 гады	15 лютага - 15 красавіка
карова	20-22 месяцы	у 3 месяцы пасля ацялення
авечка	16-18 месяцаў	15 чэрвеня - 20 жніўня
свіння	7-10 месяцаў	У кастрычніку, лістападзе, снежні, красавіку і маі
сярэбраны ліс	9-10 месяцаў	15 верасня - 15 лістапада, 15 студзеня - 1 красавіка
норка	каля 10 месяцаў	1 снежня - 31 студзеня
нутрыя	каля 6 месяцаў	1 чэрвеня - 1 ліпеня

ВЫВАД СВОЙСКАЙ ПТУШКІ

птушка	час выседжвання	колькасць яек	адзін самец на:
курыца	20-22 дні	15-19	12-15 курыц
індычка	27-30 дзён	15-19	10-15 індычак
гуска	28-32 дні	13-14	4-6 гусак
качка	26-31 дзён	13-15	4-6 качак
галубка	17-19 дзён	2-3	1 галубку

ЗМЕСТ

Алесь Барскі - Глядзі, беларусе, над светам світае.....	с. 3
Каляндарыум.....	с. 4

З ЖЫЦЦЯ БЕЛАСТОЧЧЫНЫ с. 29

Архіепіскап Сава - Няхай добры і ўсемагутны Бог благаславіць здараўем і ўсялякім дабром!.....	с. 30
Марыя Заброцкая - Нараджэнне, хрэсьбіны і дзіцячы фальклор у вёсцы Падрэчаны.....	с. 36
Анна Новак - Вясельныя абрады ў Парцаве.....	с. 45
Анна Банькоўская - Абраднасць, звязаная са смерцю чалавека, у вёсцы Градалі.....	с. 55
Янка Целушэцкі - Панарама гміны Нараўка.....	с. 59

З ДЗЕЙНАСЦІ БЕЛАРУСКАГА ГРАМАДСКА-КУЛЬТУРНАГА ТАВАРЫСТВА с. 68

Данамажыце беларускаму музею.....	с. 69
Праграмная дэкларацыя Беларускага грамадска-культурнага таварыства.....	с. 71

Янка Целушэцкі - Летапіс Беларускага грамадска-культурнага таварыства.....	с. 75
Янка Целушэцкі - Людзі БГКТ. Валянціна Ласкевіч.....	с. 83

З БЕЛАРУСКАЙ ГІСТОРЫІ с. 84

Аляксандра Бергман - Уладзімір Самойла - беларускі дзеяч у Польшчы ў гадах 1919-1939.....	с. 85
Уладзімір Юзвюк - Да 65-годдзя Грамады.....	с. 93
Аляксей Мароз - Леон Васілеўскі і яго адносіны да Беларусі.....	с. 100
Янка Жамойцін - Фрагменты з перажытага.....	с. 108

У КРУЗЕ СЯБРОЎ с. 122

Янка Запруднік - Мой шлях праз свет вядзе ў Беларусь.....	с. 123
Янка Ясвіловіч - Урастаючы ў англійскую глебу, не забываць аб родным.....	с. 132

Ніна Баршчэўская - ГАСПАДАРЧЫЯ ПАРАДЫ с. 135

Пра здароўе.....	с. 136
Галаўны боль і мігрэнь.....	с. 136
Неўроз.....	с. 137
Хваробы поласці рота.....	с. 138
Хвароба вачэй (ячмень).....	с. 138
Клімактэрыі.....	с. 139
Апёкі.....	с. 140
Як перастаць курыць.....	с. 140
Лекавыя травы і дрэвы.....	с. 141
Жэньшэнь.....	с. 141
Пырнік.....	с. 143
Крапіва.....	с. 143
Маяран.....	с. 144
Бяроза.....	с. 144
Арэх грэцкі (валоскі).....	с. 145
Каштан.....	с. 145
Мова дрэў.....	с. 146
Талісманы, амулеты.....	с. 146
Бурштын.....	с. 146
Жамчужыны.....	с. 146
Каштоўныя камні для Цябе.....	с. 147
Металы добрыя для ўсіх.....	с. 147
Селен.....	с. 147
Магній.....	с. 147
Цынк.....	с. 148
Калій.....	с. 149
Вітаміны.....	с. 149
Агародніна.....	с. 152

Зялёная цыбуля.....	с. 152
Лісце пятрушкі.....	с. 153
Зялёная салата.....	с. 153
Радыска.....	с. 153
Агурок.....	с. 155
Трускалкі.....	с. 153
Каляндар пладовых прадуктаў.....	с. 154
Каларыйная вартасць прадуктаў.....	с. 154
Адзінкі аб'ёму і адзінкі цяжару.....	с. 155
Хатнія сакрэты.....	с. 156
Мука і крупа.....	с. 156
Рыс.....	с. 156
Макарона.....	с. 157
Наліснікі.....	с. 157
Цеста.....	с. 157
Жыць прыгажэй.....	с. 158
Як есці?.....	с. 158
Што, калі і ў чым?.....	с. 159
Пакахай сябе.....	с. 160
Толькі спакой можа нас выратаваць.....	с. 160
Будзь добрай для свайго твару.....	с. 160
Здаровае снеданне.....	с. 161
Каляндар цяжарнасці.....	с. 162
Расплад свойскай жывёлы і птушак.....	с. 163